

Nieuw Letterkundig Magazijn. Jaargang 12

bron

Nieuw Letterkundig Magazijn. Jaargang 12. Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, Leiden
1994

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_nie012199401_01/colofon.htm

© 2007 dbnl

[nummer 1]

Redactioneel

Werd in het vorige *Magazijn* aandacht besteed aan het vertrek van de bibliothecaris van de Maatschappij J.J.M. van Gent, passend en billijk is het dan in dit nummer zijn opvolger, P. Gerretsen, bij u te introduceren. Th. Mertens was zo vriendelijk om op verzoek van de redactie iets te schrijven over een opmerkelijk buitenlands lid van de Maatschappij, Kurt Ruh. In de serie 'Vergeten leden' haalt Nop Maas A.J. ten Brink voor het voetlicht. Mocht een van de lezers van het *Magazijn* zich hierdoor geïnspireerd voelen om voor deze rubriek ook eens een interessant lid uit het verleden te belichten; hij of zij schrome niet, de redactie wacht een voorstel daartoe gaarne af. Een verrassende ontwikkeling maakt dat E.W.A. Henssen op zijn vorige Lodeizenbeschouwing een nieuwe kan laten volgen. F.L. Bastet stond enige aan Heemstede gewijde gedichten af, R. Breugelmans zorgde in de bibliotheekrubriek voor een heuse primeur, namelijk een onbekend gedicht van Gerrit van de Linde, en Dick Welsink voegt aan de onlangs door Hans van Straten onthulde gevallen van plagiaat een treurig staaltje toe. Al met al weer een smakelijk en smaakvol geheel, ook al bevat dit nummer relatief wat weinig 'plaatjes'. Maar het spreekwoord luidt niet voor niets: plaatjes vullen slechts gaatjes.

Aanwijzingen voor de aanlevering van kopij:

- indien mogelijk op diskette (formaat is niet belangrijk) in een gangbaar MS Dos-tekstverwerkingsprogramma. Print bijsluiten
- bijdragen mogen de 3000 woorden beslist niet te boven gaan
- zo mogelijk één of meer passende illustraties bijleveren of suggesties daarvoor doen
- de uiterste inleverdatum voor het najaarsnummer is **1 oktober**

Interview

Per 1 juni 1994 heeft drs. Paul Gerretsen als opvolger van drs. J.J.M. van Gent de functie van bibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek Leiden op zich genomen. Omdat daaraan het bibliothecariaat van de collectie van de Maatschappij onverbrekkelijk verbonden is, leek een interview ons op zijn plaats. De eerste vraag betreft natuurlijk enige biografische gegevens.

Ik ben geboren in Utrecht op 22 januari 1945. Mijn middelbare schoolopleiding volgde ik aan het Nederlands Lyceum in Den Haag. Eindexamen in 1962, daarna naar Groningen, geschiedenis. In 1967 ben ik op mijn oude school voor de klas gekomen. Daar was toevallig een vacature, eigenlijk had ik er niet zo'n zin in, want ik wilde liever de wetenschappelijke kant op, maar mijn vader gaf me de dringende raad het gewoon te doen, en in die tijd was nog zo dat wat vaders zeiden niet zo maar genegeerd kon worden. Het lesgeven beviel me goed, ik had veelal de lagere klassen zodat ik niet zoveel hoefde voor te bereiden. Bovendien werd ik al snel door de leerlingen gevraagd het toneel te regisseren en dat je zo'n rol op je neemt, is natuurlijk binnen een schoolcultuur heel belangrijk. Wel ging mijn aandacht nog heel sterk uit naar de wetenschap en ik begon met het opzetten van een dissertatie. Mijn hoofdvak was sociaaleconomische geschiedenis en daarbinnen was ik vooral geïnteresseerd in de economische aspecten. De Amerikaan W.W. Rostow heeft in 'The Stages of economic Growth' een soort universeel model ontwikkeld met betrekking tot economische groei. Voordat er sprake kan zijn van groei moeten de - wat hij noemt - *preconditions for the take-off* aanwezig zijn. Mijn onderzoek zou zich enerzijds richten op de vraag wanneer in Nederland in het begin van de negentiende eeuw die preconditions aanwezig zijn. Wat maakt dat er een mentaliteitsverandering optreedt, dat men uit de Jan Saliegeest opstaat en zegt: 'We gaan het lot in eigen hand nemen, we gaan er iets aan doen.' Een tweede punt is dan dat zoiets geïnstitutionaliseerd moet worden, het mag niet blijven bij een vage stemming. Ik wilde onderzoeken hoe dat zich concretiseert, waarbij ik mij zou toespitsen op het technologisch onderwijs. Het is een merkwaardig, typisch Nederlands fenomeen, dat men heel veel van onderwijs verwachtte, men dacht heel wonderlijk niet in economische termen, niet aan kapitaalinvesteringen, niet zozeer aan technische verbeteringen. Men dacht dat door beter onderwijs, door disciplineren van de jeugd, de oude welvaart weer terug zou komen. Je krijgt de oprichting van de polytechnische school in Delft, de Maatschappij tot Nut van het Algemeen sticht allerlei scholen; industriescholen, technische scholen, tekenscholen, een ratjetoe. Er ontstaat een soort schoolstrijd tussen het humanistische, gymnasiale onderwijs en het praktisch gerichte onderwijs. Dat is een heel felle strijd geweest, die je in allerlei brochures terug kunt vinden. Het is jammer dat deze strijd altijd wat onderbelicht is gebleven door de enorme aandacht voor de confessionele schoolstrijd. Maar ja, hoe gaat dat, de school slokt je geweldig op, en toen ik in 1976 van het ene op het andere moment benoemd werd tot rector van de 'dochterschool' van het Nederlands Lyceum, het in de jaren dertig opgerichte Eerste Vrijzinnig-Christelijk Lyceum, is er van het onderzoek verder eigenlijk niks meer terecht gekomen.

'Vrijzinnig-Christelijk', wat moet men zich daarbij voorstellen?

Een beetje de oude VPRO. Men wilde ontsnappen aan de verzuiling, loskomen van de tegenstelling openbaar - confessioneel en aansluiten bij de oude Erasmiaanse traditie. Onderwijs dat niet neutraal mag zijn, niet confessioneel, maar zich richt op het overbrengen van algemeen menselijke waarden. Een belangrijk aspect daarbij is dat je je als docent niet mag verschuilen achter je functie, en in levensbeschouwelijke zin, achter een confessie, een dogma, een rite. Ze zijn noodzakelijk, maar je moet altijd denken dat het tijdelijke vormen zijn en dat je door moet stoten naar de universele waarden; dat is een heel belangrijke en moeilijke opgave. Het rollenspel leraar - leerling is beperkt, veel belangrijker is de intermenselijke relatie, vandaar dat er allerlei activiteiten - toneel, cabaret, reizen, sport - op touw werden gezet waardoor de leerlingen de docent als mens konden leren kennen.

Die openheid gold ook voor mij als rector; ik mocht me niet verschuilen achter mijn werkzaamheden, achter mijn bureau. Ik moest aldoor zichtbaar zijn, aldoor laten merken dat ik er was, wat mijn bedoelingen waren. Ik moest ook 'preekjes' houden. Dan zaten er honderd kinderen in de aula en vertelde ik een verhaal, dat exemplarisch was voor een bepaalde waarde. Bij de hogere klassen deed ik dat vooral aan de hand van een actueel thema, wat er zo leefde in het nieuws, de politiek, maar ook algemeen ethische kwesties. Het kon ook heel klein zijn, bepaalde ervaringen die je als mens hebt. Daarnaast gebruikte ik ook wel een schilderij of een muziekfragment als uitgangspunt. Dat was vrij arbeidsintensief, toen ik kwam had de school zo'n 550 leerlingen, dat heeft zich uiteindelijk gestabiliseerd op 800, dat betekende dus vele sessies, maar het had als voordeel dat je qua leeftijd duidelijk onderscheiden doelgroepen had.

Nee, die stabilisering is niet het gevolg van een restrictief toelatingsbeleid. Dat gaat vanzelf, de ouders kiezen heel bewust voor de school en er komt ieder jaar eenzelfde hoeveelheid leerlingen. Dat is voor mij iets onverklaarbaars, statistisch gezien kan het geloof ik ook helemaal niet, maar het is wel zo. De school is heel stabiel, heel evenwichtig opgebouwd.

Ons uitgangspunt: het kind staat centraal - waarin men natuurlijk het ideeëngoed van Jan Ligthart kan herkennen - betekent een enorme dienstbaarheid, er wordt van de leraren verwacht dat ze altijd klaar staan. Het betekent ook dat wij ons voortdurend bezinnen op de manier waarop het onderwijs gegeven wordt. Zo zijn we de afgelopen jaren heel sterk bezig met een training in *effective teaching*. In het kader daarvan ben ik me zelf de laatste tijd heel sterk bewust geworden van het principiële verschil tussen een verhaal vertellen of iets probe-

ren te leren. De kunst van doceren is dat je de leerlingen laat ervaren dat ze iets leren. Net als bij de muziek of op het toneel, moet ik de ander overtuigen dat er iets belangrijks gebeurt. En dat mag niet verbaal gebeuren, het optreden zelf moet *exemplification* zijn, dus een voorbeeld zijn van waar het eigenlijk om gaat. Laat ik het verduidelijken met een praktijkvoorbeeld. Op de traditionele schoolreis naar Rome ben ik ervan af gestapt om over het wat en waarom van de monumenten te vertellen, de kinderen moeten ervaren wat zo'n monument, zo'n tempel, zo'n trap betekend moet hebben in de middeleeuwen, in de renaissance, in de barok. De door Michelangelo gebouwde koepel van de St. Pieter had de bedoeling dat je als beschouwer als het ware omhoog gezogen werd, een transformatie onderging. Dat effect is later helemaal teniet gedaan omdat er aan de voorkant dat lange schip is gebouwd, die enorme slurf. Om de kinderen de oorspronkelijke bedoeling van die koepel toch te laten ervaren, liet ik ze de eerste 200 meter alleen maar naar de grond kijken en dan zei ik: 'Kijk nu naar boven maar blijf doorlopen.' Zo konden ze de werking van de koepel 'lijfelijk' ondergaan en dat beklijft beter dan informatie over stijl, bouwmeester, aanvangstijd van de bouw, etcetera.

Een dergelijke aanpak stoelt heel sterk op de principes van de oude rhetorica en daarin ben ik sterk geïnteresseerd geraakt. Wat is de betekenis van de rhetorica in de bouwkunst, in de beeldende kunst, maar ook in de geschiedschrijving? De vorm van geschiedschrijving was als object van onderzoek eigenlijk sterk verwaarloosd. Sinds de jaren zeventig is hier meer aandacht voor. Waarom is een Huizinga nog steeds zo bijzonder, zo iets fascineert mij buitenmate.

Het enthousiasme waarmee u over het onderwijs praat, wekt niet bepaald de indruk dat u er op uitgekeken bent, dus vanwaar de overstap naar het bibliothecariaat?

Ik ben nu achttien jaar rector, het is zeer enerverend werk en ik doe het nog steeds met liefde, maar je moet je op zeker moment afvragen of je dit op deze manier kunt volhouden. Voordat je het weet ben je je hele leven aan het onderwijs verslingerd geweest, terwijl er nog zoveel andere mogelijkheden zijn. Daarbij komt dat het leeftijdsverschil met de leerlingen steeds groter wordt, hoelang is dat een gezonde spanning? Het stond voor mij vast - volgend jaar word ik vijftig - dat als ik iets anders wilde ik er niet te lang mee moest wachten. Daarbij heb ik niet direct aan een bibliothecariaat gedacht, maar onverwachts en verrassend is het binnen mijn gezichtsveld gekomen.

Er zijn de laatste jaren nogal wat bibliothecariaten vacant gekomen. De teneur in de diverse wervingsadvertenties was min of meer identiek: de bibliothecaris moet primair een manager zijn en bibliotheken dienen zich te concentreren op de nieuwe elektronische media. Dat een bibliotheek ook nog boeken bevat en dat het helemaal niet zo gek zou zijn als haar directeur enige affiniteit met het boek heeft, lijkt volstrekt irrelevant. Hoe staat u daar tegenover?

Ik weet of ze dat bij mij gezocht hebben, maar voor mij neemt het boek een heel belangrijke positie in. Ik was pas 14 jaar toen ik door mijn geschiedenisleraar bij de Koninklijke Bibliotheek werd geïntroduceerd. Ik ben eigenlijk altijd ondergedompeld

geweest in het boek, het grootste gedeelte van mijn vrije tijd gaat op aan lezen op een heel breed terrein. Vooral de humaniora, daar ben ik intensief mee bezig. In welke richting gaat het wetenschappelijk onderzoek, het discours, in welke termen denkt men over geschiedenis, over kunst, over literatuur. En dat niet alleen in het heden, maar ook in het verleden. Daarbij ben ik vooral op zoek naar die onderzoekers die als een soort breekijzer werken, die traditionele inzichten op een boeiende wijze ter discussie weten te stellen, op hun manier een beeldenstorm veroorzaken. Het fascinerende van een wetenschappelijke bibliotheek is dat daarin het hele discours uit het verleden ligt opgeslagen. Wat ik heel belangrijk vind is dat het blijft leven, dat het als een *Fundgrube* blijft functioneren.

Ja, en wat de moderne technologische ontwikkelingen betreft, die zijn natuurlijk niet te stuiten, maar hoe dat allemaal zal gaan is voor mij natuurlijk ook maar koffiedik kijken. Ik ben niet iemand die geneigd is om met de waan van de dag mee te lopen, innovaties moeten kritisch bekeken worden. Wat ik beslist denk - en dan

kom ik weer op de rhetorica - is dat de vorm waarin iets gebracht wordt zeer belangrijk is voor het laten overkomen van de boodschap. Als het boek als materieel object ooit zou verdwijnen, dan zou er iets wezenlijks verloren gaan. Ik herinner me dat in het begin van de jaren tachtig men algemeen dacht dat het binnen de kortst mogelijke tijd met alle tijdschriften en boeken gedaan zou zijn, maar de weerstand tegen allerlei technologische veranderingen bleek toch groter dan men toen ooit gedacht had.

Wat me echter wel opvalt - en dat zie je heel sterk bij kinderen - is dat de kunst van het lezen, van het luisteren, aan het verdwijnen is. Ik denk dat een heleboel kinderen, als ze een boek lezen, dat heel mechanisch doen, zonder dat het tot hun verbeelding spreekt. Dat heeft ook een beetje te maken met die computercultuur. Dat je in een boek terug kunt bladeren, passages nog eens kunt overdenken, die kunst lijkt verloren te gaan. Het is weliswaar zo dat zij veel sneller informatie lijken op te kunnen nemen, maar het besef dat er verschillende manieren van lezen zijn, dat je een krant anders leest dan een wetenschappelijk boek en dat weer anders dan een roman van Flaubert, dat lijkt helemaal weg te zijn. En de vraag is of je dat ooit op een bepaalde manier weer terug zou kunnen krijgen.

Tot slot een misschien wel wat erg flauwe vraag, maar hoe voelt het voor u - juist als historicus - om in het voetspoor te kunnen treden van uiteenlopende figuren als Janus Dousa en Jacob Geel?

Dat is voor mij een heel wonderlijke ervaring, iets wat ik vroeger nooit verwacht heb, bibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek Leiden worden. Het is een zware verantwoordelijkheid maar ook hierbij speelt voor mij weer de fascinatie voor het verleden; niet alleen het hier en nu, maar proberen er achter te komen hoe zij in hun tijd over de bibliotheek dachten, hoe zij hun functie hebben ervaren. Ja, ik verwacht er heel veel van.

Instelling Theo Quené Fonds voor letterkunde

Ter gelegenheid van het afscheid van zijn voorzitter, dr. ir. Th. Quené, werd onlangs door het bestuur van het Prins Bernhard Fonds het 'Theo Quené Fonds' ingesteld. Dit nieuwe fonds heeft tot doel financiële steun te geven aan activiteiten en projecten die de kennis over en het gebruik van de Nederlandse taal in binnen- en buitenland bevorderen. Jaarlijks kan circa f 32.000 uit dit fonds worden uitgekeerd. Alleen verenigingen en stichtingen kunnen er een beroep op doen.

Voor nadere informatie:

Prins Bernhard Fonds
Jolien Schuerveld
Postbus 19750, 1000 GT Amsterdam
tel: 020-6230951; fax: 020-6238499

Kurt Ruh als onderzoeker van de Middelnederlandse letterkunde

Kurt Ruh¹ is al bijna veertig jaar buitenlands lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Onlangs verscheen de tweede band van zijn *Geschiede der*

abendländischen Mystik (München: Beck, 1993). Hierin behandelt Ruh ook de vroege Middelnederlandse mystieke auteurs Beatrijs van Nazareth en Hadewijch. Deze buitenlandse belangstelling voor 'onze' mystieke literatuur is een goede aanleiding bijzondere aandacht aan deze onderneming te besteden en haar in een breder verband te plaatsen.

Kurt Ruh is een zeer produktief en een veelzijdig literatuurhistoricus. De drie huldebundels die hij ontvangen heeft ter gelegenheid van zijn zestigste, vijfenzestigste en vijfenzeventigste verjaardag, markeren zijn centrale positie in de germanistiek. Daar vindt men ook de uitgebreide lijsten van zijn publikaties. Tussendoor werden zijn *Kleine Schriften* gebundeld. Ze verschenen in 1984, het jaar dat hij zeventig werd, in twee banden: een over literatuur van de hoge en late middeleeuwen en een over scholastiek en mystiek in de late middeleeuwen. Na zijn vijfenzestigste begon hij aan de verwerkelijking van een groot plan: een geschiedenis van de westerse, christelijke mystiek. Op 10 oktober 1981 ontvouwde Kurt Ruh de opzet van deze onderneming in een lezing voor de filosofisch-historische afdeling van Bayerische Akademie der Wissenschaften.

Waarom begint iemand op hoge leeftijd aan zo'n grote onderneming? Aan persoonlijke twijfels en bedenkingen ontbreekt het niet, maar het enthousiasme voor het plan wint uiteindelijk. Onbekende gebieden verkennen en het bekende opnieuw doordenken en verrijken: de verleiding is onweerstaanbaar. Te meer omdat de geschiedenis van de westerse mystiek nog niet geschreven was.

Duitse en Dietse letterkunde

Ook al voordat Kurt Ruh begon aan zijn *Geschichte der abendländischen Mystik* betrok hij de Middelnederlandse letterkunde in zijn onderzoek. Zijn proefschrift ging over een passietraktaat dat, naar zijn beginwoorden, *Extendit manum* wordt genoemd. Dit is verreweg het belangrijkste en meest verbreide passietraktaat in het Duitse gebied van de middeleeuwen geweest. In de Nederlandse literatuur beïnvloedde het de *Heimelijke passie*, op zijn beurt ook weer een wijd verbreid traktaat.

Zijn 'Habilitationsschrift' (univ. Basel 1953, in 1956 te Bern gepubliceerd) bestudeert de omvangrijke overlevering van de werken van de franciscaan Bonaventura († 1274). Bonaventura geldt immers als een van de voornaamste vertegenwoordigers van de westerse christelijke mystiek. Het doel is Bonaventura's oeuvre in het gezichtsveld van de germanistiek te brengen, althans voor

zover het in de middeleeuwen in het Duits gerecipieerd is. Op de eerste plaats moet duidelijk gemaakt worden in hoeverre en op welke manier de werken van deze franciscaner theoloog in het Duits ontvangen zijn. Dit gebeurt door de ontsluiting van de overlevering in de handschriften, die hoofdbestanddeel van het boek uitmaken. In het verschiet liggen andere vragen, zoals de vraag welk aandeel de kerkleraren, met name uit de periode van de scholastiek, hadden in de theologie, spiritualiteit en cultuur in Duitsland. Verder is het de vraag of er een Duitstalige mystiek van de franciscanen, kartuizers of benedictijnen is geweest, naast die van de dominicanen: welke bijdrage hebben de verschillende kloosterorden geleverd aan de theologie in Duitsland? Ook de invloed van het scholastieke denken en de Latijnse vormen op de Duitse taal vormt een vraagstuk op de achtergrond. Al deze vragen komen in de inleiding en in afzonderlijke hoofdstukken aan bod. Het hoofdstuk over de invloed van de scholastiek draagt een motto dat ontleend is aan Jacob van Maerlant: *Scholastica willic ontbinden / In dietsche wort uten latine*. (Dezelfde versregels nam de dominicaan Stephanus Axters als motto voor de inleiding op zijn *Scholastiek lexicon* (1937), een gedegen studie van de vorming van de scholastieke vaktaal in het Nederlands.)

Het deel over de overlevering van de Bonaventuriana en pseudo-Bonaventuriana beslaat zo'n tweehonderd bladzijden. Dat is mede het gevolg van het feit dat Ruh onder het *Bonaventura deutsch* van de titel 'Bonaventura Diets' liet vallen. Het argument hiervoor is dat de grenzen tussen het Nederlands, het Nederduits en Middelduits louter dialectgrenzen waren. Deze dialecten werden door een echte taalgrens gescheiden van de Opperduitse dialecten. Als men ergens een grens moet trekken, dan moet het daar. Neemt men echter het Middelnederduitse taalgebied in het onderzoek op, dan is het anachronistisch om het Middelnederlandse gebied uit te sluiten.

Ook later heeft Ruh zich nog met deze taalgrenzen beziggehouden. In 1964 schrijft hij een kanttekening bij het Leipziger proefschrift van Walther Dolch uit 1909. Dolch had daarin *Die Verbreitung oberländischer Mystikerwerke im Niederländischen* geïnventariseerd. Ruh kijkt in zijn artikel naar de omgekeerde beweging, te weten de verbreiding van de Middelnederlandse mystiek in de Duitse taal. Lange tijd is deze richting van verbreiding en overlevering verwaarloosd geweest door de onderzoekers. Vele teksten migreerden door eenvoudige 'Eindeutschung', dat wil zeggen dat de teksten stap voor stap werden aangepast aan de Duitse klankwetten. Lexicaal en syntactisch werd er niet zo veel gesleuteld aan de teksten. Zo konden Middelnederlandse werken gemakkelijk tot ver in het Duitse taalgebied doordringen. Zelfs de Opperduitse taalgrens werd menigmaal overschreden met woord-voor-woord-vertalingen. Het onderzoek van de overlevering van Nederlandse, Nederduitse en Middelduitse teksten in middeleeuwse handschriften moet niet stoppen bij de (latere) landsgrenzen, stelt Ruh.

Deze woorden werden ook niet in de wind geslagen bij de opzet van het nieuwe *Verfasserlexikon* van de Duitse literatuur van de middeleeuwen, dat sinds 1977 verschijnt onder de hoofdredactie van Kurt Ruh. Oorspronkelijk was men immers van plan de hele Middelnederlandse literatuur in de onderneming te betrekken, maar dat bleek niet haalbaar. De Nederlandse literatuurgeschiedenis wordt anders geperiodiseerd en bovendien was het moeilijk voldoende medewerkers en hulpmiddelen te krijgen. Er waren in Nederland en België eenvoudigweg veel minder

ter zake kundige onderzoekers dan in het Duitse taalgebied, zeker in verhouding tot het werk dat gedaan zou moeten worden.

Duitsers en Nederlanders

Vanuit het Nederlandse standpunt bezien lag het echter niet zonder meer voor de hand dat de Middelnederlandse literatuur bij de Duitse werd getrokken. Als Ruh in *Bonaventura deutsch*, elf jaar na het einde van de oorlog, het begrip ‘Nederlands’ door ‘Duits’ laat omsluiten, signaleert hij het gevaar niet goed begrepen te worden: ‘Dus als ik over “Bonaventura in het Duits”, over “Duitse” teksten, over “verduitsingen” enzovoort spreek, dan sluit dit het begrip “Nederlands” in. Ik mag mij deze vereenvoudiging veroorloven, omdat ik als Zwitser nauwelijks het gevaar loop me bloot te stellen aan politieke misverstanden en ook omdat die onzalige periode gelukkig tot verleden behoort waarin men politieke aspiraties in wetenschappelijke en pseudowetenschappelijke stellingen formuleerde, naar voren bracht of beargumenteerde.’ (vert. ThM)

De vrees voor Duitse annexatie van de Nederlandse literatuurgeschiedenis stamt overigens niet van na de Tweede Wereldoorlog. We zien die ook in de negentiende eeuw. Al vroeg schreven Duitsers overzichten van de geschiedenis van de Middelnederlandse literatuur. Hoffmann nam een schets op in de Latijnse inleiding op zijn *Horae Belgicae* (1830) en Mone stelde zijn *Übersicht der niederländischen Literatur älterer Zeit* (1838) samen. Hoffmann en Mone waren allebei vertegenwoordigers van de romantische Duitse germanistiek, die sterk onder invloed stond van Jakob Grimm (1785-1863). Heinrich Hoffmann von Fallersleben (1798-1874) baseerde zich op studie van handschriften in de Noordelijke Nederlanden. Hij wist met zijn oprechte interesse en zijn grote geestdrift voor de Middelnederlandse literatuur zelfs de oude, knorrige Bilderdijk ‘den ouden haat tegen Deutschland en al het Duitse’ te laten vergeten. In 1822 beloonde de Leidse universiteit hem weliswaar met een eredoctoraat en verleende de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde hem het lidmaatschap, maar zijn overzicht werd niet in het Nederlands gepubliceerd, zoals hij gehoopt had. De historicus Franz Joseph Mone (1796-1871) verzamelde zijn materiaal in de Zuidnederlandse en Noordfranse bibliotheken in de periode 1827-1830, toen hij in Leuven hoogleraar was. De romantische belangstelling voor de middeleeuwen en de pangermanistische gedachte leefde in de Zuidelijke Nederlanden sterker, in de gegeven sociale en politieke omstandigheden. Mone kon dus op meer begrip en sympathie rekenen voor zijn onderzoek. Hij vatte het plan op om alles wat nog voorhanden was in een grote verzameling bijeen te

brengen en te drukken. Dit grootse plan ging natuurlijk de krachten van één man te boven, maar de Nederlandse regering leek bereid steun te bieden. ‘Het uitbreken van de Belgische revolutie verijdelde voornamelijk het voornemen. Ook zullen enkele Hollandse geleerden het niet graag gezien hebben dat een werk van nationaal belang, zoals de uitgave van hun oudere literatuur, door een buitenlander bezorgd wordt.’ (vert. ThM)

Als Duitstalig onderzoeker van de Middelnederlandse letterkunde staat Kurt Ruh dus in een lange traditie. En de enigszins ambivalente houding van Nederlandse zijde behoort daar blijkbaar ook toe. Het is overigens geen geïnstitutionaliseerde of ononderbroken traditie. De interesse voor de Nederlandse literatuurgeschiedenis lijkt in het Duitse taalgebied steeds weer opnieuw bij individuele onderzoekers te ontstaan doordat het onderzoeksmateriaal ertoe uitnodigt en soms zelfs ertoe noopt.

Westerse, Duitse en Middelnederlandse mystiek

‘In de volkstalen komt de mystiek pas tot zichzelf.’ Hiermee verwoordt Kurt Ruh kernachtig een inzicht in de geschiedenis van de westerse mystiek. Het is ook de reden dat Ruhs *Geschichte der abendländischen Mystik*² hier in het kader van Duits-Nederlandse onderzoeksverbanden wordt geplaatst. Het leidt er ook toe dat de verdeling tussen de delen die nu verschenen zijn, niet gelijkmatig is. Wat in het eerste deel besproken wordt, heeft eerder het karakter van een voorgeschiedenis gekregen. De ‘aartsvaders’ van de westerse mystiek komen in band I aan bod en we raken tot aan de drempel van de volkstalige mystiek. Zo heet het bij Augustinus: ‘De vraag of Augustinus mysticus geweest is, dat wil zeggen dat hij op mystieke wijze God heeft ervaren, hoeft hier niet behandeld te worden. Het gaat om de vraag of de theologie van Augustinus een mystieke leer omvat. Zonder mysticus of theoreticus van de mystiek te zijn is hij een onuitputtelijke bron van de middeleeuwse mystiek geworden.’ (I 117, vrije vert. ThM) Ongeveer hetzelfde geldt voor Johannes Eriugena, uit de negende eeuw. Hij wordt zes eeuwen later door Nicolaas van Kues in verband gebracht met de mystieke theologie. Maar Eriugena is met name van belang voor de geschiedenis van de mystiek vanwege de analogie met Meister Eckhart (en vanwege zijn invloed op Eckhart, die overigens veel geringer was).

‘In de volkstalen komt de mystiek pas tot zichzelf.’ Mystiek heeft een specifieke relatie met taal, die volgens Ruh zelfs inniger is dan die tussen poëzie en taal. Taal is het ervaringsmedium van de mystiek (zoals bijvoorbeeld beelden in een droom het medium zijn waarlangs psychische werkelijkheden worden ervaren). In de middeleeuwen betekent dat vooral een band met de volkstaal en niet met het Latijn, de taal van de wetenschap en de theologie. De precieze aard van deze vaste band tussen mystiek en taal, in het bijzonder volkstaal, is nog maar ten dele begrepen door het wetenschappelijk onderzoek. De mystieke literatuur dankt haar speciale plaats in de literatuurgeschiedenis aan deze bijzondere band. De literatuur in de volkstaal ontworstelt zich aan het Latijn, maar dit geldt niet voor de mystieke literatuur. Omgekeerd geldt immers ook: in de mystieke literatuur komt de volkstaal tot zichzelf. Van deze visie getuigt ook Ruhs artikel over de geschiedenis van het geestelijk proza, dat in 1979 verscheen in *Europäisches Spätmittelalter*, deel 8 van Willi Erzgräbers

nieuwe handboek van de literatuurwetenschap. Ruh bespreekt het mystieke proza hier apart na het overige geestelijk proza, omdat het andere wortels heeft. De geschiedenis van het oorspronkelijk Middelnederlandse proza begint met de mysticae Beatrijs van Nazareth (1200-1268) en Hadewijch (ca. 1250) en is met deze auteurs meteen op het hoogst denkbare niveau.

In de volkstaal vormt de mystiek haar eigen taal, dankzij geestelijke vrouwen en zielzorgers. En dat proces is volgens Ruh het tastbaarst in het Duits, waarbij niet duidelijk is of hij onder 'Duits' hier ook Middelnederlands verstaat. Vermoedelijk wel. Zeker is in ieder geval dat hij een grote bewondering koestert voor Hadewijch. Reeds het aantal pagina's dat haar toebedeeld wordt, getuigt hiervan. Al eerder heeft Ruh artikelen aan Hadewijch gewijd, doorgaans in verband met andere mysticae van haar tijd, met name Mechtild van Maagdenburg, voor wie Ruh eveneens veel bewondering heeft. In Mechtilds werk, *Das fließende Licht der Gottheit*, laat zich een hoofs-adellijke ervaringswereld herkennen. De vele overeenkomsten tussen Mechtild en Hadewijch zullen Ruh ook attent hebben gemaakt op het adellijke karakter van Hadewijchs werken. Dit komt vooral tot uitdrukking in haar *Strofische Gedichten*. Daar gebruikt ze een elitaire dichtvorm, namelijk die van de trouvèrepoëzie en de *Minnesang*. Niemand, althans niemand voor Ruh, heeft zich afgevraagd hoe zij zich die kunst eigen heeft kunnen maken. Dat vergt volgens Ruh privé-onderwijs van een zangmeester en daar is in een begijnenmilieu geen ruimte voor. Hadewijch kan dat dus alleen thuis geleerd hebben, in haar jeugd. Dit soort zangkunst werd alleen maar aangeleerd en beoefend in hoogadellijke kringen, omdat alleen hoge edellieden in staat waren zo'n vorming te betalen. Maar, zo stelt Ruh vast, dan is het toch vreemd dat we die familie niet kennen. En daar komt nog bij dat er over heel het leven van Hadewijch vrijwel niets bekend is. Dat is des te merkwaardiger omdat er van vele andere geestelijke vrouwen uit haar tijd en omgeving wel levensbeschrijvingen overgeleverd zijn.

Ruh stelt zich dan ook de vraag of het stilzwijgen rond Hadewijch niet een veelbetekenend stilzwijgen is. Is zij doodgezwegen omdat zij met haar betrekkingen tot de begijnen en andere 'armen van Christus' haar hoogadellijke familie te schande kon maken? En welke familie komt daarvoor in aanmerking? Hier blaast Ruh een oude these van P.C. Boeren weer nieuw leven in, namelijk dat er een nauwe band is tussen Hadewijch en heer Hendrik van Breda en Schoten (welke van de twee heren met die naam het dan ook geweest mag zijn). Het gaat dan om Schoten bij Antwerpen. Mogen we dan toch van 'Hadewijch van Antwerpen' spreken, zoals een van de handschriften haar aanduidt? Dit klinkt allemaal

veelbelovend, al brengt het Ruh tot de zeer gewaagde veronderstelling dat Hadewijch een kloosternaam is. De naam Hadewijch is immers in verband met de heren van Breda en Schoten niet overgeleverd.

Ook op een ander punt van het onderzoek weet Ruh oude aanzetten weer op te nemen en te integreren in een vernieuwd Hadewijch-beeld. De moeilijke toegankelijkheid van haar werk gaat hand in hand met een late overlevering. We hebben enkele handschriften van na 1350 en die komen grotendeels overeen wat betreft de werken die ze bevatten. Blijkbaar is het oeuvre van Hadewijch lange tijd niet verspreid en slechts in zeer beperkte kring overgeleverd geweest. In de kring van Ruusbroec wordt zij plotseling herondekt en dan krijgen haar werken pas een ruimere verbreiding. Het corpus is dan al gevormd, met inbegrip van een tweede reeks *Mengeldichten* die aan Hadewijch toegeschreven worden, maar niet in haar tijd geschreven kunnen zijn, blijkens de invloed van Meister Eckhart. Deze *Mengeldichten* zijn pas laat ontstaan en vrijwel meteen aan het corpus toegevoegd. De fameuze school van Hadewijch, die een aantal gedichten ‘in den trant van Hadewijch’ voortgebracht zou hebben, is een wetenschappelijk waanbeeld geweest, zo concludeert Ruh. Het aannemen van allerlei scholen heeft wel vaker onze kennis vervalst en ons gebrek aan kennis toegedekt.

Ruhs benadering is hier even eenvoudig als bewonderenswaardig. Hij is de eerste om verschillende overleveringsfasen in het werk van Hadewijch te onderkennen en te verklaren. Andere onderzoekers keken bijna uitsluitend naar de tekst van Hadewijch, los van de handschriften waarin die was overgeleverd. Ook hier heeft blijkbaar de wet van de remmende voorsprong gewerkt: hoe groter de Middelnederlandse auteur, hoe vroeger zijn of haar werk uitgegeven is en des te groter de kans dat het onderzoek de overlevering verwaarloosd heeft. Ruh heeft er meermalen in publikaties op aangedrongen ook aandacht te besteden aan de overlevering van teksten en hier biedt hij zelf een fraai voorbeeld van hetgeen de overleveringshistorische aanpak vermag.

Ruh beperkt zich allerminst tot de zangkunst van Hadewijch en de overlevering van haar oeuvre. Deze selectieve samenvatting wil echter duidelijk maken dat Ruhs bemoeienis met de Middelnederlandse letterkunde niet aan de oppervlakte blijft en geenszins bestaat uit het recapitulieren van vroeger onderzoek. Hij kent de Middelnederlandse teksten uit de eerste hand en zijn beschouwingen over die teksten brengen in een aantal gevallen een belangrijke vooruitgang in het onderzoek. Daardoor gaat het belang van Ruhs werkzaamheid het propageren van de medioneerlandistiek *extra muros* ver te boven.

Kurt Ruh is opnieuw iemand uit het Duitse taalgebied die vernieuwende studie van de Middelnederlandse letterkunde verricht. Al in 1956 werd hij verkozen tot buitenlands lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, vermoedelijk op voordracht van C.C. de Bruin, de grote vorser van het Middelnederlands geestelijk proza. Die verkiezing had ongetwijfeld te maken met Ruhs ruimhartige opname van ‘Bonaventura Diets’ in zijn *Bonaventura deutsch*. Ruhs buitenlands lidmaatschap van de Maatschappij doet denken aan dat van Heinrich Hoffmann. Het versterkt de overeenkomst met de vroegere onderzoekers uit het Duitse taalgebied.

Eindnoten:

- 1 Enige biografische data:
  - 1914 geboren te Neuhausen, Zwitserland
  - 1940 doctor in de filosofie te Zürich
  - 1953 Habilitationsschrift te Basel
  - 1954 privaattoecent aan de universiteit te Basel
  - 1956 buitenlands lid van Maatschappij der Nederlandse Letterkunde
  - 1958 leeropdracht te München
  - 1960 gewoon hoogleraar te Würzburg
  - 1979 lid van Bayerische Akademie der Wissenschaften
  - 1981 Brüder-Grimm-Preis
  - 1984 buitenlands ereid van de Koninklijke Academie voor Taal- en Letterkunde te Gent
  - 1985 doctor honoris causa in de theologie te Uppsala
- 2 Opzet van de *Geschichte der abendländischen Mystik* (München: Verlag C.H. Beck, 1990 (Band I), 1993 (Band II):

De hoofdstukken vormen hoofdstructuur van dit boek. Ze worden dan ook doorgenummerd. Elk hoofdstuk behandelt een auteur, een geschrift of een aantal personen. Tot nu zijn er 29 hoofdstukken verschenen.

De hoofdstukken worden gegroepeerd in de volgende delen:

I. Die Grundlegung der abendländischen Mystik in der Patristik. II. Lateinische Mystik des Früh- und Hochmittelalters. III. Frauenmystik des 12. und 13. Jahrhunderts. IV. Franziskanische Mystik der Frühzeit.

Vergeeten leden A.J. ten Brink

Heel vaak zal het niet zijn voorgekomen, dat twee broers lid waren van de Maatschappij. Albertus Jan ten Brink (1836-1917) was dit voorrecht beschoren, samen met zijn broer Jan (1834-1901), de Leidse hoogleraar die zo'n moeizame verhouding had met de *Nieuwe Gids*-ers. A.J. ten Brink moet van het begin af in de schaduw van zijn broer hebben gestaan. Jan was de oudste zoon. Toen A.J. in Utrecht theologie ging studeren, was Jan hem voorgegaan. A.J. schreef in de *Utrechtsche Studentenalmanak*, maar Jan was hem weer vóór en schopte het bovendien tot redacteur. Waar Jan in 1857 een gouden medaille mocht ophalen in Groningen voor zijn studie over Bredero, was een dergelijke bekroning voor A.J. niet weggelegd.

Na zijn studententijd, in de jaren zestig (zijn broer was even huisonderwijzer in Indië en maakte daarna carrière in Den Haag als leraar aan de HBS), was A.J. als gouverneur en onderwijzer werkzaam bij verschillende families en instituten. Hij gaf oude en nieuwe talen, wiskunde, geschiedenis en aardrijkskunde. Van 1862 tot 1864 was Ten Brink werkzaam op Harinxmastate te Beetsterzwaag. Zijn ervaringen aldaar verwerkte hij in de roman *Willem van Harpen's leerjaren*. De familie Harinxma kocht zoveel mogelijk exemplaren op om ze te vernietigen.¹ In 1868 werd hij waarnemend hoofd van de Latijnse school in Ootmarsum, daarna (1870) werd hij directeur van de HBS te Enkhuizen. In 1875 werd hij benoemd tot lid van de Maatschappij. Zijn literatuurlijst bevatte toen gedichten, vertalingen, een Engels schoolboek, een roman en enkele blijspelen. Behalve letterkundig werk, zou hij aan deze lijst nog aardrijkskundige publikaties toevoegen.

In 1878 werd hij leraar geschiedenis, aardrijkskunde en staatswetenschappen in Semarang. Na een ziekteverlof van 1885 (het jaar waarin zijn broer hoogleraar werd) tot 1887, werd hij in 1888 leraar aan de HBS en het gymnasium Willem III in Batavia. In 1893 werd hij gepensioneerd. Hij vertrok naar Nederland, maar verbleef van 1898 tot 1911 weer in Indië. Hij overleed in 1917 in Den Haag. Het enige waarin hij zijn broer Jan ruimschoots overtrof, was het aantal van zijn levensjaren.

Enno Zuidema, de auteur van het levensbericht van A.J. ten Brink, waaraan de meeste biografische gegevens ontleend zijn,² waardeert de geschriften van zijn onderwerp als vogels van diverse pluimage, in nauw verband staande met de studies, de levensomstandigheden en de loopbaan van hun auteur. Diepgaand waren zijn studies niet, en ook waren ze niet even scherpzinnig als die van zijn broer Jan (wiens oppervlakkigheid tussen haakjes door een tijdgenoot als Marcellus Emants werd gevangen in de aanduiding 'Jan Vlugpen'):

'Maar wat hij gaf was bijna zonder onderscheid degelijk en zaakrijk, onderhoudend en wel verzorgd. Zijn stijl moge al wat minder zwierig zijn dan die van den meergenoemden broeder, zijn verbeelding wat minder rijk, al wat hij schreef laat zich gemakkelijk lezen en munt uit door eenvoud en goeden smaak. De natuurbeschrijvingen in zijn romans zijn dikwijls treffend mooi.'

Het belangrijkste werk van Ten Brink is volgens Zuidema diens vertaling van *Antigone* van Sophocles. Deze vertaling werd in 1862 uitgegeven door A.C. Kruseman. De uitgave dekte de kosten niet.³ Toen Ten Brink in 1887 zijn poëzie verzamelde in de bundel *Uit de gouden dagen*, was de Sophocles-vertaling nog steeds

niet uitverkocht.⁴ Het is geen sinecure deze vertaling heden ten dage in handen te krijgen.

Her en der bladeren in de werken van A.J. ten Brink - voorzover voorradig in de openbare boekverzamelingen - leverde mee- en tegenvallers op. Een proefje van de 'Hollandsch-Indische roman' *Eigen schuld* uit 1897 smaakte bepaald niet naar meer. Maar de gedichten van Ten Brink laten zich met genoeg lezen. Hij offerde hoofdzakelijk in de periode 1859-1867 aan de muze. Behalve vertalingen van o.a. Longfellow, schreef Ten Brink vooral een aantal verhalende gedichten. Het vroegste is een navolging van 'De zieke jongeling' van Jan van Beers, onder de titel 'Arme Dora!' (in de *Utrechtsche Studentenalmanak* van 1859 heette het nog 'Arme Lucie!'). De aan tering lijdende Dora stuurt haar zus Bertha naar een dansfeest in de hoop zo bericht te krijgen over haar vroegere geliefde Willem die niets meer van zich laat horen. De lijderes bezwijkt, als ze hoort dat tijdens het feest de verloving van deze Willem met een ander gevierd werd.

Het aardigste gedicht van A.J. ten Brink is naar mijn smaak een onvervalst staaltje studentenpoëzie: *Kees Kregel's liefdesavonturen of de Noordsche Don Juan*. Ten Brink schreef dit 'episch gedicht' na zijn studententijd, in 1866 en 1867.⁵ Het verscheen in 1868 bij A.W. Sijthoff te Leiden onder het pseudoniem de 'literator Epimetheus'. Waarom hij juist dit pseudoniem koos, is mij niet bekend, maar misschien is het niet toevallig dat ook Epimetheus een beroemdere broer had (Prometheus). Waarschijnlijk is *Kees Kregel* Ten Brinks meest succesvolle werk geweest. Zowel de uitgave van Sijthoff, als een ongeautoriseerde herdruk raakten uitverkocht.

Omdat niet iedereen over de tekst van dit gedicht zal beschikken, zij het mij veroorloofd er een korte impressie van te geven.

De eerste zang begint uiteraard met verwijzingen naar epen van Homerus, Vergilius, Tasso en Voltaire. En ook de critici worden aangesproken:

O, critici en schelmsche criticasters!
Wat braakt uw penneschacht een zwart venijn,
Wat leent gij 't oor vaak aan de stem des lasters,
Wat wroet gij in de vuilnis als een zwijn!
Poëten brengt ge in aaklige desasters
En geeft hun hier een proef van helsche pijn;

Opmerkelijk is, dat Ten Brink zijn gedicht niet in Utrecht, maar in Leiden laat spelen. Hij bezingt de minnesmarten van Kees Kregel, een 'student a non studendo'. Naar aanleiding van de examens die Kees Kregel niet gehaald heeft, weidt de dichter enkele strofen lang uit over de examenziekte in de verschillende schooltypen, want:

Het is een zwak
 Van mijn Pegaas, dat hij graag divergeert,
 (Het goede beest is anders bijster mak)
 En langs den weg een hapje consumeert.

Kees is wees en leeft van zijn erfenis: 20.000 gulden die jaarlijks duizend gulden rente opbrengen. Omdat zijn bestedingen dit bedrag te boven gaan, teert hij stevig in. Op een besneeuwde januaridag begeeft Kees zich in gezelschap van twee vrienden ('likkers') naar de Vink waar flink gebitterd wordt. Op de terugweg veroorzaakt Kees een ongeluk met zijn vierspan. Met een bloedende hoofdwond en buiten bewustzijn wordt hij in een huis gedragen bij een moeder met een mooie dochter.

Kees kwam weer bij en 't eerste wat hij voelde,
 Was dat een kleine hand met zacht geweld
 Door zijn geheel verwarde lokken woelde;
 Hij sloeg zijn oogen op en werd ontsteld,
 Toen hij dien blik, die alles goeds bedoelde
 En hem toch als in boeien hield gekneld,
 Op zich gericht zag en haar zwarte haren
 Niet ver van zijn gelaat verwijderd waren.

In de tweede zang moet Kees aanvankelijk zijn kamer houden tijdens het genezingsproces. Hoewel zijn vertrekken van alle gemakken voorzien zijn, verveelt hij zich. Hij heeft een prachtige bibliotheek van klassieken uit alle landen, waarin hij echter niet leest. Zijn leesgedrag is dat van de typische losbol:

hij las geen classieken,
 (Behalve somtijds Byron's Don Juan)
 Geen studie-werken, preeken of critieken,
 Noch eenig boek, dat voordeel geven kan;
 Zijn leeslust werd gevoed door de fabrieken
 van den *demi monde*- en den bloed-roman,
 Door Paul de Kock, Xavier de Montépin,
 Dumas, Feydeau, en wie er verder zijn.

Kees is verliefd op zijn mooie verpleegster. Hij laat alle Leidse deernen - aan wier frequente omgang hij de bijnaam van 'Noordsche Don Juan' dankte - links liggen. Als hij voor het eerst uit mag gaan, spoedt hij zich naar zijn Marie. Moeder en dochter moedigen de minnaar aan, temeer waar Marie al een jaartje ouder wordt en ze geen fortuin heeft. Bij zijn thuiskomst besluit Kees haar schriftelijk zijn liefde te verklaren, en wel op rijm. Hij bestudeert enkele dichterlijke voorbeelden en besluit tot de trant van Piet Paaltjens. Vervolgens brengt hij deze Paaltjens-pastiche voor de dag:

Zwartlokkige maagd Maria!
 Ach, gun uw verliefden Kees,
 Dat hij zijn hart voor u uitstort,
 Dat hart zoo vol angst en vrees!

Zijn hart, dat, als gij het niet aanneemt,
 Wegsmelten zal door geweent
 Of zich te pletter vallen
 Op den ijslijken wanhoopsteen!

De bliksem-vonk uit uw oogen

Is lichter dan die de smid
Met moker-slagen doet springen
Uit ijzer, door 't gloeien wit.

De kleur uwer lokken is zwarter
Dan die stik-donkere nacht,
Waarin de hel-hond ons aanbast
En Charon zijn vaarttuig bevracht;

Maar hun glans is een toover-spiegel
En uw tressen zijn beter gekruld
Dan de cirkels die eens het brein van
Archimedes hebben vervuld.

De bos, op uw wangen bloeiend,
Is oneindig schooner van kleur
Dan de roos die op de prairieën
De lucht vervult met haar geur.

Uw mond is de poort des hemels,
Die met purperen deuren sluit,
En uw tanden een wacht van englen
Voor uw zilveren stemgeluid.

Eén kus op dien mond te drukken
En dan in den eeuwigen nacht
Der vernietiging weg te zinken,
Is een gunst, waar ik brandend naar smacht.

O, laat mij dat heil genieten!
Maar liever nog, liefste mijn,
Zou ik al de jaren mijns levens
De slaaf uwer wenschen zijn!

In de derde zang is Kees met vakantie in Bloemendaal bij een neef die dominee is. De rijtoertjes met zijn geliefde en haar mama, de bezoeken aan de Haagse opera, de fijne soupermpjes bij Van der Pijl en de kwistige consumptie van champagne hebben zijn kapitaal danig aangetast. Een vlucht naar de Kennemer dreven geeft hem enige adempauze. De met schitterende ogen en blond krulhaar toegeruste, twintigjarige domineesvrouw Jet brengt al snel Kees' hart in vuur en vlam. Terwijl Kees en Jet hun jong geluk vieren in een lommerrijk priëel, wijdt de dichter enkele strofen aan een van de beroemdste inwoners van Bloemendaal, Conrad Busken Huet:

O, Bloemendaal! als ik uw schoone dreven
Gedenk, waar 'k zooveel weelde heb gesmaakt,
Weet ik niet hoe daar nu een man kan leven,
Wiens penneschacht slechts gal en alsem braakt,
Een man, die van elk boek critiek wil geven
En als een dolend ridder altijd waakt
En zwoegt, om met zijn scherpe, stalen schichten
De poëtafsters uit het zaal te lichten.

De gelieven worden betrappt door de dominee. Kees ontvlucht het huis, achtervolgd door de bedrogen echtgenoot. In een logement te Overveen laat Kees zijn achtervolger passeren. Terwijl deze naar Haarlem snelt, keert Kees terug om zijn geliefde te troosten.

In de vierde zang vinden we Kees weer in Leiden. Zijn Marie heeft inmiddels haar hart weggeschonken aan een luitenant. Kees overweegt diverse vormen van zelfmoord, maar schrikt steeds terug. Hij blijft dus leven,

maar dat confronteert hem in de vijfde zang met zijn penibele financiële toestand. Hij besluit tot een wanhoopsoffensief. Met het laatste deel van zijn kapitaal betaalt hij zijn schulden en creëert hij nieuw krediet. Hij voert een grote staat. Doel daarvan is het inpalmen van een oude en lelijke, maar ook rijke nicht, Van der Scheelen geheten. Zijn plan lijkt te lukken. Vlak voor de huwelijksdag besluit Kees in de zesde zang de bloemetjes nog eens goed buiten te zetten op de Amsterdamse kermis - in gezelschap van de mooie kamenier van zijn nicht. En natuurlijk wordt hij door zijn bruid betrapt. De bruiloft gaat niet door, zijn inboedel wordt in beslag genomen om zijn schulden te betalen. Berooïd vlucht hij eerst naar Den Haag, dan naar Rotterdam en dan naar Utrecht. Ten slotte besluit hij te tekenen voor de Oost.

De moraal die de dichter de lezer meegeeft is nogal mager: sla geen oog meer in boeken. Bedoeld is waarschijnlijk een parodie op de toeschrijving van een mensbedervend karakter aan de lectuur van Byroniaanse gedichten.

Kees Kregel vormt aardige lectuur, omdat het byronisme erin gemengd wordt met het hele repertoire van de humorcultus, inclusief uitweidingen en commentaar op het eigen gedicht. Maar daar moet meteen aan toegevoegd worden, dat A.J. ten Brink niet echt een groot dichter is. Daarvoor verschilt hij nu eenmaal te veel van de zanger die hij aan het woord laat in zijn vertaling van 'Het lied des dichters' van Johann Ludwig Heiberg:⁶

Zoo 'k goed geleefd had, zong ik slecht,
Maar ik ben slecht en zing nu goed;
Dat heeft de Muse mij gegeven!
Zij is 't, die steeds den zin voor recht
En deugd in mij ontvlammen doet,
Waartegen 'k zelf misdeed in 't leven.

Nop Maas

Eindnoten:

- 1 Ernst Huisman, *Een kilometer adellijke huizen in Beetsterzwaag*. [Leeuwarden 1986], p. 73.
- 2 *Handelingen* (1917-1918), pp. 64-68. Zuidema schreef ook het artikel over A.J. ten Brink in het *NNBW*.
- 3 J.W. Enschedé, *A.C. Kruseman*. Eerste deel. Amsterdam 1899, p. 569.
- 4 A.J. ten Brink, *Uit de gouden dagen*, p. 213.
- 5 Volgens zijn eigen aanduiding in *Uit de gouden dagen*.
- 6 *Uit de gouden dagen*, p. 226.

Oprichting Nederlandse Boekhistorische Vereniging

Onlangs is opgericht de Nederlandse Boekhistorische Vereniging (NBV). Deze landelijke vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar en de belangstelling voor de geschiedenis van het Nederlandse gedrukte boek en het boekgebruik in de meest

ruime zin te bevorderen. De NBV wil de ontmoetingsplaats zijn voor iedereen die belangstelling heeft voor de geschiedenis van het Nederlandse gedrukte woord, of dat nu uit beroepsmatige interesse is (vanuit het boekenvak, bibliotheekwezen, onderwijs of onderzoek) of uit liefhebberij. Hiertoe wordt een verscheidenheid aan activiteiten georganiseerd.

Jaarlijks brengt de NBV het *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* uit, dat een overzicht geeft van de resultaten van nieuw onderzoek op het gebied van het Nederlandse boek. Het eerste *Jaarboek*, dat op 11 juni 1994 in Museum Meermanno-Westreenianum/Museum van het Boek te 's-Gravenhage werd gepresenteerd, biedt een staalkaart van de verschillende manieren waarop heden ten dage boekhistorisch onderzoek wordt verricht. Het bevat onder meer bijdragen over godsdienstige volkslectuur in de zestiende eeuw, over historische kronieken in de zeventiende eeuw, over het leespubliek van *De Gids* in de negentiende eeuw, en over collectieve afspraken tussen uitgevers en boekhandelaren in de moderne tijd.

Voorts organiseert de NBV studiedagen en symposia over centrale thema's uit de geschiedenis van het Nederlandse boek. Het eerste congres van de vereniging, getiteld *Bladeren in andermans hoofd*, zal van 28 tot en met 30 september 1994 te Baarn worden gehouden in samenwerking met het landelijk onderzoeksnetwerk van assistenten-in-opleiding 'Geschiedenis van Kunst en Cultuur'. Het congres, waaraan een keur van sprekers uit binnen- en buitenland een bijdrage zal leveren, is gewijd aan het onderzoek naar historische lezers en hun boekgebruik in Nederland.

Het lidmaatschap van de NBV staat open voor iedereen. De contributie bedraagt f 45 (studenten f 30; instellingen f 60) per kalenderjaar. De leden ontvangen daarvoor het *Jaarboek* en aankondigingen van alle activiteiten van de Vereniging. Aanmelding geschiedt door overmaking van de contributie op postbankrekening 5537064, t.n.v. penningmeester NBV, Wilhelminastraat 142-I, 1054 WR Amsterdam.

Het bestuur van de Nederlandse Boekhistorische Vereniging bestaat uit prof. dr. P.G. Hoftijzer (voorzitter), dr. F. de Glas (vice-voorzitter), dr. B.P.M. Dongelmans (secretaris), drs. P.J. Koopman (penningmeester) en dr. J.J. Kloek, mevr. dr. L. Kuitert en dr. O.S. Lankhorst (leden).

Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij de secretaris, Stevinstraat 14, 2405 CP Alphen aan den Rijn.

[Gedichten]

Lente

De lente is hier goed. Mevrouwen shoppen
in 't rose op de tamme Binnenweg.
Een heer knipt aan de Koediefslaan zijn heg.
Zijn gade staat verheugd haar raam te soppen.

Geen villadorp om tegenaan te schoppen.
Haast elke krielkip raakt er aan de leg.
Je komt een dag en gaat weer jaren weg
maar elke roos zit altijd vol met knoppen.

Auto's gieren de Dreef af, een armee
die langs de Herenweg weer terug zal gaan.
Heemstede dient om dwars doorheen te rijden.

Beets bleef er veertien jaar als dominee.
Slauerhoff vluchtte uit de Lentelaan:
de 'tuinman' die er niet wou overlijden.

Zomer

Een kano op het Spaarne in de wind.
Peddelend in de gele zon een jongen,
rietoevers langs, de zomer in zijn longen,
bijsturend waar het open land begint.

Ringvaart en stoomgemaal. Een vogel vindt
fluitend de zelfde bries. Uit een voldongen
geluk heeft hij zijn tegenlied gezongen,
zijn ogen naar de verte toegewend.

Maar waar eens weiland was en smalle kreken
in veenmoerassen voerden, onbetreden,
reikt nu een stadswijk naar de horizon.

Betonnen landschap. Ogen uitgekeken
op zoveel steen. En een uiteengereten
meeuw op de weg, die niet meer vluchten kon.

Herfst

Herfst en de stilte wordt in Groenendaal
tot kilte op het bot. Er jopt een vrouw.
Haar adem in de vroege morgenkou
vernevelt als de wimpel van haar sjaal.

Goud bladdert van de bomen. In een vaal
novemberlicht een kraai, hij krast een snauw.
Rot hout en een vergeten schommeltouw.
Geen hert te zien. Versterving. Integraal.

Zo ver gekomen. Nergens heengegaan

en wie het schreef nog verder omgelopen.
Tegen een dode boom verroest een fiets.

Je gaat maar, langzaam door de lege laan
en op een bank vouw je de brief weer open
waarin het staat geschreven: alles, niets.

Winter

Achter die bomen Zuiderhout, van leven
en dood de stenen grens. Geëts in ijs
haar bloemen ingevroren wit en grijs,
haar handen een weerspiegeling gebleven.

En weer een winter. Takken opgeheven,
een dor maar onherroepelijk verwijs
naar het luchtledig, het van elke reis
zinneloos eind, ons als begin gegeven.

Sneeuw zou de dood indachtig eindelijk komen
als een vereffening en ons bevrijden
van deze kou. Sneeuw zou vergetelheid

brengen aan wie die afgestorven bomen
ervaart als een voorbij aan elk verbeiden.
Sneeuw van de dood. Tot hem alleen bereid.

F.L. Bastet

Deze gedichten verschenen eerder in 1991 in de aan Heemskerk gewijde
aflevering van de bibliofiele reeks 'Noord-Holland in Proza, Poëzie en
Prenten', een uitgave van de Stichting Culturele Raad Noord-Holland.

Bij de honderdvijftigste sterfdag van Willem de Clercq (15 januari 1795 - 4 februari 1844)

Willem de Clercq herdenken in het huisorgaan van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde betekent de herdenking van de weergaloze negentiende-eeuwse dagboekschrijver, zoals wij die kennen door het monument dat Allard Pierson voor hem heeft opgericht met zijn *Willem de Clercq naar zijn dagboek*. Daardoor is hij immers bij het nageslacht blijven voortleven. In zijn eigen tijd werd hij hogelijk gewaardeerd omdat hij, de jonge koopman, een met goud bekroond antwoord had geschreven op de prijsvraag van het Koninklijk Instituut die luidde: ‘Welken invloed heeft vreemde letterkunde, inzonderheid de Italiaansche, Spaansche, Fransche en Duitsche, gehad op de Nederlandsche taal- en letterkunde, sinds het begin der vijftiende eeuw tot op onze dagen?’ Voor ons is die verhandeling, die twee drukken beleefde (1824 en 1826), niet meer dan een historisch curiosum als één van de vroegste comparatistische studies in West-Europa. Werkelijk beroemd was De Clercq bij zijn leven als ‘dichter voor de vuist’, improvisator in versvorm. Er bestaat een lijst van zijn improvisaties door hemzelf opgesteld. Zo kennen we de onderwerpen. Over de manier waarop hij een (vrijwel altijd opgegeven) onderwerp uitwerkte, weten we ook een en ander door de getuigenissen van tijdgenoten.¹ Allen zijn het erover eens dat De Clercqs enorme belezenheid in de literatuur, de geschiedenis, de land- en volkenkunde en zijn belangstelling voor de politieke en maatschappelijke actualiteit zijn improvisaties voor de toehoorders tot spannende belevenissen maakten. Daar kwam bij dat ze bevestigden waarvan men zo graag zeker wilde zijn: onmiddellijke dichterlijke inspiratie was geen hersenschim, maar bestond echt. Eén tafereel van een bijeenkomst waar De Clercq improviseerde, door hemzelf genoteerd en te vinden in het boek van Pierson (deel I, pp. 238-241) neem ik, sterk bekort, over. Geleerden en letterkundigen bij elkaar voor een diner ter ere van De Clercqs bekroning in augustus 1822. Door zijn omgang sinds enige tijd met Da Costa is De Clercq tot de overtuiging gekomen nu pas het zuivere christendom in zijn volle rijkdom te hebben leren kennen en voor zijn geloof te moeten uitkomen.

‘Na de beurs begaf ik mij met Caroline na Wiselius en dewijl dit eene van die vereenigen is die men hier zoo zelden vindt, waar zich de grote namen onzer Letterkunde vereenigen, zoo is het niet onbelangrijk daarvan een tafereel op te hangen [...] Een klein halfgebocheld mannetje stond opeens voor mij en dit was *Kinker*. Dit was de laatste van onzen letterkundigen kring die ik gewenscht had te zien. Men behoeft hem slechts eenige woorden te horen spreken om de volheid van eigen kracht, en de scherpzinnigheid van zijnen geest te bewonderen. Er is een zekere *undaunted spirit* in hem, een zekere vastheid zoo het schijnt zelfs voor den bliksem onvernietigbaar. Het is diezelfde kracht om van anderen naar boven op te werken .. om den toren van Babel te stichten, en in 't midden van de kracht om zich in iedere plaats te stellen eene Goetheansche afwezigheid van het orgaan van geloof en onderwerping. Veel minder edel is alles bij hem, als in de physionomie van Tollens en Spandaw, doch tog groter, universeler genie dan beiden. Een man, die niet geloven wil en tog te groot waarachtig denkt om absentie van geloof te kunnen verdragen.

Men behoeft hem slechts twee woorden te horen spreken om de juistheid van zijn blik te beseffen [...]

Eindelijk werd ik gevraagd te *improviseren*. Dit ogenblik was beslissend [...] Kinker stond voor mij. Alleen het waarachtig verhevene kon hier treffen. Kinker moest verpletterd worden, en het genie van den dichter voor het oogenblik den spot van den Satyricus geheel verdringen. Ik dank God dat de inspiratie gelukkig was. Het Treurspel werd opgegeven, en mijn gehele ziel vatte terstond vlam. Het begon met den oorsprong der kunst. Characteristicq van Aeschylus en zijn Prometheus, Sofokles en zijn Edipus, Euripides en zijne Phedra, Calderone en zijn Principe Constante, Shakespeare en Othello en Hamlet en eindelijk Racine en Athalie, met een woord over Corneille en Voltaire. Toen de slotzang van Vondel's Lucifer en Nêerlands kunstroem. Nooit voelde ik zoo waarachtig, dat Da Costa in zijne *Stem* geheel gelijk had, dat men waarachtig daarmede kan nederbliksemen. Zelden was ik zoo wezentlijk doordrongen en doorgloeid en het scheen mij dat ik, even als ik zulks in het gedicht met mond en handgebaar uitdrukte, zielen en harten kon kneden. De invloed was groot. De meeste zeer getroffen. Vooral Goudoever en Oom de Vos en Kinker. Deze was reeds bij de eerste regels opgestaan, en naderde mij met den half genialische, half opstandsvolle blik met de kracht van den man, die een nieuw verschijnsel ziet, daarop afgaat als het schijnt hetzelfde wil ontscheuren. Nimmer voelde ik mij zoodanig in eenen geestelijken strijd, en het was alsof ik hem met Alexandrijnen van mij afhield, God gaf mij de kracht om toen tog van den gevallen Lucifer en van den priester van Jehovah te durven spreken. De uitwerking was krachtig [...]

Dit improvisatietalent is een wezenlijk bestanddeel geweest van De Clercq's persoonlijkheid, zelf heeft hij dat ook beseft. Maar geïmproviseerde poëzie is per definitie efemer: om die poëzie zelf kon hij niet in de herinnering blijven voortleven.

Van 1811 af - hij was toen zestien jaar - tot aan zijn dood in 1844 heeft De Clercq met grote regelmaat dagboek gehouden. Hij betitelde de jaardelen als *Particuliere aantekeningen*, de hoofdmoot ervan vormen steeds de *Mémoires* van het desbetreffende jaar. Hierin maakt hij notities over de dingen van de dag, over zijn uitgebreide lectuur (daarvoor legde hij ook afzonderlijke cahiers aan), over zijn maatschappelijke werkkring - eerst graankoopman, sinds 1824 achtereenvolgens secretaris, secretaris-directeur en directeur van de Nederlandsche Handel-Maatschappij - over zijn gezin en over zijn ge-

moedsleven, vrijwel altijd in verband met zijn geloof. Die verbinding legt hij al geruime tijd voordat hij met Da Costa bevriend raakt en tot de kringen van het Réveil gaat behoren.

Op uitnodiging van de familie (hij had er zelf het nodige aan gedaan om de invitatie los te krijgen) heeft Allard Pierson uit de *Particuliere aantekeningen*, aangevuld met brieven van De Clercq voor zover hij daarover de beschikking had kunnen krijgen, *Willem de Clercq naar zijn dagboek* samengesteld. Eerst is het (resp. in 1870 en 1873) in twee delen gedrukt voor de kleine kring waarvoor de familie het bestemd had, in 1888 is er een wat uitgebreide handelseditie van verschenen, waarvoor Pierson de hulp had gekregen van een kleindochter van De Clercq, Anna Elisabeth de Clercq.²

Een gewone biografie heeft Pierson niet geschreven, al heeft hij ernaar gestreefd de ‘uit- en inwendige geschiedenis’ van zijn held zichtbaar te maken. Maar dan door zich zo min mogelijk te plaatsen tussen De Clercq en de lezer en De Clercq zoveel mogelijk zelf aan het woord te laten. ‘Uittreksels uit het dagboek’ met verbindende tekst, dat is de opzet van het boek. Ongetwijfeld ligt bij Piersons keuze de nadruk op wat hij De Clercqs ‘gemoedsbestaan’ noemt, meer dan op de uitwendige levensgeschiedenis. En van tijd tot tijd levert hij ook commentaar, meestal prijzend, soms kritisch. Het beeld zou minder eenzijdig geworden zijn als Pierson meer notities over De Clercqs beroepswerkzaamheden had opgenomen³ en mogelijk ook als hij meer licht had laten vallen op de steeds dreigender versombering van De Clercqs geestelijk leven in zijn laatste levensjaren, toen hij - naar de woorden van Gerretson - ‘het conflict tussen God en wereld zo sterk is gaan beleven als slechts mogelijk is voor wie de heiligheid van God een even sterke realiteit is als voor de bruid de liefde van haar bruidegom’.⁴ Maar wie zal het Pierson, die kiezen moest uit zoveel materiaal, euvel duiden dat hij zijn eigen keuze heeft gemaakt en zijn beeld van De Clercq gegeven heeft? In elk geval heeft hij ons De Clercq als dagboekschrijver uitnemend leren kennen: geestig, impressionabel, gevoelig, lucide, ambitieus en vooral iemand die, in gesprek met zichzelf, eigen gemoedsbestaan en geloofsleven voortdurend onderzoekt, geestelijke groei nastreeft om zo in dienst van zijn Heer zijn levensopdracht te vervullen.

Pierson was geïntrigeerd door de persoonlijkheid van De Clercq, die hij zelf nauwelijks gekend had. Hij voelde zich min of meer met hem verwant, ondanks de afstand die hij genomen had van het Réveiligeloof van zijn jeugd. Die verwantschap zal vooral het musische in De Clercq betroffen hebben en de ernst waarmee deze zich voortdurend rekenschap geeft van zijn levensovertuiging. Toen hij bijna klaar was met het tweede deel van zijn boek, schreef hij aan zijn vriend en zwager Adriaan Gildemeester: ‘Gij moet rekenen dat de persoon in het Universum die ik nu zoowat het allerbeste ken, Willem de Clercq is, ik weet thans alles van hem, doorgrond hem tot in de fijnste roerselen van zijn hart en karakter, maar het is al van goud.’⁵ Men kan deze ontboezeming overmoedig vinden, te weinig getuigend van het fundamentele

voorbehoud dat de biograaf past, maar voor het overige is het een reactie die men steeds terugvindt bij mensen die zich met De Clercq hebben beziggehouden: oprechte bewondering voor een bijzonder mens, die zich in zijn dagboek in hoge mate blootgeeft en sympathie opwekt ook bij degene die zijn levensbeschouwing niet deelt. Ik reken *Willem de Clercq naar zijn dagboek* tot de negentiende-eeuwse

geschriften in onze taal die klassiek zijn geworden en dus beschikbaar moeten blijven. Daarom pleit ik voor een heruitgave ervan. Bij voorkeur met toevoeging van een inleiding en gecorrigeerd waar Pierson verkeerd citeert: de transcriptie van Pierson is uitgesproken slordig. Het is een werk dat op vrij korte termijn uitgevoerd kan zijn.

Er is behoefte aan méér. Zo aan een biografie van De Clercq. Die is nog nooit geschreven. Wel bestaan er enkele studies waarmee de toekomstige biograaf zijn voordeel kan doen. Het zal een moeilijke onderneming zijn. Enerzijds is er die enorme hoeveelheid ego-documenten (behalve de *Particuliere aantekeningen* zijn er vele brieven bewaard). Daarop moet de biografie berusten. Anderzijds moet de biograaf afstand ervan weten te nemen, onafhankelijke getuigenissen zoeken en zijn eigen beeld van De Clercq ontwerpen. Gelukkig is er iemand die de moed bezit dit werk op zich te nemen, een nazaat van De Clercq, de heer W.A. de Clercq te

Santpoort, die zich al vele jaren intensief in het dagboek heeft verdiept.⁶

De derde wens is de meest omvattende: de uitgave van alle delen *Mémoires* uit de *Particuliere aantekeningen*. Een bronnenpublicatie, waaruit men niet alleen een allerbelangrijkste zielsgeschiedenis afleest (het woord is van Chantepie de la Saussaye in het *NNWB*), maar ook een beeld krijgt van het maatschappelijke, geestelijke en culturele leven van een stuk negentiende eeuw, zoals een scherp opmerkend, uiterst gevoelig en erudiet man als Willem de Clercq dat ervaren heeft. Erfgoed van de eerste orde!

Margaretha H. Schenkeveld

Eindnoten:

- 1 In Piersons uitgave, deel II, pp. 321-394, vindt men de meeste bijzonderheden over De Clercq als improvisator bij elkaar.
- 2 In 1889 verscheen nog een goedkope editie, eveneens in twee delen en eveneens bij Tjeenk Willink in Haarlem.
- 3 Over zijn werk in dienst van de NHM heeft De Clercq afzonderlijke aantekeningen gemaakt, die Pierson niet mocht raadplegen en die later na ampel familieberaad vernietigd zijn. Op grond van eigen herinneringen en van hun correspondentie heeft De Clercqs vriend J. Bosscha in *Willem de Clercq herdacht* ('s-Gravenhage 1874) juist op die kant van De Clercq de aandacht gevestigd.
- 4 F.C. Gerretson, *Groen van Prinsterer Briefwisseling I 1808-1833*. RGP 58. 's-Gravenhage 1925, p. XXVI.
- 5 Brief van 22 oktober 1872. Réveil-Archief, Verz. Pierson. Universiteitsbibliotheek Amsterdam.
- 6 Van zijn hand is verschenen *Willem de Clercq, Woelige weken. November - december 1813*. Toelichting W.A. de Clercq. Amsterdam 1988. Griffioen.

Uitreiking Kruyskamp-prijs

Dit jaar zal voor de eerste keer worden overgegaan tot de uitreiking van de Kruyskamp-prijs, ingesteld ter herinnering aan de lexicograaf C. Kruyskamp. Zoals in het in 1992 aangenomen reglement te lezen valt is deze prijs bestemd voor een ‘in druk verschenen specialistisch, dan wel voor een breder publiek bestemd werk op het gebied van de Nederlandse lexicografie, de Nederlandse lexicologie of de editie en annotatie van oude Nederlandse teksten’.

De Commissie van voordracht heeft aan het Bestuur van de Maatschappij voorgesteld de prijs voor 1994 toe te kennen aan dr. F.M.W. Claes te Leuven en wel in het bijzonder voor zijn bewerking van *Verschuieren Groot geïllustreerd Woordenboek* (1991). Deze voordracht is door het bestuur overgenomen en

dientengevolge zal op 14 oktober a.s. om 3 uur 's middags in Templum Salomonis, Nieuwsteeg 1 te Leiden, de uitreiking plaatshebben. Uw aanwezigheid daarbij wordt op prijs gesteld, dus noteert u zekerheidshalve dit heugelijke feit alvast in uw agenda.

3e Bert van Selm-lezing

Levenslessen van Cato. Het verhaal van een schoolboek

Op maandag 5 september 1994 zal de derde Bert van Selm-lezing plaatsvinden. Aan het begin van het nieuwe academische jaar zal dr. A.M.J. van Buuren (Amersfoort) een boek onder de aandacht brengen, dat eeuwenlang, maar vooral de hele middeleeuwen door, verplichte kost vormde op school: de *Disticha Catonis*. Hij zal daarbij aandacht schenken aan de Middelnederlandse en latere vertalingen van deze klassieke schooltekst en tevens stilstaan bij de vraag op welke wijze de vertalingen aan ons zijn overgeleverd en welke functie zij hebben gehad. A.M.J. van Buuren (1932) studeerde Nederlandse taalen letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Gedurende vijftientig jaar was hij als universitair (hoofd)docent verbonden aan het Instituut de Vooy voor Nederlandse taal- en letterkunde van de Rijksuniversiteit Utrecht. Hij promoveerde in 1979 op *Der minnen loep van Dirc Potter. Studie over een Middelnederlandse ars amandi*, en publiceerde onder meer over Lutgart van Tongeren, Suster Bertken en Geertruyt van Oosten.

Toegangskarten voor de lezing

De lezing vindt plaats in zaal 011 van het Centraal Faciliteitengebouw (gebouw 1175) van het Witte Singel/Doelencomplex en begint klokke 16.15 uur. Aansluitend wordt in het restaurant een drankje geschonken. Toegangskarten voor de lezing kunnen vanaf heden tot 1 augustus worden aangevraagd bij de Rijksuniversiteit Leiden, Vakgroep Nederlands, Commissie Bert van Selm-lezing, P.N. van Eyckhof 1, Postbus 9515, 2300 RA Leiden. Men kan ook gelijktijdig met bestelling van de uitgave van de lezing op het girostrookje een toegangskart aanvragen. De toegangskarten worden medio augustus toegestuurd.

Uitgave van de lezing

De uitgave van de Bert van Selm-lezingen wordt verzorgd door uitgeverij De Buitenkant te Amsterdam. De derde Bert van Selm-lezing zal verschijnen op 5 September 1994 en kan worden besteld door f 17,50 over te maken naar postbanknummer 1684950 t.n.v. K.J.J. Korevaart, Vakgroep Nederlands RUL, P.N. van Eyckhof 1, 2311 BV Leiden met vermelding van '3e Bert van Selmlezing' of, bij bestelling vanuit het buitenland, door toezending van een Eurocheque. De bestelling is op 5 September na afloop van de lezing af te halen of zal na die datum worden toegezonden.

M.J. van der Wal

Uit de bibliotheek

Andersen, Bosboom-Toussaint en Reeser

Als een openbare bibliotheek een gespecialiseerde collectie over een bepaalde auteur of onderwerp bezit, is die vrijwel altijd afkomstig van privé-verzamelaars. Immers zij hebben de tijd en de gelegenheid zich in de materie van hun keuze te verdiepen en kunnen zodoende intensiever verzamelen dan conservatoren of vakreferenten aan een bibliotheek die ook op zoveel andere zaken moeten letten.

Een goed voorbeeld van een dergelijke verzamelaar was dr. H. Reeser (1919-1993). Na zijn studie Frans ontving hij zijn gespecialiseerde bibliotheekopleiding aan de beroemde *École des Chartes* in Parijs bij onder anderen L.-N. Malclès, de schrijfster van het befaamde *Les sources du travail bibliographique*. Het lag dan ook voor de hand dat Reeser in zijn ambtelijke leven alles met bibliotheken van doen zou krijgen: zo was hij van 1945 tot zijn vervroegde pensionering in 1978 verbonden aan de Systematische Catalogus van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, laatstelijk als hoofd van die afdeling; gaf hij bibliografische inlichtingen aan bezoekers en was hij docent bibliografie bij de opleiding tot wetenschappelijk bibliothecaris.

Daarnaast was er bij Reeser sprake van een zeer duidelijke voorkeur, zo niet verbondenheid, met de negentiende eeuw. In dat zeer uitgebreide onderzoeksterrein had hij zich grondig ingewerkt, waarbij de letterkunde wel zijn grootste belangstelling genoot. Twee - uiteraard voortreffelijk gedocumenteerde - studies waren het gevolg: *De jeugdijaren van Anna Louisa Geertruida Toussaint, 1812-1851* (1962) en *De huwelijksjaren van A.L.G. Bosboom-Toussaint, 1851-1886* (1965). Voorts publiceerde hij in 1976 *Andersen op reis door Nederland*, terwijl in 1990 nog het *Repertorium op de briefwisseling van A.L.G. Bosboom-Toussaint* verscheen. Het is algemeen bekend dat Reeser deze boeken mede heeft kunnen schrijven op basis van door hem op deze gebieden samengestelde collecties, die bij de kenners een zekere faam genoten. De benoeming in 1986 tot doctor honoris causa in Amsterdam zag hij, met de daarmee samenhangende waardering, als de bekroning van dit werk.

Terecht heeft Reeser ingezien dat het werkelijk een groot verlies zou zijn wanneer deze verzamelingen weer verspreid zouden worden. Daarom had hij besloten zijn Andersen-collectie en enige bescheiden met betrekking tot Bosboom-Toussaint na te laten aan de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.¹ Natuurlijk is de Maatschappij zeer verheugd over dit legaat dat haar collecties zo mooi aanvult. De ware omvang ervan, waarmee dan niet alleen het aantal strekkende meters is bedoeld, kan pas duidelijk worden na catalogisering en verdere ontsluiting. Nu al staat vast dat de betekenis ervan aanzienlijk is en een goede basis vormt voor verdere studie.

R. Breugelmans

Eindnoten:

- 1 De tweede begunstigde is de Stads- of Atheneumbibliotheek te Deventer.

Gerrit van de Linde in Voorburg

De bibliotheek van de Maatschappij bevat veel dat nog niet of nauwelijks onderzocht is. Een van die zaken is een boekje dat op de titelpagina *Proeve van steendruk, lithographie en autographie tot uitbreiding der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* heet, maar volgens het op het voorplat van de band opgeplakte (oorspronkelijke?) vooromslag *Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Departement Voorburg*. Het bandje (signatuur 1211 B 4) bevat enkele bijdragen, die grotendeels betrekking hebben op het Voorburgse departement en waarvan niet meer is vast te stellen of het hier gaat om een gelijktijdige uitgave, of dat het afzonderlijke stukken zijn die later bijeengebonden werden. We vinden erin de *Verhandeling bij gelegenheid van de inwijding van het Voorburgsch Departement der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen op den 10 December 1824* (door H.J. Caan, blijkens een aantekening van H.W. Tydeman, die het bundeltje in 1838 aan de Maatschappij schonk), een verhandeling uitgesproken op de gewone vergadering van 27 oktober 1825, een alfabetische naamlijst der leden van 1826 en een ongedateerde 'Aanwijzing der spreekbeurten', waaruit blijkt dat er op iedere vergadering een verhandeling

en een bijdrage te beluisteren viel. Verder is er nog een ‘Tabelle ter opgave van edelmoedige bedrijven’ en een getuigschrift ‘als een regtmatige hulde’ voor dergelijke daden.

Deze twee laatstgenoemde stukken krijgen een extrabetekenis in samenhang met een eveneens in de bundel meegebonden ‘Bijdrage’, het gedicht dat Gerrit van de Linde voordroeg ‘bij gelegenheid van de uitreiking van eermedailles aan Arij Bal en Gerrit Kleijnis’ op 1 november 1827. Dat Van de Linde toen daar opgetreden was is sinds 1987 bekend door de vondst van Marita Mathijsen¹ van de notulen van de ledenvergaderingen van het Departement Voorburg van het ‘Nut’, bewaard in het Amsterdamse gemeentearchief (Archief 211/1873). In die voor de genoemde datum staat: ‘De voorzitter, overgaande tot het bijzondere doel dezer vergadering overhandigt plechtig en met gepaste aanspraken en dankbetuigingen in naam der Maatschappij aan Ari Bal van Scheveningen het hem toegewezen getuigschrift en tien gulden, en aan Gerrit Kleijnis van Voorburg het voor hem bestemd getuigschrift en zilvere medaille, waarna door den Heer Van der Linde, student aan de Hooge School te Leijden, een op den aard der edelmoedigheid, en op de bedrijven der menschen vrienden bovengenoemd, toepasselijk dichtstuk word voorgedragen.’² Wat niet uit deze notulen blijkt is de reden van deze beloningen, maar een toespeling in het gedicht doet vermoeden dat het om de reddingen van te water geraakte personen gaat. Het gedicht wordt hierbij afgedrukt, zij het niet als voorbeeld van grootse poëzie.

R. Breugelmans

Bijdrage
 bij gelegenheid van de uitreiking van
 Eermedailles
 aan
 Arij Bal en Gerrit Kleijnis,
 tot belooning van menschlievende daden
 in de Vergadering van het
 Departement der Maatschappij
 tot Nut van 't Algemeen
 te Voorburg
 den 1sten November 1827
 door
 G: van de Linde Jz:
 Student aan de Hooge School te Leijden.³

*Mijn landgenooten gij gevoelt
 De Zaligheid die 't hart doorwoelt
 van hem, wien d' ed' le taak van weldoen is beschoren!*

Helmets.

Al siert zijn hoofd een gouden kroon,
 Al klemt zijn hand een sceppter vast,
 Al deelt hij straffen rond, en loon,
 Zoo als alleen der Godheid past;

Al rust zijn troon op diamant,
Al geurt in 't vorst'lijk ledekant,
De specerij van 't morgenland,
Al zinkt zijn trotsch paleis van Perûs goudtrezoren
En doet de stem der menschlijkheid,
Die Koningen naar hutten leidt,
Zich nimmer in zijn boezem hooren;
Vernam hij nooit bij menschen-leed,
De Zaligheid, die weldoen heet,
Of dorst dien hemeltelg reeds in zijn wiegje smoren;
De wereld zing' hem 't jubellied,
Den rang van mensch verdient hij niet.

Al dekt hem slechts een rieten dak,
Al heeft hij niets dan lompen aan,
Al lijdt hij koû en ongemak,
Al moet hij steeds op doornen gaan;
Al schuw't en vliedt hem elk genot
En deelt hij toch in 's broeders lot,
En voelt hij toch zijn boezem slaan
Voor 't geen den broeder aan mogt gaan;
En stapt hij in den duist'ren nacht,
Bij 't huilen van den najaars storm,
Op 't hooren van een jammerklagt,
Zelf arm en naakt gelijk een worm
Blijmoedig 't schamel leger af;
En snelt met drift de stulpdeur uit,
En ziet een mensch den vloed ten buit;
En hoort het aaklig golf geluid,
En vliegt in d'armen van het graf,
En ziet noch nacht noch diepte aan,
Maar voelt zijn menschlijk hart slechts slaan,
En neemt den dood zijn offer af.
Al noemt de wereld nooit zijn naam,
God schat hem hoog, Hij is Gods kind!
Al zwijgt van hem de schelle faam,
Gods Englen noemen veel zijn naam,
Daar boven, wordt zijn deugd bemind.

Neen d'adel van der menschen ziel,
Wordt door geen rang geen Kroon vermeêrd;
Wat altijd God het meest geviel,
Is d'adel die zich zelven eert,
En door geen klatergoud verblind,
In 't hart zijn oorsprong zoekt en vindt.
Dat is die schat dien God ons gaf,
En open lag voor iedereen;
God weegt geen deugd naar titels af,
Maar ziet in 't hart, en dáár alleen.
Dat is die schat dien God ons schonk,
Die staf en kroon vergoeden moet,
En tienmaal kroon en staf vergoedt,
En schaamle stulpjes juichen doet.
Waar steeds de kreet van 't onheil klonk,
Die bedelaars tot vorsten maakt,
En aan de pij het eerlint haakt.

Dat is die stem die in ons spreekt,
Die niemand roekeloos verzaakt;

Die vroeg of laat zich vreeslijk wreekt,
En vorsten soms tot slaven maakt;
Hun slaap-saletten binnenbreekt,
En wormen op het purper kweekt,

En 't rijk gewaad dat hen bedekt,
 Met klam en drupplend zweet bevekt.
 Dat 's d'adel door ons hart verspreid,
 Dat is de stem der menschlijkheid.

Zij maakt ons vrij van aardsche boeijen,
 En schenkt der ziel een reuzen kracht;
 Zij doet het hart voor weldoen gloeijen,
 En houdt bij vloed en afgrond wacht.
 Zij leert bij 't barnen der gevaren
 Den voet te zetten op de baren,
 En 't gapend graf zijn weerstand biên.
 Zij leert bij 't aaklig vonken spatten,
 De vlammen in de handpalm vatten,
 En zoo ter hulp en redding vliên.

Zij vraagt niet of een schamel wichtje
 De magtlooze armpjes tot haar strekt,
 Dan of een prinsen aangezigtje
 Met hulpgeschrei is overdekt!
 Zij denkt, zij weet van geen belooning,
 Zij ziet den bed'laar en den Koning
 't Vertwijfeld oog in 't ronde slaan.
 Zij hoort de stem die haar veredelt,
 En redt den man die heerscht of bedelt,
 Naar dat het lot haar tred deed gaan.

Dat is uw deugd uw roem, o braven!
 Die in ons midden zalig zijt;
 En 't hart met rein genot moogt laven,
 Om dat ge uw hand aan 't weldoen wijdt.
 Had nooit u 't goud in 't oor geklonken,
 Of 't eermetaal voor 't oog geblonken!
 Waar Peru nooit zijn schat ontrukte!
 Toch had een mensch den dood ontnomen,
 Door u aan 't golvend graf ontkomen
 U aan zijn kloppend hart gedrukt.

Hebt dank gij hebt Gods beeld op aarde
 In nieuwen luister weergebragt,
 Gij wrekers van der menschen waarde,
 Kleinoodiën van ons geslacht!
 Gij weet wat vuur u 't hart doet blaken,
 Hoe zalig 't weldoen ons kan maken,
 Wat loon uw hart van d'almagt vroeg:
 Een traan van dankbre vreugd-vervoering,
 En in uw zelf een blijde ontroering;
 God schonk ze u en gij hadt genoeg.

Maar neen de wereld zal het weten,
 Wat eedle ziel uw borst bevat,
 Hoe schoon uw hart zich heeft gekweten,
 Wat gij voor broeders over hadt.
 Ja 't eermetaal moet u versieren,
 De menscheid zal hier hoogtijd vieren,
 Uw deugd, uw grootheid zijn het waard;

Ons hart roept luid die deugd te loonen,
De pligt gebiedt ons haar te kroonen,
Als plaatsbekleeders Gods op aard.

O zalig weldoen! daal op aarde
Eens neer in uw' volkomenheid,
Verhef ons hart tot eng'lenwaarde
En leer aan menschen menschlijkheid.
De dood is immer u ontweken,
En zoekt in leege en woeste streken,
Zijn offers naar het hart te steken,
Waar menschenhand nooit redding gaf.
Maar d'eng'len Gods die u omzweven,
Zijn immer u getrouw gebleven,
En week'ren met u voor het leven,
En strijden met u tegen 't graf.

G. van de Linde Jz.

Eindnoten:

- 1 Zie haar uitgave van *De brieven van De Schoolmeester*. Documentair-kritische uitgave. I: Brieven en documenten. Amsterdam 1987, p. 407, doc. 20.
- 2 Getuigschriften en prijzen werden toegekend door het hoofdbestuur; voor Bal werd onder de aanwezigen een collecte gehouden die twintig gulden opbracht.
- 3 In de transcriptie zijn 'y' en 'ij' weergegeven als 'ij'.

Toespraak

gehouden op 19 januari 1994 bij het in ontvangst nemen van het eerste exemplaar van de door Leidse Margedrukkers vervaardigde editie van de *Snikken en grimlachjes*

Het is mij een groot genoegen om vandaag deze bijzondere uitgave van *Snikken en grimlachjes* in ontvangst te mogen nemen. Ik zal u dadelijk zeggen waarom. Vandaag is het precies honderd jaar geleden dat François HaverSchmidt zich in zijn Schiedamse bedstede opknoopte aan het beddekoord. De krassen op het beschoot getuigen van zijn doodstrijd. Het is wat merkwaardig dat deze treurige geschiedenis de aanleiding vormt van dit feestelijk samenzijn. Zoals u weet zou hier eigenlijk de bibliothecaris van de Maatschappij moeten staan, maar die is als een soort Jan van Gent, als een dwaalgast in winterkleed, afgereisd naar het hoge noorden om daar te Foudgum, de eerste standplaats van dominee HaverSchmidt, deel te nemen aan een plechtige herdenking. Ik heb Foudgum eenmaal bezocht, op een sombere dag tussen Kerstmis en Nieuwjaar, bijna twintig jaar geleden. Het was twaalf uur in de middag. De mist hing over de velden. Het dorpje - een paar huizen rond een kerk - was geheel verlaten. De bewoners hadden zich in hun huizen teruggetrokken voor het middagmaal. In gedachten zie ik nog de grote schalen met dampende aardappelen. Het deed denken aan een schilderij van een kunstenaar uit de negentiende eeuw, wiens naam mij nu even niet te binnen wil schieten.

Piet Paaltjens heeft op velen inspirerend gewerkt. Al tijdens zijn leven werden sommige van zijn gedichten door zijn vrienden in het Latijn vertaald. Nadien voelden

Foto: Ronald Steur

anderen zich geroepen, zijn poëzie in de meest uiteenlopende talen over te brengen. Een onbetwist hoogtepunt in deze ontwikkeling vormt *De Polyglotte melkboer* van Arjaan van Nimwegen, waarin men bijna negentig versies van het beroemde melkboer-gedicht aantreft. Dat boek bezit ik helaas niet, maar wel ontving ik van Hans Heestermans, oud-voorzitter van de Maatschappij, de Azteekse vertaling van dit vers. De naam *Piet Paaltjens* mag dan in het Azteeks als *Piet Zuiltjens* zijn weergegeven, voor het overige kan men alleen maar zeggen: voortreffelijk gedaan. ‘Wel menigmaal zei de melkboer’ is een meesterwerk, in welke taal dan ook, maar op mij heeft ‘De zelfmoordenaar’ het meest inspirerend gewerkt. Hoe dat ging, weet ik nog precies. Het was in het najaar van 1961 en ik zat in de tweede klas van het lyceum. Onder de tekenles droeg een klasgenoot dit vers met verve voor. Daarna werden wij door de docent uitgenodigd, onze impressies op papier te zetten. Het was een katholieke school, men ging de grote levensvragen niet uit de weg. De gedetailleerde beschrijving van het halfvergane lijk, bungelend boven het geschokte liefdespaar, stimuleerde de verbeelding zeer. Het gegeven beviel mij. Dat jaar heb ik tijdens de tekenles vrijwel uitsluitend zelfmoordenaars uitgebeeld. Onze school werd gedreven door paters franciscanen. Al spoedig werd de voorstelling dan ook gestoffeerd met doorstoken prelaten, vastgebonden aan de boom in kwestie en aan belendende woudreuzen, terwijl een postkoets vol geestelijken, overvallen door gemaskerde rovers, het tafereel kwam verlevendigen. Zo groeide het geheel uit tot een pandemonium van geweld, waarin ik mijn visie op het op school vigerende regiem gestalte kon geven.

Ik schafte mij *Snikken en grimlachjes* aan en kwam er al spoedig achter, dat de dichter in Leiden had gewoond, op de Hogewoerd, waar de diligence naar Woerden ooit voorbij kwam. Dat een diligence in die dagen net zo prozaïsch was als later een streekbus van de NZH, wist ik toen nog niet. Het romantische beeld van de postkoets, opgeroepen door bliken trommels van Pickwickthee, en liedjes als ‘En over berg en dal klinkt er het hoorngeschal’ van een zanggroepje dat zich De Selvera's noemde, verenigde zich met een straat in mijn geboortestad. Het huis waar die koets passeerde, bleek zelfs een gedenksteen te dragen: ‘Piet Paaltjens 1852-1858’. Hij werd mijn favoriete dichter, en in de schoolkrant schreef ik een stuk over de bleke poëet en zijn alter ego, de student François HaverSchmidt, wiens honderdste sterfdag wij vandaag herdenken.

Piet Paaltjens was de dichter van mijn jeugd. Dat is een van de redenen waarom ik het nu, dertig jaar later, zo leuk vind om uw boek in ontvangst te nemen. Ik heb het nog niet gezien, maar ik ben zeer nieuwsgierig naar het resultaat. Een dichter uit de negentiende eeuw heeft u, drukkers in de marge, geïnspireerd om een bijzonder boek samen te stellen. Ik ben ervan overtuigd dat uw werk voor de bibliotheek van de Maatschappij een opmerkelijke aanwinst zal zijn, en wil u daarvoor van harte bedanken.

Peter van Zonneveld

HaverSchmidt-symposium

Op zaterdag 13 november 1993 organiseerde de Werkgroep 19e eeuw, in samenwerking met de Maatschappij, in de Leidse Stadsgehoorzaal een symposium over François HaverSchmidt. Ook hier was de honderdste sterfdag uiteraard de directe aanleiding. Onder het overkoepelende thema 'François HaverSchmidt en zijn tijd' sprak dr. Willem Otterspeer over de Leidse universiteit, dr. Peter van Zonneveld over het Leiden van Piet Paaltjens, dr. Marita Mathijssen over het proza, dr. Peter van Rooden over de sociale positie van de dominee, dr. Bert Altena over HaverSchmidt en de sociale beweging en dr. Anton van Hooff over suicide in de negentiende eeuw. Het symposium werd besloten door een geanimeerde discussie en een langdurige borrel. De lezingen zijn inmiddels gepubliceerd in een afzonderlijke symposiumbundel onder de titel *François HaverSchmidt en zijn tijd*, onder redactie van Nop Maas en Peter van Zonneveld. In deze met tekeningen van HaverSchmidt zelf geïllustreerde bundel verschenen ook een bibliografie van HaverSchmidt en een lijst van zijn voordrachten, beide verzorgd door Dik Zweekhorst. Het eerste exemplaar werd op 20 januari 1994 in het Letterkundig Museum te Den Haag aangeboden aan Rob Nieuwenhuys. Het boek is te bestellen bij: Werkgroep 19e eeuw, Johan de Wittlaan 191, 6828 XJ Arnhem. De prijs bedraagt f 32,50 (exclusief verzendkosten).

‘Gereformeerd Plagiaat’

Op bladzijde 90 van zijn in augustus 1993 verschenen boekwerkje *Opmars der plagiatoeren* memoreert Hans van Straten een brutaal geval van overschrijfkunst door de christelijke recensent H. Burger in *De Standaard* van 2 maart 1940. Deze had het bestaan de gehele inleiding van zijn bespreking van S. Vestdijks in 1939 verschenen roman *Sint Sebastiaan*, opgedirkt met enkele bijbelteksten, over te nemen uit een drieënehalf jaar eerder in *Het Vaderland* gepubliceerde recensie door Menno ter Braak van de veelbelovende debuutroman *Reis naar de volwassenheid* (1936) van Herman Besselaar (1904-1994).

Een klein half jaar voor deze affaire zich afspeelde, had zich echter een nog heel wat brutaler geval van letterdiefstal voorgedaan, dat Van Straten (omdat hij het niet kent?) onbesproken laat. Slachtoffer was Carel Scharten (1878-1950),¹ dader de 26-jarige Amsterdamse onderwijzer J.H. Kruizinga. Laatstgenoemde publiceerde in het ‘weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven’ *De Reformatie*² van 27 oktober 1939 in de rubriek Literatuur en Kunst bij gelegenheid van de herdenking van honderd jaar *Camera Obscura* een groot artikel onder de titel ‘Nicolaas Beets en de Camera Obscura. (1839-1939)’. Behalve de titel is er niets origineels aan die bijdrage: ze is met weglating van één enkel tussenzinnetje en van het epitheton ‘goddelijken’ bij het substantief humor van a tot z overgeschreven uit Schartens bundel *De roeping der kunst*, in 1917 uitgegeven door de Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur te Amsterdam. Daar heet het stuk (dat overigens nog ruim achttieneneenhalve bladzijde voortgaat na het punt waarop Kruizinga besloot op te houden met afschrijven) ‘Hildebrand, de “onsterfelijke”, of de geheimen der Camera Obscura’ (blz. 154-181). Oorspronkelijk had Scharten het geschreven voor *De Gids*, welk eerbiedwaardig tijdschrift het, onder de titel ‘Beets-Hildebrand, 13 Sept. 1814 - 13 Sept 1914. De geheimen der Camera Obscura’, had afgedrukt in de septemberaflevering van de achtenzeventigste jaargang (1914, blz. 421-444).

Een der lezers van *De Reformatie* had echter direct in de gaten dat er een schanddaad gepleegd was en stelde de redactie van zijn bevindingen op de hoogte met als gevolg dat in de eerstvolgende aflevering van het blad (3 november 1939) redacteur K.S.³ de rubriek Literatuur en Kunst opende met een ‘Ter verontschuldiging’ dat eindigde met de woorden: ‘Aan de lezers, en aan de uitgeefster van het boek, waaruit dit ontstellende plagiaat gepleegd is, bieden we onze verontschuldiging aan.’ In een ongedateerde notitie,⁴ getiteld ‘Gereformeerd Plagiaat’, geschreven na de openbaarmaking in *Het Vaderland* van hetgeen Menno ter Braak was overkomen en kennelijk bedoeld als nieuwsbericht voor diezelfde krant, merkte Scharten lichtelijk gepikeerd op: ‘Zij [de redactie] gevoelde, vreemd genoeg, niet de behoefte, hare verontschuldigen aan te bieden aan den beroofden *schrijver!*’

Het muisje had nog een miniem staartje: in *De Reformatie*

van 15 maart 1940 probeerde Kruizinga in een ingezonden brief zijn eigen straatje schoon te vegen. Door een verzuim van de redactie of de drukker zou het eerste vel van zijn kopij met de inleiding van zijn artikel niet zijn afgedrukt. Juist daarin waren de naam van de oorspronkelijke auteur en de plaats waar het stuk eerder gepubliceerd was, vermeld. In het ‘Naschrift’ werpt de redactie hem voor de voeten waarom hij

dan de hem toegezonden drukproef zonder bezwaar gefiatteerd heeft, onder de bijvoeging dat als zij geweten had dat het een stuk van een ander was, er geen moment aan plaatsing zou zijn gedacht.

Dick Welsink

Eindnoten:

- 1 Zie over Scharten met name de bijdrage van Stance Eenhuis (die mij op de hier behandelde kwestie opmerkzaam maakte) in *Jaarboek Letterkundig Museum I* (1992), pp. 69-82.
- 2 Zie over de voorgeschiedenis, oprichting en eerste twintig jaargangen van dit weekblad waarvan de eerste aflevering op 24 september 1920 verscheen, de dissertatie van George Harinck uit 1993. De heer Harinck zond mij per brief d.d. 8 april 1994 nog enige nadere informatie.
- 3 Id est de Kampense hoogleraar in de theologie Klaas Schilder (1890-1952), van oktober 1924 tot aan zijn dood redacteur van *De Reformatie*.
- 4 Zich bevindend in de map Aantekeningen (uiteentopend) (IV) in het NLMD, sign. S.255 H.3.

Nieuw licht op de uitgave van Lodeizens *Het innerlijk behang en andere gedichten II*

In de vorige aflevering van het *Magazijn* publiceerde ik een artikel over de uitgave van Hans Lodeizens *Het innerlijk behang en andere gedichten*. Het stuk was gebaseerd op brieven van Jan Greshoff aan mr. L.A. Ries.

Toen ik deze correspondentie in de zomer van 1992 in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum begon te lezen, zei ik tegen een dienstdoende leeszaalassistentente dat het voor mijn doel -een studie over Ries - natuurlijk wel betreurenswaardig was dat het aandeel van Ries in de briefwisseling ontbrak.

Wie schetst mijn aangename verrassing toen ik medio januari van ons medelid S.A.J. van Faassen, hoofd afdeling collecties van het Letterkundig Museum, mocht horen dat hier van een misverstand sprake moest zijn, 'want het museum beschikt wel degelijk over een dikke map brieven van Ries aan Greshoff. Mogelijk dat dit misverstand ontstaan is doordat het restant van de collectie Greshoff in het kader van het Deltaplan voor Cultuurbehoud het afgelopen jaar in bewerking was.'

Door deze opmerkelijke ontknoping kan mijn vorige bijdrage nu worden aangevuld.

Op 5 september 1948 noemde Ries Hans Lodeizen voor het eerst als hij Greshoff vertelt over het gezin van mr. A.F. Lodeizen, de Rotterdamse *tycoon*, bij wie hij eerder dat jaar in dienst was getreden: 'De oudste zoon die hier twee jaar in Amherst heeft gestudeerd, is een dichter, nog al surrealistisch en sterk onder de invloed van Paul Eluard, - met wie ik langer pleeg te bomen dan goed is voor het oude karkas en ik geloof, dat jij het uitstekend met hem zou kunnen vinden en hem misschien voor een literaire ondergang zoudt kunnen behoeden.'

Anderhalf jaar later, 20 april 1950 meldde Ries: 'Mijn dwaze pupil Hans Lodeizen heeft bij de Vrije Bladen een gedichtenbundeltje "Het innerlijk behang" uitgegeven. Mocht je het in handen krijgen, vertel me dan eens of je er iets hoopvol in ziet of niet.' De Greshoffs moeten al geweten hebben dat de jonge dichter ernstig ziek was. Op 1 mei 1950 schreef Aty Greshoff-Brunt immers: 'Wat ellendig is dat van die jongen Lodeizen. Ik ben zo blij dat Jan zoo'n gunstige kritiek over hem geschreven heeft,¹ zonder van de zieligheid van het geval iets te weten. 't Had ook wel anders kunnen zijn en dan zou je er natuurlijk hartzeer van gehad hebben. Heeft de kritiek hem plezier gedaan of is hij er niet gevoelig voor? Schrijf ons dat eens?'

Ries antwoordde zijn Kaapse vrienden op 29 mei: 'HANS LODEIZEN. Deze 26 jarige jongeman is de oudste zoon van de directeur-generaal van Wm. H. Müller & Co, wonende te Wassenaar. Ik leerde hem in de zomer van 48 kennen. Hij studeerde toen in Amherst College in Mass. en werd aan mij voorgesteld door zijn vader, die toen met mij naar de V.S. was teruggereisd. Later heb ik hem nog veel gesproken. Hij is een scherpzinnige, zeer amusante en even decadente knaap, die met zijn overmatig krachtige en tyrannieke vader, die hem aanvankelijk niet begreep, steeds meer overhoop raakte, tot dat, nu enkele weken geleden, plotseling werd geconstateerd, dat hij (Hans) een dodelijke kwaal heeft, t.w. leukaemie. Ik heb daarover, op verzoek van de vader met vier Amerikaanse dokters geconfereerd,² maar allen achtten het een hopeloos geval. Hans zelf weet van niets en voelt zich alleen maar beroerd. Het is een zeer tragisch geval. Mocht je nog over die gedichten een kritische beschouwing

geven, dan heb je hierboven enige achtergrond, waarbij de ziekte natuurlijk niet moet worden gememoreerd.' Op 20 juli voegde hij daar nog aan toe: 'Hij ligt in een kliniek in Lausanne en schrijft nu en dan verschrikkelijke briefjes. Ik geef hem niet meer dan 1 à 2 maanden.'

Niet lang hierna bezocht Ries Nederland opnieuw, zoals al bekend was uit Greshoffs brief van 24 september 1950, waarin hij de intrigerende uitspraak deed: 'Ik had dat gesprek met Bloem wel eens willen horen!' In de omvangrijke reeks brievenmappen van Ries aan Greshoff bevindt zich een brief van 22 september 1950. Hierin meldde de schrijver: 'In den Haag sprak ik Jaques Bloem tweemaal, eenmaal bij Lodeizen en eenmaal bij mij in het hotel, met Bouman.³ Hij is amusant, maar leek me wat uitgehold.' Is deze brief fout gedateerd? Bij Ries is dat onwaarschijnlijk. Reageerde Greshoff op 24 september op een ontbrekende brief van zijn vriend uit New York of was juist de brief van Greshoff verkeerd gedagtekend? Hoe het ook zij, in elk geval schreef Ries in zijn brief van 22 september verder:

'Je vraagt naar de nalatenschap van Hans Lodeizen. Er is inderdaad een hele massa gevonden en alles is onder de berusting van de vader, die de papieren onderzocht gedurende de weken, dat ik in Holland was. Ik heb hem jouw vraag thans meegedeeld en hem in overweging gegeven zich tot jou persoonlijk te wenden indien hij meende, dat er in de nalatenschap voldoende was dat je aandacht verdient. Ik zal wel spoedig zijn antwoord horen, denk ik. Er was o.a. een dagboek, dat in de prille jeugd begonnen was en voortgezet tot in de laatste jaren. De waarde er van is mij onbekend, maar ik weet van Hans zelf dat hij er de hele puberteitsstrijd in heeft beschreven, hetgeen banaal en ook interessant kan zijn, dat hangt van de behandeling af. Ik heb thans onvoldoende tijd je veel omtrent hem te vertellen, daarvoor komt nog wel de gelegenheid indien je nog met zijn werk te maken mocht krijgen.'

Op 22 oktober 1950 loste Ries zijn belofte in. Naar aanleiding van het sterven van Greshoffs hoogbejaarde moeder merkte hij op: 'De historisch-autobiografische beschouwingen, die je aan dit overlijden hebt verbonden, heb ik met de grootste belangstelling en niet zonder vermaak gelezen. Ik heb er zelfs ten dele gebruik van gemaakt in een debat, dat ik gistermorgen met Lodeizen (de magnaat) voerde over de al of niet vermeende fouten door hem gemaakt bij de opvoeding van zijn overleden zoon Hans, die voor het zakenleven niet wilde deugen. En die bovendien in het oog van rechtgeaarde Hollanders

zeker niet heeft behoord tot de “ferme jongens, stoere knapen”, die door zovelen als de meest waardevolle categorie wordt beschouwd, maar die volgens mijn overtuiging op geen enkel levensgebied, behalve misschien op dat der voortplanting, de wereld een schrede vooruit heeft gebracht.’

Lodeizen *père*, aldus Ries, was vrij onverwacht met vrouw en jongste dochter (‘een beauty van 20’) per schip in New York aangekomen. ‘Sindsdien kan ik zingen: Mein Ruh' ist hin. Vandaag, Zondag, is de eerste dag dat ik niet met hen heb moeten eten en praten, praten, praten. Dit is niet onaangenaam, want hij is een zeer interessant man, maar het vermoeit mij te zeer. De toestand van het rammelend rif is nl. geenszins bevredigend [...]. Lodeizen die ik je berichten over het werk van zijn zoon had doorgegeven, bracht een hele portefeuille vol nagelaten papieren mee hierheen en ik ben er gisteren mee begonnen deze door te zien. Hij zou het zeer op prijs stellen indien je, wat we je zouden opzenden, zoudt willen bekijken met als uitgangspunt er een boekf(je) van te maken, indien er voldoende materie van behoorlijke kwaliteit onder schuilt. Ik heb daarover nog geen oordeel. Het schijnt, dat er veel is, dat zich niet voor publicatie (in Nederland) leent, o.a. een dagboek sinds zijn 6e jaar bijgehouden tot kort voor zijn dood, met alle perikelen der puberteit tot in détails beschreven, waaronder de onzekerheid omtrent de richting zijner libido, de goede of de z.g. verkeerde, welke onzekerheid zich in de laatste richting oploste.

Het zou m.i. jammer zijn indien deze annalen, die betrekkelijk zeldzaam zijn, worden vernietigd en ik zal trachten ze in elk geval te redden, ook al kunnen ze niet worden gepubliceerd.

Hans was een zeer belezen (vooral Frans 18e eeuw, moderne Fransen. Eluard! Nietzsche, Montaigne), zeer gecultiveerd individu, een beetje een Narcissus, egocentris, libidineus, fantastisch, met een gering verantwoordelijkheidsgevoel ten aanzien van zichzelf, dat hij verklaarde met het voor gevoel, dat hij maar heel kort zou leven, hetgeen is uitgekomen. Hij was een charmeur, met een zeer aardige conversatie. Daar hij biologie had gestudeerd, had hij ook wetenschappelijke attaches. Aanvankelijk was zijn specialisme de mieren, waarvan hij alles wist en wier zieleven hij had bestudeerd, waarbij hij tot ontdekkingen schijnt te zijn gekomen, die hem het erelidmaatschap van een Engelse entomologenvereniging hadden bezorgd. Het is duidelijk, dat hij een ongewone figuur was en dat zijn dood op de leeftijd van 26 een verlies is geweest.’

Op 2 december had Ries weer nieuws: ‘Ik heb inmiddels een keuze gedaan uit het nagelaten werk van Hans Lodeizen, voorzover zijn vader mij dat had gegeven. Ik heb die keuze laten overtikken en zend je overmorgen een zeer lijvige enveloppe, aangetekend per zeepost. Er is m.i. veel bij, dat interessant is, althans bij de gedichten. Onder het proza heb ik weinig gevonden, dat ik de moeite waard achtte je voor te leggen. Een specimen zul je vinden in het stuk: “Reis naar de Congo”, een m.i. al te dwaze persiflage op Gide. Het is waarschijnlijk, dat het interessantste proza in de dagboeken en in de autobiografie zit, die achter zijn gehouden. De oude Lodeizen, met wien ik over deze zaken een uitvoerig gesprek gehad heb (de moeder, een zeer vriendelijke en verstandige vrouw, die haar zoon pas na zijn dood heeft begrepen, was daarbij tegenwoordig) was zeer halsstarrig ten aanzien van de zeer persoonlijke uitingen, die hij in Nederland volkomen onpubliceerbaar achtte. Hij stond tegenover deze nalatenschap als de vader en niet als de litteraire executeur, zei hij, al zou hij het zeer prettig vinden indien het publiceerbare de moeite waard gevonden zou

worden. Ik vermoed echter wel, dat hij de dagboeken en de biografie niet zal vernietigen, al heeft hij mij dat niet uitdrukkelijk beloofd. Het is echter wel mogelijk, dat die geschriften allerlei kritiek op hem zelf bevatten en daarvoor is hij uiterst gevoelig.

Ik ben zeer benieuwd wat je oordeel zal zijn. Ik heb de indruk, dat onder het materiaal, dat ik je stuur allerlei is, dat origineler is, dan een deel van het reeds door de Vrije Bladen gedrukte, Uiteraard lees ik allerlei tussen de regels, dat een verklaring geeft van het werk zelf, omdat ik de schrijver en zijn omstandigheden zo goed kende. Maar ik betwijfel of dat er veel toe doet; de lezer moet het werk zonder toelichting kunnen waarderen. Je moet er echter wel rekening mee houden, dat de zomer van 49 voor het innerlijk leven van Hans een crisis heeft gebracht, die langzamerhand in zijn laatste ziekte, die vermoedelijk wel een 6 à 8 maanden heeft geduurd, is overgegaan. Ik heb de indruk dat hij al van het vorig najaar af in toenemende mate voorgevoelens van de naderende dood heeft gehad.

Een wat diepergaande beschrijving van zijn wezen zal ik je geven indien je na kennismaking van zijn werk, daaraan behoefte mocht hebben.'

Op 31 januari 1951 schreef Ries: 'Na je aantekening achter op de enveloppe van je laatste brief ben ik zeer benieuwd naar je definitief oordeel over het merkwaardig werk van Hans Lodeizen, althans zijn dichtwerk; zijn proza vind ik van weinig betekenis. Zijn vader heeft generlei stappen voor een eventuele uitgave gedaan en zal zich ongetwijfeld bij jouw dictum en ev. nadere stappen neerleggen. Hij heeft me gevraagd hem dadelijk te willen inlichten als ik wat van je zou horen. Het spijt me nog vaak, dat Hans dood is; hij was een van de weinige verrassende figuren uit de laatste jaren, die mij plotseling bleken na te staan. Als ik hem vergelijk met Adriaan [van der Veen], dan springt dadelijk zijn veel groter subtiliteit en zijn oneindig groter eruditie in het oog. Adriaan is natuurlijk veel meer down to earth, deze twee zijn eigenlijk alleen op het niveau van een ongewone ikzucht te vergelijken. Ik denk, dat Hans daarin Adriaan nog aanzienlijk overtrof.'

In Kaapstad was Greshoff inmiddels druk aan de arbeid. Ries liet hem op 13 februari 1951 vanuit New York weten:

'Je beoordeling van het nagelaten werk van Hans Lodeizen [...] heeft me verheugd. Leek als ik ben op het domein der poëzie, maar gevoelig voor dezelve, had ik steeds het vermoeden, dat dit een nieuw geluid was -zij het sterk beïnvloed door Eluard- een geluid, dat ook nog te veel aan één snaar werd ontlokt (maar de

arme heeft geen tijd gehad om zijn groei te voltooien, die ik gedurende een paar jaar met verbazing heb geobserveerd), edoch een geluid met grote en in Nederland ongebruikte uitdrukkingmogelijkheden.

En hij had die mogelijkheden nodig, want hij was inderdaad “een kuip vol dromen”, die voortdurend naar expressie snakten. En toen de vader, zelf een man van grote belesenheid en cultuur, met een prachtige bibliotheek, mij vertelde dat hij zoveel op de kamer van zijn overleden zoon had gevonden, ook veel, dat hem niet aanstond, zoals de dagboeken, aangehouden sinds de prille jeugd, begreep ik dat *dit* het moment was waarvan zou afhangen of dit werk voorgoed zou blijven liggen of dat het uit de vergetelheid kon worden gered. En wie zou dat beter kunnen doen dan een Nestor als jij?

Habent sua fata libelli! Ik ben benieuwd naar je keuze. Ik heb hier ook nog een volledige bundel van hetgeen mij werd ter hand gesteld (Er zijn tikfouten in, die er gemakkelijk uitgehaald kunnen worden).

Ik heb inmiddels de vader (Mr A.F. Lodeizen, Schouwweg 102, Wassenaar, tel. Wass. 8523) ingelicht, ook inzake je doorreis naar Nederland in Juni en ik ben van mening, dat jullie contact moeten maken. Bij die gelegenheid zou je ook portretten van Hans moeten zien, misschien in verband met de mogelijkheid er een in de bundel op te nemen, nu de dichter dood is. Hij had een aardig, zeer sensitief gezicht.’

Een maand later, op 18 maart, meldde Ries: ‘Verder ben ik benieuwd te horen of je iets van Lodeizen Sr hebt vernomen. Hij schijnt op reis te zijn en ik heb sinds zeer lang niets meer van hem gehoord. Als hij niemand heeft om zijn brieven aan te dicteren, is hij niet in staat tot enige communicatie, hij is het schrijven met een pen totaal ontwend, een dwaze impotentie [...]. Wat jullie drie maanden in Holland moet gaan doen, is me een raadsel. Ik vond het er in 1950 nog veel beroerder dan in 1948 en ik geloof dat zulks een eenparig versnelde beweging is; alles is er grondig uitgespeeld. De lange tenen, waarover jij schrijft, heb ik ook aangetroffen, en horden ordinaire jonge mannen, met spuugkrullen en sehr ontwikkelten Fresswerkzeugen (om met Schopenhauer te spreken), voorzien van bulkende actentassen vol documenten nopens het onafwendbaar failliet, op welke tassen nog weer twee kleinere tasjes genaaid zijn (nooit elders aangetroffen behalve bij de Nazi's), waarin het geestelijk faillissement is geborgen, dat reeds in staat van gewijsde gegaan is. Niet de misschien onbehouden, maar in elk geval niet pretentieuze arbeider, beheerst het gemeenschapsbeeld in Holland, maar een zeer pretentieuze en onbeschrijfelijk goedkope lower middle class, goeddeels rooms (de heilige loederkerk heeft dit soort mensen uitgevonden). Van datzelfde soort heb jij last omdat zij alleen maar “jedes andere Bier” kennen.’

Op 26 maart liet Ries weten: ‘Dat Lodeizen Sr je niet persoonlijk heeft geantwoord, verbaast me niet, aangezien deze wonderlijke man een soort mensenschuwheid bezit, die vaak de vorm van slechte manieren aanneemt. Ik heb dit al zo vaak met hem beleefd, dat ik me er niet meer aan kan ergeren, al heb ik hem vanmiddag geschreven, dat ik dit feit “zacht gezegd, zonderling vond”.’ Ries zei niet te weten dat Hans Lodeizen nog een tweede nalatenschap had, bij Van Oorscot. Volgens hem wist de vader het evenmin. ‘Hadden we geweten, dat er in Amsterdam nog zoveel materiaal aanwezig was, dan hadden we geen kapitaal aan dollars uitgegeven om het hier aanwezige te tikken. M.i. had Oorscot dat materiaal reeds lang aan de erfgenamen, d.w.z. aan de vader, moeten terugzenden. Dat hij zulks niet heeft gedaan, lijkt me

bijzonder slordig.’ Ries wilde niet dat Bloem een inleiding schreef. Hij geloofde niet in diens bijzondere prestige. ‘Secundo doet Bloem het niet met de intensiteit en liefde, waarmee jij zoiets op stapel zet, omdat hij reeds veel te lang op sterk water staat om zo ver in de toekomst te voelen.’ Greshoff had bovendien het beste stuk over Lodeizens poëzie geschreven dat er is verschenen. Ten slotte kende de oude Lodeizen Bloem veel te goed, ‘zodat deze twee lieden niet volkomen vrij tegenover elkaar staan, hetgeen Bloem zeker zal beïnvloeden’. Greshoff bleef in het standpunt volharden dat Bloem een woord vooraf moest schrijven. Ries overtuigde hij niet. Deze schreef op 17 april niet te geloven in de *salesman*-argumenten als het om een gedichtenbundel ging. Dat was hem te Amerikaans. In Nederland ging het veel meer om de kritieken, die door de kleine letterlievende gemeente gelezen werden. Hij geloofde al evenmin dat Bloem, voornamelijk omdat hij een veel minder bewegelijke en analytische geest bezat dan Greshoff, ‘door notarisklerken *et hoc genus omne*’ au sérieux zou worden genomen, althans meer dan Greshoff. Notarisklerken namen alleen notarissen en hoogstens kandidaat-notarissen ernstig en geen enkele schrijver die geen minuten kon schrijven, betoogde Ries. Greshoff had hem immers geschreven ‘een notarisklerk uit Maastricht, die wel eens een bundel gedichten koopt (en daar moeten wij het van hebben) zegt: “dat zal wel mooi zijn, want Bloem schrijft er een inleiding voor”.’ ‘Jij veronderstelt’, riposteerde Ries, ‘een subtiliteit bij het profanum vulgus waaraan ik in de verste verte niet kan geloven en doet daarmee jezelf nodeloos afbreuk. Men hoeft in Holland geen heilige urinoirs te sparen om ernstig te worden genomen, mits de aanval zelve maar ernstig en onwrikbaar genoeg is. Het volk is te zwaar van bloed en geest om een badinerende beeldenstorm te kunnen verdragen, maar een dooernstige en dodelijke destructie, waarvan men niet kan zeggen: hij seit wat, ondermijnt geenszins de sérieuze standing van de schrijver. M.a.w.: een ietwat gratis cynisme wordt niet geaccepteerd omdat het volk nu eenmaal vervelend en zwaar op de hand is, maar een welgefundeerde attaque wel.

Het *ridendo dicere verum* gaat in je vaderland niet op, grondige vernieling van geestelijke rubbish wel. Misschien heb je te veel aan het eerste gedaan, maar dat is geen basis voor een naar het schijnt wasecht minderwaardigheidscomplex.

Ik schrijf dit alles niet speciaal met het oog op het boekje, maar in het algemeen. Wat het boekje betreft ben ik geheel met de laatste brief van Lodeizen Sr eens.’⁴

In de zomer van 1951 reisden Ries en Greshoff beiden naar Nederland. Op zondag 1 juli 1951 schreef Ries de laatste met Lodeizen te hebben afgesproken dat zij ge-

drieën (dat wil zeggen inclusief Aty Greshoff) bij Lodeizen zouden komen.

Een jaar later verscheen Lodeizens bundel bij Van Oorschot. Op 21 juni 1952 ('Zomersolstitium 1952') gaf Ries te kennen van Bouman te hebben vernomen dat het boek van Hans Lodeizen uit was. 'Ik heb van de oude sinds mijn vertrek niets meer gehoord. Waarschijnlijk had hij na 4 maanden evenzeer genoeg van mij als ik van hem. Er is een voortdurende tensie in zijn sfeer, waaraan ik het land heb. Men moet niet in een electrisch hoogspanningsveld leven.' Een maand nadien, op 23 juli 1952, berichtte Ries mevrouw Greshoff zich te hebben afgevraagd waarom hij geen speciaal exemplaar van de bundel had ontvangen: 'Ik heb er weliswaar later niets meer aan gedaan, maar toch geloof ik, dat er nooit iets ter wereld was gekomen als ik niet aanvankelijk de hele boel naar NY had laten komen, had laten typen en met de bedoeling dat er over mogelijke publicatie zou worden gedacht, aan jou gestuurd. Ik vraag me af, welke categorie dan wel voor een luxe exemplaar in aanmerking is gekomen. De directeurs van Müller, die niet kunnen lezen, noch schrijven? Of de familie, waarmede Lodeizen en bloc niet on speaking terms is? Edoch, het is mij een zorg en dat zal het jou ook zijn.

Hij schreef me zeer geërgerd, dat één gedicht door de slordigheid van Morriën, geloof ik, tweemaal is afgedrukt. Dat is inderdaad bar, maar het is een typische uiting van de tegenwoordige in niets werkelijk belangstellende slordigheid die kenmerkend is voor het huidig Holland.'

Ries werd de Lodeizens af en toe beu. Op 1 oktober 1952 uitte hij zijn opgekropte gevoelens: 'De Lodeizens geven ook enige drukte, zij het veel minder dan de vorige maal [...]. Bovendien raakt men met hen uitgepraat. Zij hebben eigenlijk slechts één grote belangstelling en dat zijn de Lodeizens. En dáárover ben *ik* uitgepraat en nog meer uitgehòrd. Ik kan de eindeloze eigen-lof verhalen van deze Miles Gloriosus⁵ niet meer aanhoren. Ik slaap er bij in (eerder dan van Veronal) en dat merkt hij wel. Ook het dochtertje, Greetje, hangt me de keel uit. In een elegant lichaam verbergt zij een nogal grove en in elk geval uiterst op zichzelf geconcentreerd geval van een ziel.'

Een ongedateerd epistel van Ries, dat blijkens uitlatingen over de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 1952 in de herfst of nazomer van 1952 moet zijn geschreven (over de Democratische kandidaat Adlai Stevenson merkte Ries op: 'Hij is een der geestigste en gecultiveerdste politici die hier ooit geboren is', en over diens Republikeinse rivaal Dwight D. Eisenhower: 'een yokel vol platitudes, geestloos en volkomen onorigineel') lichten ons in ten aanzien van Ries' mening over de uitgave: 'De gedichten van Hans L. hebben een zeer goede ontvangst in Holland, maar Morriën heeft de uitgave schandelijk slordig behandeld. Verscheidene gedichten - ik geloof wel 10 - zijn tweemaal opgenomen, soms met zeer geringe variaties. Ik kan niet begrijpen hoe zo iets kan gebeuren.'

De correspondentie Ries-Greshoff heeft nieuwe feiten en inzichten verschaft over de uitgavegeschiedenis van *Het innerlijk behang en andere gedichten*. De briefwisseling biedt nog veel meer. Wie zich bijvoorbeeld verdiepen wil in het verleden van vooraanstaande literaire uitgeverijen zal er boeiend materiaal in vinden. Het zou goed zijn de brieven uit te geven.

E.W.A. Henssen

Eindnoten:

- 1 Greshoff publiceerde zijn kritiek pas op 3 juli 1950 in *Het Vaderland*. Zijn vrouw zal hebben geweten wat hij ging schrijven en hebben verondersteld dat de recensie al gepubliceerd was.
- 2 Ries bezat door vele ziektes een grote medische kennis.
- 3 De Zwolse advocaat en procureur mr. H.J. Bouman, een vriend van o.a. Ries, Bloem, dr. Victor E. van Vriesland en N.E.M. Pareau.
- 4 De inhoud hiervan is niet bekend.
- 5 Een toneelstuk van de Romeinse toneelschrijver Plautus.

Het kluisje van Betje Wolff en Aagje Deken

Of er nog een balk of spijker origineel is mag betwijfeld worden, maar in Beverwijk op het terrein van het bejaarden-verzorgingshuis Lommerlust staat nog altijd het befaamde kluisje waarin Wolff en Deken een gedeelte van hun imposante oeuvre hebben geschreven. Toen medio 1991 de directrice van Lommerlust aan de gemeente te kennen gaf dat het kluisje gesloopt zou worden, tenzij er iets gedaan zou worden aan de deplorabele staat waarin het bouwwerk verkeerde, riep dat bij onverwacht veel mensen emotionele reacties op. Op initiatief van Meta Bison kwam het zelfs tot de oprichting van een ‘Stichting tot behoud van het tuinhuisje van de dames Betje Wolff en Aagje Deken te Beverwijk’. De respons op de oproep van de Stichting aan het bedrijfsleven en diverse culturele fondsen om in de restauratie bij te dragen is hoopgevend, maar uiteraard zijn daarnaast particuliere donaties uiterst welkom. Al was het maar om op termijn ook het onderhoud op verantwoorde wijze te kunnen uitvoeren.

Om meer bekendheid aan de Stichting en haar doelstellingen te geven is in december 1993 *ô Laage hut! meer grootsch dan vorstelyke hoven* gepubliceerd. Hierin wordt niet alleen aandacht gewijd aan de geschiedenis van het kluisje en zijn illustere gebruikers, maar ook aan het verschijnsel sierkluis als zodanig en aan een contemporaine schrijfster, Elisabeth Maria Post, die net als de dames Wolff en Deken bij voorkeur de intimiteit van een tuinhuisje opzoekt. Daarnaast is het omvangrijke gedicht van Lieve van Ollefen ‘Het riete kluisje van mejuffrouw Elizabeth Wolff, Geb. Bekker’ uit 1784 in facsimile opgenomen. Het boekje telt 182 pagina's en kost inclusief porto f 25,-. Het is te verkrijgen door overmaking van dit bedrag naar rek. 388.002.301 t.n.v. ‘Tuinhuisje Wolff en Deken’ bij de Rabobank Beverwijk. Het gironummer van de bank is 151.093. Inlichtingen over de Stichting kunt u krijgen via tel.nr. 02510-26735.

Nogmaals C.G. Withuys

Mijn bijdrage over C.G. Withuys in de vorige aflevering van het *Nieuw Letterkundig Magazijn* eindigde met een getuigenis van Gerard Keller over de animositeit tussen Withuys en Sam-Jan van den Bergh. Sindsdien kwam mij een brief van Van den Bergh onder ogen waaruit blijkt, dat de beide dichters aan het eind van hun leven dicht bij elkaar kwamen.

Een interessant aspect van de bedoelde brief is, dat Van den Bergh daarin de dood van Withuys op het conto schrijft van Cd. Busken Huet. In *De Gids* van juli 1864 had Huet zijn verwoestende kritiek losgelaten op Withuys' bundel *Verhalen*. In september 1864 was Van den Bergh aan de beurt met de bundel *Heden en verleden*. Van den Bergh reageerde met het gedicht 'De vogel' in *Aurora* voor 1865, welk jaarboekje aanleiding werd voor de geruchtmakende beschouwing 'Een avond aan het hof' in *De Gids* van januari 1865. Huet ging in op de commotie over zijn opstel in de brief *Aan Mevrouw Bosboom-Toussaint*. Daarin merkte hij o.a. op dat de *Aurora* in de loop van de tijd een vernedering voor het vaderland geworden was. In een brief van 14 februari 1865 aan A.C. Kruseman (berust in UB Leiden), de uitgever van *Aurora*, reageerde Van den Bergh kort op de brief *Aan Mevrouw Bosboom-Toussaint* om daarna over Withuys te schrijven.

Diens overlijden werd hem gemeld tijdens het schrijven van de brief:

'Het hindert mij geweldig - toch zal ik niet door zijn gemeenheid sterven gelijk Withuys, die, van het oogenblik af dat B.H. zijn schendige handen in diens eerlijk verdiende lauweren sloeg, aan het tobben is geraakt, en er onder gedrukt geloopt heeft totdat gisteren hem een bloedspuwing heeft overvallen. Gaandeweg is W. verminderd - en wie hem van nabij kennen zijn eenstemmig in de verzekering dat de Haarlemsche beul hem heeft omgebracht. Toen ik het schreef dacht ik niet dat de profecij geen profecij meer was. - Het is 11 uur geworden en inmiddels heb ik bericht ontvangen dat er weder een onzer mannen is gestorven - dat Withuys ten gevolge van de gisteren gekregen bloedspuwing is bezweken. Ik kan u niet zeggen hoe ik mij gevoel. Sedert den laatsten tijd was ik met Withuys zeer intiem - en ik moet zeggen tot onze wederzijdsche vreugde en genoegdoening.'

Nop Maas

[nummer 2]

Redactioneel

De verschijningsfrequentie van het *Magazijn* maakt het zelden mogelijk actuele gebeurtenissen op de voet te volgen, maar dank zij Annette Portegies kan deze keer verslag worden gedaan van een zeer recente aanwinst van de bibliotheek van de Maatschappij. De collectie van de Maatschappij komt ook aan de orde in bijdragen over het huwelijk van Constantijn Huygens Jr. en dat van Nicolaas Beets lievelingszuster 'Serena'. Dick Welsink lokaliseert in de '*Camera Obscura* annotata' het theehuisje waarnaar Buikje zwetend en puffend zijn schreden richt, Jaap de Moor belicht de opmerkelijke Aziëreiziger Jacob Haafner en in de serie 'Vergeten leden' besteedt Henk Eijssens aandacht aan J. van Harderwijk Rzn. De verdiensten van James Brockway voor het promoten van Nederlands literair werk in het Engelse taalgebied zijn alom bekend; het verheugt ons dan ook hier een staaltje van zijn kunnen - tezamen met het Nederlandse origineel - te kunnen presenteren. Ook meenden wij de kans niet voorbij te mogen laten gaan om twee aan het lidmaatschap van de Maatschappij gewijde columns een wat bestendiger leven te geven dan doorgaans middels het vluchtige medium van het dagblad het geval is. Het volgende nummer van het *Magazijn* zal u aanmerkelijk vroeger bereiken dan u gewend bent. Met het oog op de portokosten heeft de kiene penningmeester van de Maatschappij bedacht dat het ook in uw voordeel is om het blad tegelijk met de stukken voor de Jaarvergadering te versturen.

Aanwijzingen voor de aanlevering van kopij:

- indien mogelijk op diskette in een gangbaar MS Dostekstverwerkingsprogramma.
Print bijsluiten
- bijdragen mogen de 3000 woorden beslist niet te boven gaan
- zo mogelijk één of meer passende illustraties bijleveren of suggesties daarvoor doen
- de uiterste inleverdatum voor het voorjaarsnummer is **1 maart 1995**

Jacob Haafner 1755-1809, reiziger in Azië*

Het is bekend dat Willem Frederik Hermans een geringe dunk heeft van de Engelsen. ‘Het zijn krijtwhite wezens, Britten genaamd, die, niet zelden door rood haar gedekt, een half-ondergelopen gebergte in de Noordzee bewonen, waar zij de naam Groot-Brittannië aan hebben gegeven. - Ik haat dat volk’,¹ aldus de ‘Monoloog van een Anglofoob’. Had Hermans, toen hij dit schreef, het werk van Jacob Haafner gekend, dan was de Monoloog zo mild niet uitgevallen. In ieder geval had hij als anglofoob in Haafner zijn meerdere moeten erkennen. Moest ik de geschiedenis der Engelsen schrijven en vooral die van hun daden in Azië, dat zou dat nog het meest lijken op de ‘geschiedrol van de hel’, zo vond Haafner. Corruptie, plundering en moord, alles was geoorloofd voor de Engelsen; ja ze schrokken er zelfs niet voor terug hongersnoden te veroorzaken uit louter winstbejag.

Nu getuigde de anti-Engelse toonzetting van Haafners werk van een goed ontwikkeld gevoel voor wat politiek opportuun was. Hij schreef zijn reisverhalen - vijf in totaal, eigenlijk een autobiografie in vijf ‘afleveringen’ - in de Franse tijd, tussen 1795 en 1809, het jaar waarin hij op 54-jarige leeftijd stierf. Hij zat maatschappelijk gezien aan de grond en deed zijn uiterste best de aandacht van de autoriteiten op zich te vestigen. Een anti-Engelse houding kon daarbij behulpzaam zijn. Hij betreurde de teloorgang van het Nederlandse handelsimperium, waarvan de Engelsen Ceylon in 1802 en Zuid Afrika in 1806 niet meer wilden teruggeven. Vergeefs verzong hij plannen voor koloniaal herstel, maar er werd niet naar hem geluisterd en de vermaledijde Engelsen waren hem steeds een stap voor. ‘Het besef niet verstaan te worden maakt stom’... ‘Op geen enkel gebied mocht ik de minste blijken vinden dat de Natie m'n pogen op prys stelt’, zo had hij met Multatuli, die met een vergelijkbaar complex worstelde, kunnen zeggen.²

In juni 1796 had hij zich tot het Oostindisch Comité gewend - de opvolger van de Heren XVII van de VOC - op zoek naar een functie, kon het zijn in het hoofdbestuur. Hij prees zich als volgt aan: ‘Ijver en vigilantie in den dienst, eene perfecte kunde der Hollandsche, Fransche, Engelsche [ja wel!] Hoogduijtsche en Portugeesche taal, het boekhouden, een reedelijke stijl en vluggen pen, zijn de vermoogens waarmede den sollicitant verhoopt, soodanige post met eere en volkomen satisfactie te bekleeden, als uw Committé hem goedgunstig zal gelieven op te dragen.’ Maar het Comité geliefde het allerminst hem iets op te dragen en het liet zich ook niet overtuigen door een tweede brief waarin Haafner nog wees op zijn: ‘grondige wetenschap van de talen, zeden, religie en gebruiken der Indianen en hunne connectie met de Europeërs, en eindelijk een beproefde, trouwe en patriottische denkingswijze’. Zijn verzoek werd definitief afgewezen. Hem restte nu niet anders, zo liet hij de heren weten, dan zich over te geven aan ‘een treurig en wanhopend prospect’.³

En het wàs een treurig en wanhopend prospect. Na vele heerlijke jaren in Azië nú te moeten leven in het duffe Amsterdam, een stad die was weggezakt in een diepe economische crisis, en dan ook nog onder het grauwe en neerdrukkende wolkendek, waarop onze streken nu eenmaal het patent hebben. ‘Neen, in Europa en voornaamelijk in het noordelijke gedeelte van het zelve’, schrijft hij, ‘geniet men zijn leven niet, men kwijnt het, om zoo te zeggen, weg; in één woord, men sterft er,

zonder regt geleefd te hebben.’⁴ Nee, hij bleef de rest van zijn leven intens naar Azië verlangen.

In 1766 was hij als 11-jarige samen met zijn vader, in dienst van de VOC, voor de eerste keer naar Azië vertrokken. Na een kort en weining succesvol verblijf in Amsterdam in 1770, ging hij het jaar daarop voor de tweede maal naar Azië en zou er blijven tot eind 1786, voornamelijk in India. Zeven jaar lang woonde hij als compagniesdienaar in Negapatnam en nog eens zeven als vrijburger, boekhouder en handelaar in Sadras, Madras en Calcutta. Vanaf 1790 woonde hij permanent in Amsterdam.

Het ging hem niet voor de wind. Zijn in Azië vergaarde kapitaal, dat hij belegd had in Franse assignaten, ging in het begin van de jaren 1790 verloren. Met een bescheiden winkeltje in pijpen trachtte hij in zijn levensonderhoud te voorzien. Hij verhuisde een aantal malen tot hij uiteindelijk terecht kwam op de Hoogte Kadijk, waar hij de laatste vier jaar van zijn leven doorbracht, lijdend aan een steeds erger wordende angina pectoris, maar vooral gekweld door het besef maatschappelijk niet mee te tellen. Hij had geen werk en te weinig maatschappelijke status om lid van de geleerde genootschappen in de hoofdstad te kunnen zijn. Vrijheid, gelijkheid en broederschap, de leus van de nieuwe orde, was niet van toepassing op de burger Haafner. Van zijn kennis van de koloniale handel werd geen gebruik gemaakt. Hij voelde zich miskend en vulde zijn dagen met schrijven en met het bestuderen van het Ramayana-epos. Het moet veel weg gehad hebben van Multatuli in zijn nadagen, met Mimi - ('bij voortduring 'n voorbeeld van liefde en zorg') en Woutertje ('Voor niets ter wereld zouden wy hem willen missen') in Nieder-Ingelheim.

Toch had hij, zou men zeggen, evenals Multatuli weinig recht van klagen. Met zijn werk wist hij erkenning af te dwingen. In 1797 werd een gedeelte van zijn Ramayana bewerking op het Amsterdams Dicht- en Letteroefenend Genootschap voorgelezen, overigens in afwezigheid van de auteur, terwijl enkele jaren later verschillende artikelen van zijn hand over Ceylon in literaire tijdschriften werden gepubliceerd. Vanaf 1806 verschenen zijn reisverhalen, met de *Lotgevallen op eene reize van Madras over Tranquebaar naar het eiland Ceilon* als eerste. Hij had er ogenblikkelijk succes mee. De besprekingen waren gunstig, stijl en inhoud werden geprezen. De verhalen werden ook vertaald. In enkele jaren tijds verschenen een Franse, Duitse, Deense, ja zelfs een Engelse uitgave. De commentaren op zijn werk waren in het buitenland welhaast nog lovender dan in Nederlandzelf: 'un penseur original et profond', zei men in Frankrijk; in Duitsland sprak men van een 'feinfühlen-

den Menschenfreund' en in Engeland prees men deze Nederlandse auteur genereus als 'There is an air of sprightliness about mr. Haafner and his adventures, which certainly belies the place of his nativity'.⁵ Het was de Britse recensent kennelijk ontgaan dat Haafner in Duitsland was geboren. Lof dus voor de literaire prestaties van Haafner.

In een ander opzicht was Haafner eveneens bijzonder. Hij bezat een uitstekende kennis van Indiase talen, vooral van het Tamil, en kende daarnaast Hindi en Bengali, en enig elementair Sanskrit. Hij had het Tamil in de praktijk geleerd en moet vooral een aantal tot de verbeelding sprekende scheldwoorden in die taal hebben gekend. Maar wat bijzonder is, eenmaal in Nederland 'vergat' hij zijn kennis niet, maar bleef zijn belangstelling voor de Indiase geschiedenis en cultuur ontwikkelen. Zoals gezegd werkte hij aan een soort navertelling of bewerking van de Ramayana, een uitgave die pas na zijn dood is verschenen.

Zijn leven in India, zijn reizen door dat land en zijn contacten met de inwoners staan centraal in zijn werk. Welk beeld roept hij op, wat is zijn visie? In één woord, hij vereerde Azië, India in het bijzonder; hij dweepte er mee. De Europeanen - heus niet alleen de Engelsen - zijn onveranderlijk de boeven in het stuk. Zij hebben van Azië het rasphuis van Europa gemaakt, de 'deugnieten, verkwisters, boeven [...], bankroetiers en ander slecht volk, alles ijlt naar de Indiën [...] om de arme Indianen te onderdrukken, te plunderen en te vermoorden'.⁶ Maar dan de Indiërs, de Indianen! Wat een nobel volk, wat een edele levenswijze! Uitvoerig prijst hij het vegetarisme en de afkeer van de jacht die hij kenmerkend voor India achtte. Hij bekeerde zich direct tot de vegetarische levenshouding en wilde - hoewel tot dan toe zelf een fervent jager - van de jacht niets meer weten. Wanneer hij echter op Ceylon door oude vrienden voor een jachtpartij wordt uitgenodigd, durft hij ze niet te vertellen van zijn nieuwe opvattingen en gaat gewoon mee. Wel schiet hij steeds opzettelijk mis, of met losse flodders. Ja, verklaart hij later: 'slecht geweer', 'zere arm', en dergelijke.

Uitvoerig steekt Haafner de loftrumpet op de vorst van Mysore, Haidar Ali, die de macht van de Engelsen in India in die jaren op zijn grondvesten deed schudden. Hij stelt hem voor als een bevrijdingsstrijder. Hadden we maar zulke vorsten in Europa, zo door en door rechtvaardig en edel!

Haafner schepte er ook een groot genoegen in zichzelf te portretteren als iemand die vergroeid was met land en volk van India. Niet herkend worden als Europeaan of blanke vond hij het mooist. 'Ik moest in mijzelfe lagchen', schrijft hij, 'dat die goede man mij voor een mesties aanzag - Het is waar, ik had er geheel de houding en het uiterlijk voorkomen van, behalve dat ik zonder schoenen en kousen was, was mijn aangezicht door de zon verbrand en sprak ik de Malabaarsche taal (Tamil) zeer zuiver en vloeiend'.⁷ Het is vooral de gemengde, internationale gemeenschap van Indiërs en andere Aziaten, Europeanen en mestiezen in de kustplaatsen van India, die door Haafner in zijn werk met veel verve en inlevingsvermogen wordt beschreven.

Naast de mensen riep de natuur bij Haafner warme gevoelens op. Zijn beschrijving van de natuur is bijna religieus, zoals wanneer hij op een reis langs de kust op een bergtop getuige is van een overweldigende zonsopgang. Het resulteert in een loflied op de zon. In zijn bewondering voor de oude Indiase cultuur, in zijn beschrijving van de kleurrijke samenleving en de overweldigende natuur was hij een romanticus.

Ik noemde hem zoëven een dweper. Daarmee wordt hem echter onrecht gedaan. Tegenargumenten zijn op zijn plaats. Hoe zeer hij ook met het leven in India dweept, hij bleef kritisch en hield een open oog voor het ridicule. De hocus-pocus van priesters, rondreizende monniken, allerhande asceten en wereldverzakers, die met ingewikkelde ceremoniën en veel kabaal de mensen het geld uit de zak kloppen, wekten zijn lachlust op. Hij had het niet erg op de dienaren van het hogere begrepen, of ze nu hindu, katholiek of protestant waren. In 1805 veroorzaakte hij opschudding in Nederlandse zendingskringen door een prijsvraag van Teylers Godgeleerd Genootschap over het nut van de zending zo compromisloos negatief te beantwoorden, dat het twee jaar duurde voordat het tractaat in druk verscheen. Ongetwijfeld met spijt in het hart kenden de heren van het Genootschap de prijs toch aan Haafner toe: hij was namelijk de enige

inzender en kwaliteit kon aan zijn inzending niet worden ontzegd.

Een tweede tegenargument is dit: wanneer Haafner verklaart dat de Europeanen zich zeer misdragen in Azië, dan heeft hij daarin natuurlijk gelijk. Hebzucht, uitbuiting en bedrog traden hier nog ongeremder en onbeschroomder aan de dag dan in Europa. Het door de Europeanen geïmporteerde geweld verergerde de situatie nog. Haafner kon niets positiefs ontdekken in de koloniale verhoudingen. In een meer verantwoordelijke vorm van Europees bestuur over de bevolking, een standpunt dat later door Multatuli zou worden bepleit, geloofde hij absoluut niet.

In de derde plaats, Haafner bezit een eigenschap die men bij dweepers in het algemeen niet aantreft: humor. Hij bezat een goed ontwikkeld gevoel voor het bizarre en grotesque, en beschrijft mensen, situaties en gebeurtenissen met veel ironie. Zijn taalgebruik is beeldend en direct; zijn stijl is een onnavolgbare mengeling van nuchterheid en pathetiek en de hyperbool is beslist een van zijn meest geliefde stijlfiguren. Zijn wereld is bevolkt met wonderlijke karakters die aanhoudend in de vreemdste situaties verzeild raken. Hij voert zijn personen ook sprekend op. Dat is ongetwijfeld de reden dat zijn werk soms is afgedaan als louter fantasie. Onderzoek heeft echter uitgewezen dat de personen die hij ten tonele voert ook werkelijk hebben bestaan en dat ze in de functies en situaties waarin hij ze beschrijft ook werkelijk hebben geleefd.

Haafners kwaliteiten als schrijver werden in het begin van de negentiende eeuw erkend. Zijn werk bestond echter louter uit reisverhalen en werd later niet meer als 'echte' literatuur gezien; het verdween geleidelijk uit de belangstelling. Multatuli's lof voor Haafner kon daar niet veel aan verhelpen, of werkte wellicht juist averechts uit. Naast Multatuli toonde de dichter Hofdijk zich geïnspireerd door Haafner's werk, maar om geheel andere redenen. Haafners liefde voor de Indiase danseres Mamia nam hij tot uitgangspunt voor een wel heel erg gevoelig lied over de vriendschap.⁸

Toch is er één periode geweest waarin men heeft getracht de belangstelling voor Haafner weer te laten opleven. Dat brengt ons weer terug bij de 'krijtwitte wezens' van Hermans. Haafners afkeer van Engeland bleek tijdens de Tweede Wereldoorlog een bijzonder bruikbaar propaganda-instrument voor de Duitsers. Er verschenen weer nieuwe Duitse edities en ook in Nederland kwam een nationaal-socialistische heruitgave uit onder de originele titel: *Roof en verwoesting van onze koloniën, waar liefde en welvaart woonden*, Voorburg 1940. De 'diefstal' van onze koloniën door de Engelsen werd daarin breed uitgemeten. Leven in 1800 en toch al fout zijn in de oorlog! Wonderbaarlijk!

Na de Tweede Wereldoorlog werd over Haafner zelden meer iets vernomen. Een uitzondering vormt de *Oost indische Spiegel* van Rob Nieuwenhuys waarin een treffende karakterschets van Haafner en zijn werk is opgenomen, ondanks het feit dat Haafner maar weinig over de Indonesische archipel, waar de *Spiegel* over gaat, vertelt.⁹ In de serie van de Linschoten Vereeniging, waarin Haafners werk nu opnieuw verschijnt, is het zeker op zijn plaats. De nieuwe uitgave zal - hopen wij - leiden tot de herontdekking van Jacob Haafner als schrijver. Hij hoort erbij, zowel in de Linschoten Vereeniging als in de literatuur, of, om Haafner tot slot nog eens zelf aan het woord te laten: 'zonder mij [is] de vreugde niet volmaakt'.¹⁰

J.A. de Moor

Eindnoten:

* Deze tekst werd uitgesproken bij de opening van de tentoonstelling 'Uit menschlievendheid zoude ik barbaar kunnen worden. Reizen in Azië 1770-1830' in het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag in 1992. Bij deze gelegenheid werden tevens het eerste deel van de verzamelde werken van Jacob Haafner (zie noot 4) en het in noot 8 genoemde Schrijversprentenboek gepresenteerd. Door de vervanging van *Juffrouw Ida* door het veel beknoptere *De weduwe Ida* bleef deze boeiende causerie ongepubliceerd. De redactie stemde dan ook graag in met het voorstel van de heer De Moor om zijn toespraak middels het *Nieuw Letterkundig Magazijn* voor het nageslacht vast te leggen.

¹ W.F. Hermans, *Het sadistisch universum*. Amsterdam 1974¹⁰, p. 69.

² Multatuli, *Volledige Werken XXI* (bezorgd door H. van den Bergh en B.P.M. Dongelmans). Amsterdam 1990, p. 467.

³ De drie citaten in deze alinea zijn afkomstig uit: Archief Comite tot Zaken van de Oostindische Handel en Bezittingen, ARA, Den Haag, respectievelijk 139a bijlage 32; ibidem; 44 no. 262.

⁴ J.G. Haafner, *Lotgevallen op een reize van Madras over Tranquebaar naar het eiland Ceilon* in: *Werken van Jacob Haafner*, I (bezorgd door J.A. de Moor en P.G.E.I.J. van der Velde). Zutphen 1992, p. 289 (Werken van de Linschoten Vereeniging, deel 91).

⁵ De citaten zijn afkomstig uit, respectievelijk: *Voyage dans la Péninsule occidentale de l'Inde et dans l'Isle de Ceilan*, tome I, p. IX; *Allgemeine Litaratur Zeitung* 1809, p. 450; *Biblioteca Britannica* I, p. 453.

⁶ *Werken van Jacob Haafner*, I, p. 169.

⁷ J.G. Haafner, *Reize te voet door het eiland Ceilon*. Amsterdam 1826².

⁸ Multatuli over Haafner: *Verzamelde Werken IV*. Amsterdam 1952, p. 82. J.W. Hofdijk, 'Mamia', in: *Almanak voor het Schone en het Goede*, 1840. Een herdruk van dit gedicht verscheen ter gelegenheid van de presentatie van het Schrijversprentenboek 'Uit menschlievendheid zoude ik barbaar kunnen worden'. *Reizen naar Azië, 1770-1830* en werd gedrukt door De Uitvreter, Leiden 1992.

⁹ Rob Nieuwenhuys, *Oost-Indische Spiegel*. Amsterdam 1978³ pp. 42-43.

¹⁰ *Werken van Jacob Haafner*, I, p. 232.

Rectificatie

In mijn bijdrage 'Andersen, Bosboom-Toussaint en Reeser' in het vorige nummer van het *Nieuw Letterkundig Magazijn* zijn enige fouten geslopen die ik hierbij gaarne verbeter:

het geboortejaar van Hans Reeser is 1919,

het boek *De huwelijksjaren van A.L.G. Bosboom-Toussaint: 1851-1886* verscheen in 1985,

de schenking aan de Maatschappij werd gedaan door de erven-Reeser.

R. Breugelmans

Foto: H. van den Bogaard

Veertig jaar

Bestuursleden plegen te komen en te gaan en daarom is het belangrijk dat er, om wat voor soort club het ook gaat, enige constante factoren zijn. In dat opzicht heeft de Maatschappij het wel bijzonder getroffen, want dit jaar gedenkt de heer D. Braggaar het heugelijke feit dat hij al weer veertig jaar lang de administratie verzorgt. Wie met enige regelmaat het financiële gedeelte van de stukken voor de jaarvergaderingen heeft bestudeerd, zal begrijpen dat dit beslist geen sinecure is. Het innen van de jaarlijkse contributie - inclusief het aanmanen van de tragen onder ons (en dat zijn er niet weinig!), het betalen van de vele boekenrekeningen voor de bibliotheek, het bijhouden van de administratie van de diverse fondsen die onder de Maatschappij vallen en last but not least het opstellen van de jaarrekening. Natuurlijk, de penningmeesters hebben een belangrijke stem in het kapittel, maar het nobele handwerk rust toch voornamelijk op de schouders van de heer Braggaar. Een welgemeende felicitatie en dankbetuiging aan zijn adres is dan ook meer dan terecht. Overigens blijkt de jubilaris desgevraagd uiterst nuchter tegen zijn verdiensten voor de Maatschappij aan te kijken:

‘Ik geloof niet dat hier sprake is van een bijzondere prestatie. Men begint met iets en gaat gewoon door. Het begin was dat prof. dr. W.H. Nagel, na in de jaarvergadering van 1954 tot penningmeester te zijn benoemd, in het najaar tot de conclusie kwam dat zijn roeping niet lag in een verenigingsadministratie.

Hij wendde zich tot de directie van de Amsterdamsche Bank te Leiden met de vraag of zich onder de werknemers een persoon bevond die bruikbaar zou zijn als administrateur. En die was er dus...

Aangezien de penningmeester slechts voor een bepaalde tijd wordt benoemd, heb ik in de afgelopen veertig jaar vele “bazen” gehad, met wie ik door de bank genomen heel plezierig en zelfstandig heb kunnen werken. Ik noem ze hier: Nagel, Mak, De Jong, Leiker, Borgers, Visser, Ekkart, Van Swigchem, Meinderts en Huberts. Een belangrijke vraag: hoe lang nog? Dat hangt sterk af van de verstandelijke en lichamelijke vermogens. Misschien is het maar het beste dat ik een seintje krijg zo gauw een penningmeester de vraag in het bestuur neerlegt “Zou-ie het nog aankunnen?” ’

Auteurswerkbeurzen 1995

Het Fonds voor de Letteren kan in 1995 werkbeurzen toekennen aan auteurs van poëzie, proza, drama, essays en kinder- en jeugdliteratuur in het Nederlands of Fries. *Uitsluitend aanvragen van auteurs van wie minimaal twee literaire boeken zijn gepubliceerd, of van wie minimaal twee toneelspelen zijn openbaar gemaakt, worden in behandeling genomen.*

Auteurs aan wie een gecontinueerde werkbeurs werd toegekend en die deze werkbeurs in 1995 gecontinueerd willen hebben, moeten dit kenbaar maken door een aanvraag in te dienen.

Projectwerkbeurzen 1995 voor vertalers van literair werk

Het Fonds voor de Letteren kan in 1995 projectwerkbeurzen toekennen aan vertalers die literair werk zoals poëzie, proza, drama, essays en kinder- en jeugdliteratuur in het Nederlands of Fries vertalen.

Een projectwerkbeurs is strikt gebonden aan één of meer vertaalprojecten die leiden tot boekpublicatie en waarvoor contracten zijn afgesloten.

Uitsluitend aanvragen van vertalers die minimaal twee literaire werken hebben vertaald en in boekvorm gepubliceerd, worden in behandeling genomen.

Zij die voor een van de soorten beurzen in aanmerking wensen te komen, kunnen zich schriftelijk wenden tot het secretariaat van het *Fonds voor de Letteren*, *Huddestraat 7, 1018 HB Amsterdam* met het verzoek om toezending van het aanvraagformulier en de daarbij behorende toelichting.

De aanvraagformulieren worden na 1 december toegezonden.

Uiterlijk *15 januari 1995* moeten de aanvraagformulieren bij het Fondssecretariaat binnen zijn. Later ontvangen aanvragen worden *niet* in behandeling genomen.

Kloos - Van Eeden

Door dr. H.G.M. Prick en dr. N. Maas wordt een documentatie bezorgd over de betrekking tussen Frederik van Eeden en Willem Kloos. De verhouding tussen deze beide auteurs wordt beurtelings gekenmerkt door de grootste vriendschap en de hevigste vijandschap. Bovendien wordt ze gecompliceerd doordat Van Eeden en Kloos ook in een arts - patiënt relatie tot elkaar staan. Hun briefwisseling is van literair-historisch belang, maar werd tot dusver slechts gedeeltelijk en dan nog op onbevredigende wijze openbaar gemaakt. De onderhavige documentatie beoogt de brieven compleet bijeen te brengen en ruim te voorzien van toelichtende aantekeningen. Bovendien worden ze aangevuld met passages uit Van Eedens Dagboeken en zijn Dromenboek alsmede met andere documenten. Het project wordt gesteund door een subsidie van het Fonds ter Bevordering van het Van Eeden-onderzoek. Uit dit Fonds, opgericht in 1993, kan onderzoek worden gesteund dat zich richt op de betekenis van Van Eeden voor de psychiatrie, de psychologie en de psychologische romankunst. Inlichtingen: Bestuur Frederik van Eeden-genootschap, p/a Pascalstraat 6, 1098 PB Amsterdam.

Reisverslagen

Reisjournalen vormen een belangrijke historische bron. Ze werpen licht op de contacten tussen onze cultuur en die van andere landen en werelddelen. Vanwege hun soms literaire karakter kunnen de teksten ook van belang zijn voor literatuurhistorici. Tot voor kort bestond er geen overzicht van wat er aan reisverslagen door Nederlanders is overgeleverd. Deze lijst van reisverslagen voorziet in deze lacune wat betreft de periode tot het begin van de negentiende eeuw. Het boek is een vervolg op de reeds gepubliceerde lijst van egodocumenten, die beschrijvingen van dagboeken, memoires, autobiografieën enz. bevat. Er zijn bijna vijfhonderd beschrijvingen opgenomen van in manuscript overgeleverde reisverslagen uit de periode van circa 1500 tot 1814. Het boek is het resultaat van een omvangrijk inventariserend onderzoek, waarbij alle Nederlandse archieven en bibliotheken werden betrokken. Bij elk reisverslag wordt beknopte informatie gegeven over de auteur en de tekst, vervolgens wordt de inhoud kort beschreven en wordt er verwezen naar verdere literatuur. Het boek is in de eerste plaats bedoeld als een wegwijzer, maar de chronologische rangschikking maakt het ook mogelijk de ontwikkeling van het reizen en de schriftelijke neerslag daarvan in Nederland gedurende meer dan drie eeuwen te volgen.

Reisverslagen van Noord-Nederlanders uit de zestiende tot begin negentiende eeuw. Een chronologische lijst. Samengesteld door Ruud Lindeman, Yvonne Scherf en Rudolf Dekker. Het boek is te bestellen door overmaking van f 35,00 (incl. verzendkosten) op postbankrekening 612467 t.n.v. Stichting Egodocument, Westerhoutstr. 28, 2012 JS Haarlem, onder vermelding van 'reizen'.

De overblijfselen van een vrouwelijk dichterschap*

Tesselschade Roemers (1594-1649) bleef altijd in de schaduw van haar rijmende vader Roemer Visscher en haar dichtende vrienden P.C. Hooft en Constantijn

Huygens. Haar eigen poëzie stond centraal op de studiedag vrouwengeschiedenis die op 4 november door de vakgroep Nederlands van de Leidse universiteit georganiseerd werd. Pieter Obbema nam bij die gelegenheid namens de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde een pas ontdekt afschrift van een van Tesselschades gedichten in ontvangst.

Het huis van haar vader, de Amsterdamse graanhandelaar Roemer Visscher, was een vrijplaats voor verlichte geesten. ‘*t Zalig Roemers huis, wiens vloer betreden wordt, wiens dorpel is gesleten, van schilders, kunstenaars, van zangers en poëten*’, dichtte Joost van den Vondel. Ze maakte er kennis met de muzen van kunst en wetenschap. Ze leerde er denken en schrijven en dichten. Ze groeide er op tot een begaafde vrouw die bewonderd werd om de spiritualiteit van haar ideeën. Het is dit jaar precies vier eeuwen geleden dat Maria Tesselschade Roemers Visscher, zoals ze voluit heet, in het huis van haar vader geboren werd.

Vrouwengeschiedenis

We weten weinig over Tesselschade Roemers. We weten dat haar ouders haar Tesselschade noemden om de averij te gedenken die Roemer Visschers schepen in december 1593 opliepen tijdens een verwoestende winterstorm bij het eiland Texel. We weten dat ze getrouwd is geweest met een zeeofficier, dat ze gedichten schreef en dat ze correspondeerde met befaamde zeventiende-eeuwse denkers en dichters als Hooft, Huygens en Barlaeus. Verdere getuigenissen van haar bestaan zijn er nooit geweest, of in de loop der tijd verdwenen.

‘Het is een lot dat veel vrouwen in de geschiedenis getroffen heeft’, vertelt Olga van Marion, die als onderzoeker verbonden is aan de vakgroep Nederlands en die tijdens de studiedag vrouwengeschiedenis op 4 november over Tesselschade Roemers sprak. ‘Als we al iets over het leven en werk van vrouwen te weten kunnen komen, dan moeten we ons vaak baseren op documenten die alleen bewaard zijn gebleven omdat mannen er een belangrijke rol in spelen. We mogen dus eigenlijk van geluk spreken dat Tesselschade een bekende vader en beroemde vrienden had, want anders was ze na haar dood in 1649 onmiddellijk vergeten.’

Van Marion verzorgde samen met A. Agnes Sneller (en met hulp van Netty van Megen) *De gedichten van Tesselschade Roemers*, een geannoteerde verzamelbundel die tijdens de studiedag vrouwengeschiedenis gepresenteerd werd. Van Marion: ‘Roemers’ gedichten zijn tijdens haar leven nooit gebundeld en slechts in bloemlezingen gedrukt. Haar poëzie werd door tijdgenoten weliswaar zeer

gewaardeerd, maar een uitgever heeft ze voor haar verzameld werk niet kunnen vinden. En niet *willen* vinden waarschijnlijk, want het was in de zeventiende eeuw ongebruikelijk dat vrouwen zelfstandig publiceerden. Als gevolg hiervan is er maar heel weinig literair werk van Roemers overgeleverd. Ze heeft bij voorbeeld, zo blijkt uit haar brieven, jarenlang gewerkt aan vertalingen van buitenlandse meesterwerken. Daar is tot op heden alleen een klein fragment van teruggevonden. En ze moet ook een indrukwekkende hoeveelheid poëzie hebben geschreven. Daarvan zijn - het is eigenlijk een grote schande - maar zo'n dertig gedichten bewaard gebleven.'

Kloosterorde

Van Marion en Sneller zijn voor het samenstellen van de bundel maanden op zoek geweest naar de overblijfselen van Roemers' dichterschap. Ze lazen kladversies, eerste opzetjes in Roemers' eigen handschrift, in de brieven die de dichteres aan haar vrienden schreef. Ze bekeken dichtregels van Roemers die door dezelfde vrienden, kennelijk uit oprechte bewondering, op aantekenvellen en in manuscripten zijn overgeschreven. Van Marion, enthousiast: 'Op een gegeven moment lazen we een artikel uit 1952 waarin de auteur melding maakte van een handschrift met twee gedichten van Tesselschade Roemers waarvan er één in geen enkele vorm bekend was. Hij had het velletje gevonden in een pastorie te Zierikzee. Onduidelijk was toen nog of het hier om haar eigen handschrift ging of om dat van iemand anders. Het gedicht was intussen weer zoek geraakt, maar door de hulp van de geestelijke dr. C. Rademaker uit Zierikzee kon worden achterhaald dat het handschrift zich mogelijk bevond in het Provinciaal Minderbroeders Kapucijnen in Den Bosch. We hebben het daar inderdaad gevonden, bij pater Julius.'

De tocht naar Den Bosch - gewapend met fototoestel, lichtgevoelige lens en statief - werd een succes. Weliswaar bleek het gedicht door een onbekende te zijn afgeschreven, maar het ging hier toch onmiskenbaar om oorspronkelijk werk van Tesselschade Roemers, en wat nog mooier was: de Bossche paters en de Zierikzeese broeders bleken bereid het zeventiende-eeuwse handschrift af te staan. Van Marion: 'Het is heel chauvinistisch van ons hoor, maar we wilden gewoon graag dat het naar Leiden zou komen. We zijn er dan ook trots op dat een afgevaardigde uit Zierikzee het tijdens de studiedag vrouwengeschiedenis aan de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, vertegenwoordigd door Pieter Obbema, heeft overdragen, en dat het voortaan voor iedereen toegankelijk zal zijn in de universiteitsbibliotheek.'

Minvaders

Het belang van handschriften als het nieuw verworven Zierikzeese is volgens Van Marion enorm. 'Zulke handschriften zijn de meest oorspronkelijke bronnen waarop we kunnen terugrijpen. In het geval van Tesselschade Roemers tonen ze aan, dat de gedichten die negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse onderzoekers ons in hun artikelen voorschotelen, vaak corrupt zijn: er zijn fouten gemaakt bij het transcriberen

van het handschrift, of - wat erger is - er zijn veranderingen in aangebracht. De wijzigingen die Roemers' zeventiende-eeuwse vrienden aan haar voorstelden, zijn door die onderzoekers vaak klakkeloos overgenomen. Alsof een wijziging van Hooft of Huygens per definitie een verbetering inhield!' Door het simpelweg nauwkeurig bestuderen van de handschriften ontdekten Van Marion en Sneller enkele varianten die door eerdere onderzoekers systematisch over het hoofd zijn gezien. Opmerkelijk bleek vooral het zogenoemde 'schoncken-gedicht'. Van Marion: 'P.C. Hooft heeft eens een sonnet geschreven waarvan de eerste regel eindigt op het woord "schoncken", beenderen dus. Dat sonnet heeft verschillende dichters geïnspireerd om sonnetten te schrijven met dezelfde rijmwoorden als Hooft had gebruikt. Je moet zoiets zien als een intellectueel spel waarmee ze zichzelf en elkaar vermaakten.'

Het schoncken-gedicht dat Tesselschade Roemers maakte, is een eerbetoon aan grote kunstenaars als Hooft en Huygens. Ze stelt zichzelf erin voor als een zuigeling, die is gevoed en gevormd door haar grote voorbeelden. *'Moetblazers van 't luckich Nederlant'* noemt ze de beide dichters, althans: zo staat het in de editie van haar werk die in 1918 werd gepubliceerd. Uit de brief van Roemers waarin het gedicht is overgeleverd, blijkt echter dat het Constantijn Huygens was die het woord 'moetblazers'

Hoewel ick noijt en sooch pit wt der Leeuwen schoncken,
Soo voel ick evenwel mijn geesten werden rap,
Gemoedicht door u Rijn, hun krachten stellen schrap
Om weer te krijgen 'tgeen in luijheijt was versoncken.
U suijglinck als vermindt lagh overstallich droncken
In weeldens vette schoot, En sooch het suchlich sap
Wt Coppers boesem daer de quickxe vrijerschap
Wt blusten met hun vier als water uwe voncken.
Noch hielt ghij d'overhant, dies stel jck u gedicht
Veer boven helterij Ten oorloch affgericht.
Die dwingen met geweld, ghij met beleefde seeden.
Minvaders alle beij van 't luckich Nederlant
Al wat van voeten weet moet dansen nae u Trant,
En wel getroffen galm op sleutel van de Reeden.

heeft ingevoerd. Aanvankelijk stond er, beweerden neerlandici van het eerste uur, 'mijn vaders', maar dat was, zo meende men, geheel terecht door Huygens doorgestreept en verbeterd. 'Als je die brief tegen het licht houdt, kun je onder de doorhaling gemakkelijk zien dat Tesselschade Roemers zelf *minvaders* geschreven heeft. Een neologisme dus, verwijzend naar de "min", de vrouw die de kinderen verzorgde een zoogde, en fraai passend in het beeld van de zuigeling en haar opvoeders. Het is prachtige poëzie, die in geen enkel opzicht onderdoet voor die van haar vakbroeders.'

Juweeltjes

Door Roemers' werk van paternalistische ballast te ontdoen hopen Van Marion en Sneller recht te doen aan haar literaire nalatenschap. Van Marion: 'Het is natuurlijk hachelijk om een oordeel over Roemers' oeuvre uit te spreken op basis van een handvol gedichten, maar er zijn zeker een paar juweeltjes onder die de aandacht verdienen van een groter publiek.' De hernieuwde belangstelling voor Roemers kan er bovendien voor zorgen dat er in archieven en op zolders gezocht zal worden naar verloren gewaande gedichten die ons beeld van de schrijfster completer maken. Pas dan kan Tesselschade Roemers het huis van haar vader definitief achter zich dichttrekken en een eigen leven beginnen in de geschiedenis.

Annette Portegies

Foto: Olga van Marion

Eindnoten:

- * Dit artikel is in iets andere vorm verschenen in *Mare. Leids Universitair Weekblad*, afl. 11, 3 november 1994.

Bestuursmededelingen

Op grond van de jongste bestuursverkiezing en de daarop gevolgde taakverdeling is het bestuur van de Maatschappij thans als volgt samengesteld:

- mw. dr. F. Balk-Smit Duyzentkunst, voorzitter
- dr. F. Willaert, ondervoorzitter
- dr. L.L. van Maris, secretaris
- Willem Huberts, penningmeester
- P.W.J.L. Gerretsen, bibliothecaris
- G.L. Durlacher
- K. Fens
- mw. M. d'Hane-Scheltema
- dr. C.L. Heesakkers
- dr. W. Otterspeer
- mw. dr. M.B. Smits-Veldt, leden

Jaarvergadering

De jaarvergadering van de Maatschappij zal worden gehouden op zaterdag 20 mei 1995 te Leiden.

Uit de bibliotheek

Een bruiloftsgedicht uit 1835

In het eerste nummer van de negende jaargang van het *Nieuw Letterkundig Magazijn* werd aandacht besteed aan drie poëzie-albums van de familie Bohn-Beets die de Maatschappij op 30 mei 1991 verwierf. De nadruk viel daarbij op de albums van twee van de dochters des huizes, Franciska en Dorothea Bohn, dat van de moeder, Dorothea Petronella Bohn-Beets, werd slechts summier belicht. De belangrijkste reden om nog eens apart op dit album terug te komen, is een literair curiosum dat daarin de eerste bladzijden vult. Het is een afschrift van het vers dat Nicolaas Beets schreef toen zijn zuster op 16 juli 1835 in het huwelijk trad met de Haarlemse uitgever Pieter François Bohn. De eerste gedateerde bijdrage in het album stamt uit 1853 en gezien het uiterlijk van het boek (een fors staand formaat, groene leren band met overvloedige ornamenten in blinddruk en het woord 'Poésie' in goud op het voorplat) zal het niet veel eerder dan dat jaar in Dorothea's bezit zijn gekomen. Dat een gedicht van Beets het album opent mag passend genoemd worden. Uiteindelijk was Serena - zoals zij bij voorkeur door hem werd genoemd - zijn 'lievelingszuster', en van zijn broederlijke liefde voor haar heeft hij in zijn *Dichtwerken* op meerdere plaatsen getuigenis afgelegd. De sterkste getuigenis ervan heeft echter nimmer een plaats in een van die vijf dikke delen gekregen; daarvoor was het bruiloftsvers toch iets te intiem van aard.

In het dagboek uit Beets studententijd¹ zijn een paar opmerkelijke passages aan het huwelijk van Dorothea gewijd, waaruit blijkt dat deze op zich toch zo normale gebeurtenis op Beets een verpletterende indruk heeft gemaakt. Zo beschrijft hij haar op 2 juli 1835, de dag van de ondertrouw, als volgt: 'Serena frappeert mij door haar aanvalligheid, door de gracie van haar optreden en voorkomen, meer dan ooit. Zij is in 't wit, en doodsbleek van ontroering; zij buigt het hoofd onder 't gewicht van het oogenblik. Al haar zachtmoedigheid, al haar beminnelijkheid, lacht in hare trekken. Een beeld van maagdelijken schroom, staat zij daar aan de hand van hare moeder. Allen zijn wij hevig aangedaan. Tranen en hoorbare snikken.'

Kon Beets zich als ceremoniemeester op het partijtje ('t feest begon te 4 ure, en eindigde des morgens te 5 zonder een oogenblik verflaauwing') dat door de bruidegom op 10 juli werd georganiseerd nog onbekommerd uitleven in het voordragen van een op middeleeuwse leest geschoeid lied, naarmate de trouwdag naderde kreeg de ernst weer de overhand. Op 15 juli tekende hij aan: 'Mij van 10 tot 3 afgezonderd. Verzen geschreven voor Serena's Trouwdag die morgen is. Ik weet niet of ze goed zijn, maar wel dat mijne geheele hart, en, indien mogelijk meer dan dat er in uitgestort is. Ze zijn zoo sterk, dat ik er tegen opzie ze voor te lezen. 't Gewicht der gebeurtenis écraseert mij. Serena dezelfde te zien in kalmte van geest is alleen in staat mij op te beuren. God geve dat dit zoo blijve! [...] Laatste avond van Serena in 't Ouderlijk huis. Wij zijn niet recht op de hoogte om dit te begrijpen'.

Van het op de huwelijksdag zelve ‘beleefde, doorleefde, gevoelde’ deed Beets uitvoerig verslag in een brief aan zijn vriend Bernard Gewin. Deze brief is helaas nog niet teruggevonden. Wel citeert Beets in het dagboek fragmenten uit zijn bruiloftsgedicht en tekent daarbij aan: ‘De ontroering na de voorlezing algemeen, eigenlijk grooter en anders, dan bij een bruiloftsfeest past. Ik zelf overstelpt en bevende als een blad.’

Er zit natuurlijk inmiddels bijna 160 jaar tussen, maar de wijze waarop Beets uiting geeft aan zijn liefde voor zijn zuster maakt wel een wat erg exuberante indruk. En dat een broer de bruid meent te moeten ‘weggeven’ terwijl de vader in blakende gezondheid op de plechtigheid figureert, mag uniek heten. Deze indruk wordt door de complete tekst - zoals die in het album van Dorothea is overgeleverd - eerder versterkt dan verzwakt. Curieus genoeg schreef ik die tekst af met een balpen waarop gedrukt is ‘Men uw pen’, iets dat beter op de ganzeveer van Beets had kunnen zijn aangebracht. Overigens is het -alle emoties van de jonge poëet in aanmerking genomen - een vakkundig produkt en dat het circa achttien jaar na dato zo'n prominente plaats in haar album heeft gekregen, bewijst dat aan de integriteit van het geheel niet getwijfeld hoeft te worden. Men oordele echter zelf.

Aan Serena.

O! zoo gij voor de krans van frissche Oranjbloessem,
Die 't hoofd der jonge gade² omtuilt,
De maagdelijke Lelie ruilt
Die gij zoo vlekloos droegt, op onbevleete boezem,
Indien u 't hart angstvallig beeft,
Indien gij met een traan in d'oogen
En 't hoofd angstvallig neergebogen,

U aan een echtvriend overgeeft,
 Indien ge een vader en een moeder
 Verlaat, omdat uw teedre voet
 Hem op zijn paden volgen moet
 En gij de hand verzaakt van een getrouwe broeder
 Wiens steun gij langer niet behoeft
 Zoo weet gij wat diens boezem proeft,
 Gij Heldre! die zijn donkerheid bestraalde,
 Een ander thans heeft aanspraak op uwe gloed
 Maar gij gevoelt, wat hij gevoelen moet,
 Die weer in schaduw nederdaalde:
 Zijn liefde is niets bij die u blaken doet.
 Een roode roos verhief zich, naast de witte
 En schoon ook die een zachte geur bezitte
 Zij buigt de kruin voor d'eedlen purper gloed.
 Maar o! kan slechts uw heilstaat zich volmaken
 Wat raakt het hem, wat tot uw weelde dien
 Hij kan, hij wil om u zich zelf verzaken
 wiens heil bestaat in uw geluk te zien.
 Serena, o! gij weet dit, en mijn zangen
 Herhalen t' u, op dit uw Echtfeest niet
 Maar 'k wensch voor hem, die gij in d'arm zult hangen
 Mijn hart t' ontlasten in een lied.
 O! laat mij hem verklaren en bezweren
 Hoe innig wij te zamen zijn verknocht
 Op dat zijn hart het offer moog waardeeren
 Dat hem in u de broederliefde brocht.

Aan mijn Zwager.

Indien uw tederminnend hart,
 Mijns vaders eersteling begeerde,
 Het blankste lam uit heel de heerde,
 En dat het meest geliefkoosd werd;
 Zoo gij het schoonste der juweelen
 Van uit mijn moeders halsnoer neemt,
 De roos uit onzen hof ontvreemt
 En t' reukvat uit ons huis durft stelen.
 Indien gij de echtkroon drukt op 't hoofd,
 Van wie mijn broederliefde kroonde
 Zoo lang ze in onze tente woonde
 Weet, weet ge, wat gij mij ontrooft?
 Uw zuster! zegt gij - o! veel meer!
 Wat weet ik haar een naam te geven?
 Zij was het brandpunt van mijn leven
 Het Zonlicht van geheel mijn sfeer;
 Zij had na duizend dwaze dromen,
 Na menig jonglings fantasie,
 De plaats van allen ingenomen
 En was mij eind'loos meer dan die.
 Want k' heb met tranen in mijn oogen
 Vaarwel gezegd aan liefde en hoop
 'k ben in mijn korte levensloop,

Te vaak misleid, te vaak bedrogen
Ik deed reeds vroeg - te laat misschien
Vrijwillig afstand van mijn droomen
Thans kan geen leed mij overkomen
of k' heb t' reeds half vooruit gezien.

Van al mijn gloeijen, branden, smachten.
Van alles wat mijn jonge ziel,
Bij dag en nachtwaak bezighiel.
Van heel die maalstroom van gedachten,
O! Van dat alles bleef mij niets,
Niets! dan een spijtig zuchtjen over,
Dan t' wreed besef van t' wreed verlies: -
De storm schud mijner takken lover,
En van zoo menig schoone bloem
Als in de lente van mijn leven
De winden van mijn takken dreven
Is mij geen andren na gebleven
Dan t' knopjen van een weinig roem: -
Ik heb 't mij moog'lijk heil bedorven,
Door 't bij geloof aan reiner vreugd,
Thans ben ik, in mijn eerste jeugd
Alreeds mij zelven afgestorven
Maar zie - ik leef, ik leef in haar,
Haar lot, haar toekomst is de mijne
En zoo haar ster slechts helder schijne,
Haar hemel vriend'lijk is en klaar
Wat raakt mij of mijn licht verdwijne?
Zoo lang de distels draag'lijk zijn,
Vraag ik mijn levensweg geen rozen,
Zoo slechts haar pad er van moog blozen
Haar levensheil is meer dan 't mijn!
Ik wensch in haar geluk te roemen,
Zoo vaak mijn heilzon meer verdooft,
En van de mij verboden bloemen,
Een krans te gaadren voor haar hoofd

En daarom - zoo ge uw' recht doet gelden boven mij,
Uw schim werpt tusschen mij en 't lichtpunt van mijn leven,
U met de plicht belast die 'k mij had voorgeschreven
(Maar wie verdient het meer dan gij?)
Indien gij 't voorwerp van mijn vurigste gebeden
Ten doelwit van uw zorgen maakt,
Door banden die slechts dood of misdaad slaakt
Verbonden, 't waagt met haar de toekomst in te treden!
O! wat de kracht moog zijn der liefde die gij voedt
Wat rechten 't echt altaar u gaf voor heel haar leven
Hoe teder 't lot u bind - hoe ruim gij haar vergoedt,

Wat zij om u verlaat om u heeft opgegeven.
 Wat macht de vadersnaam u geev'
 Daar kind'ren op haar voorbeeld spreken,
 Wat banden bij uw keten breken,
 Bedenk dat zij mijn zuster bleef.
 Bedenk dat haar mijn oog angstvallig gade slaat,
 Met al de zorg waarmeê een' jonge moeder,
 Het kind volgt dat haar schoot verlaat
 Ken, acht, ontzie, en ducht de liefde van een broeder!
 O! Zoo gij haar geluk vermeert,
 Haar maakt ten zaligste der vrouwen
 Dan zal mij 't offer nooit berouwen
 Dat gij niet roek'loos hebt begeerd.

Heb, heb haar altijd lief, als zij
 Mij lief had, sinds mijn vroegste dagen,
 Ik heb haar meer dan liefde toegedragen
 Ik min haar, even teêr als gij!
 En toch ik heb haar soms bejegend,
 Als weinig voegd bij zoo veel min,
 O! gij verbeter mij daar in,
 Zoo zeeg'ne u God, gelijk mijn hart u zegent

En nu, ik sta haar af; aanvaard!
 Zij deele uw weg, uw lot op aard,
 Zij moge naar uw naam zich heten
 Zij drage uw juk, zij torsche uw keten,
 En sla steeds 't oog erkentlijk hemelwaart,

16 juli 1835

N. Beets

Kees Thomassen

Eindnoten:

- 1 *Het dagboek van de student Nicolaas Beets 1833-1836*. Uitgegeven door Peter van Zonneveld. 's-Gravenhage 1983. (Achter het boek, 18, afl. 1-3).
- 2 In het dagboek zelf kon op deze plaats niet anders dan het vrij merkwaardige 'god' gelezen worden. Overigens zijn er nog wel meer verschillen tussen de dagboek- en de albumversie. Hier wordt - op het inconsequent inspringen van sommige regels na - de letterlijke albumversie gegeven.

Het huwelijk van Constantijn Huygens Jr.

‘Je vraagt naar de drie uitverkorenen van broer Zeelhem, maar op mijn eer, we kennen er niet één, of liever: we kennen er vijf of zes.’

Zo komt Constantijn Huygens Jr. ('broer Zeelhem') ter sprake in een brief die vanuit Den Haag aan Christiaan Huygens, die in Parijs verbleef, werd gezonden door zijn zuster Susanna Huygens en zijn zwager Philip Doublet.¹ Wie die uitverkorenen dan wel zijn, wordt verhaald in het vervolg. Doublet schrijft:

'[...] Sant heeft hem wel in haar hart gesloten naar wat we zien en hij gaat er vaker heen dan ergens anders, maar volgens iedereen is zij de minste van alle aanbedenen die men hem toeschrijft en die hij zelf uitzoekt, zowel wat schoonheid als aards goed betreft. Die uit Delft moet Amaranthe zijn, maar die ziet hij niet zo vaak, hoewel ze heel aardig van geest en leden is en ze kan 80000 gulden meebrengen. Hij kan haar best krijgen, ze mag hem heel graag en praat vaak over hem, dat weet ik, want ik zie haar vaker dan hij, noch ik noch een ander zou aarzelen, als het tussen haar en Sant R. gaat, maar hij is eigenaardig in zijn liefdes. Hij is pas nog bij zijn dulcinea in Rotterdam geweest, wat we bij toeval hoorden. Dan gaat hij weer naar secretaris Beaumont, en elke dag bij Belletje.'

'Sant' is Susanne Rijckaert, 'Amaranthe uit Delft' is Amaranthe van Vredenburg, de 'dulcinea in Rotterdam' is een ons onbekende vlam van ridder Huygens gebleven. De laatst genoemde, 'Belletje', is Isabella Dedel. Zij mocht zich verheugen in dagelijkse aandacht van broer Zeelhem. Zij werd zwanger van hem en in 1667 werd hun dochter Justina geboren. Getrouwd zijn zij niet. Vader Constantijn Sr. was waarschijnlijk zeer tegen een huwelijk van zijn oudste zoon met een zwangere bruid, ook al was het de dochter van zijn beste vriend Johan Dedel.²

Het werd in de zomer van 1668 toch Sant. Zij, en niet de rijke Delftse Amaranthe, werd de echtgenote van Constantijn Huygens, Heer van Zeelhem.

In de eind 1992 door de Koninklijke Bibliotheek op een Londense veiling verworven verzameling manuscripten van Nederlandse schrijvers bevinden zich ook twee dossiers met betrekking tot de huwelijken van kinderen van de dichter Constantijn Huygens: één map betreft het huwelijk van Lodewijk Huygens, die op 22 maart 1674 trouwde met Jacoba Teding van Berkhout, een ander omslag bevat stukken over het huwelijk van Constantijn Jr. met Susanne Rijckaert.³ Deze laatste stukken worden hier besproken. Ze blijken deels geschreven door vader Constantijn en deels door de bruidegom. Het zijn financiële papieren: een 'Staet van Goederen die ick onderschreven bij desen ben gevende tot onderstant van't Huwelijck op heden gesloten tusschen mijn oudsten Sone Constantin Huygens ende Joffr. Susanne Rijckaert jongste dochter vanden He. Jacob Rijckaert mitsgaders

Specificatie van soodanigen Douarie alsick gemelte Joffr. Susanne Rijckaert ben toeseggende ingevall sij gemelte mijnen sone kome te overleven.' En een overzicht 'Kosten bij mijn Vader gedragen ter saecke van mijn Huwelijck'.

Helaas is er geen ooggetuigeverslag van dit huwelijk teruggevonden. Dat is wel het geval voor het huwelijk, acht jaar eerder, van de al genoemde Doublets. Vader Constantijn heeft toen zelf per brief vriendinnen van hem enthousiast ingelicht over de trouwpartij van zijn dochter Susanna met Philip Doublet. Over dat huwelijk zijn tussen Huygens' papieren - die als vader van de bruid natuurlijk voor de meeste kosten moest opdraaien - overigens ook meer archiefstukken bewaard gebleven.⁴ Was het huwelijk van Constantijn misschien toch ietwat teleurstellend voor de vader? In diens dagboekaantekeningen vinden wij bij 6 augustus 1668 de vermelding dat hij het huwelijkscontract tekent met daarachter de bezorgde, aan de historieschrijver Livius ontleende wens: 'quod bene vertat' (moge dat goed uitvallen).⁵

Broer Christiaan heeft het huwelijksfeest niet bijgewoond. Hij bleef in Parijs en liet zijn felicitaties overbrengen door broer Lodewijk. Dat kunnen wij opmaken uit de brief die Christiaan op 31 augustus 1668 schrijft om Lodewijk te bedanken voor zijn verslag van het huwelijk van hun broer.⁶ Lodewijks brief is niet bewaard gebleven. Wel zijn er de officiële vermeldingen in de trouwlegger op het Haagse stadhuis en in het register van de Nieuwe Kerk.⁷

Het enige stuk dat informatie geeft over deze trouwerij is het lijstje onkosten, dat hieronder volgt. De lijst is voor het grootste deel, tot en met 30 september, opgesteld door de bruidegom zelf, daarna is hij in de hand van vader Huygens. De optellingen kloppen niet. Waarschijnlijk heeft dat te maken met een wijziging in de bedoeling van de lijst. Constantijn Jr. is zorgvuldig begonnen met het inventariseren van de kosten van zijn huwelijk, terwijl vader Huygens later hetzelfde papier heeft gebruikt voor de boekhouding van zijn uitgaven in verband met dit huwelijk.

Kosten bij mijn Vader gedragen
ter saecke van mijn huwelijck

1668

1. Aug	Aen gesegelt papier	2- 8-0
10. dito	Aen Schepenen vanden Hage op't aenteeckenen van mijn Geboden	15-15-0
dito	Aende Bode met haer komende	2-10-0
dito	Aen een Peruijck	48- 0-0
25. dito	Aen een Naeijster van Point de Venize	6-16-0
dito	Aen een Naeijster inde Begijne-straet	3- 8-0
dito	Aen kammen tot mijn Toilette	12-12-0
dito	Aen 2 paer Rabat-aeckers	15-10-0
26. dito	Aen een paer knopen van Crystal tot Ponjetten	2-10-0
27. dito	Aen 't naeijen van mijn witte Toilette	0-18-0
dito	Aen Drinckgelt aen de kleermaeckers knecht	1-11-8
28. dito	Aen den Armen den Dagh van mijn trouwen	15-15-0
dito	Aende Dienaers van den Haegh	6- 6-0
dito	Aende Dienaers van't Hoff	6- 6-0

dito	Aende klap-waeckers	1-11-0
dito	Aen een Schede voor mijn knechts Degen	1- 7-0
dito	Aende Secretaris Graswinckel en sijn knecht voor mijn Attestatie	1- 7-0
31.dito	Aende koster vande Nieuwe kerck	9- 9-0
6.Sept	Aen Musch voor een Diamant Ringh en mijn Bruijdt gegeven daer van de Steen bedongen was op 1700. gl. het Goudt bedroegh 6. gl. het fatsoen 6.gl. en Noch een Vereeringh 11.gl. tsamen	[1723-0-0]
dito	Aen mijn Bruijdt boven de voornoemde Ringh in plaets van juweelen gegeven een obligatie op de Generaliteit in Capitaal van	[4000-0-0]
7.dito	Aen de Violons op mijn Bruijloft	127-10-0
25.dito	Aen de Knechts en Meissens tot onsent voor een Bruijdt-stuck	113- 8-0

		1084-18-8

[fol. 6v.]

dito	Aende knechts en Meissens tot mijn H. Rijckaert	66- 0-0
30.	Rekening van Du Bois fransche Cock Wegens de Weerbruijloft, bij quitantie met	325-16-0
	Rekening Ad. vander Straten Zijdelakenkooper betaelt, bij quitantie met.	726-18-0
	Rekening J. van Roels Lijnwader, bij qte met	366-11-0
In Sept.	Rekening P. de Bos Wijnkooper	261- 0-0
11.Oct.	Rekening van German	3-14-0
	Rekening van Turnhout van 2. bouteilles wijn	3- 0-0
	Rekening van P. Seurin van lijnwaet bij quit.	10-10-0
17.Oct.	Aen Milan voor een Peruijck per quit.	47- 5-0
17.Oct.	Aen een Rekening vande Naeijster bij quite.	7-15-0
16 decemb	Rekening J. Turnhout bij quit. met	226-16-0
22.dec.	Rekening in't gouden hooft van hippocras bij quit.	37-10-0
22.dec.	Rekening J. de la Coule van 2 Touren point de Venise bij quit. als bedongen	290- 0-0
	Op een Rekening Barber Linnennaeyster voor mijn Soon betaelt	7- 3-0

1669

3.Jan.	Aen een Rekening van Pieter Verdijn Silversmit	389- 4-0
1.feb.1669	Rekening Chr. Doll. drucker van Bruijloftdichten bij quit. met	16-10-0
16 Mart	Rekening J. Turnhout van Vin de Baune bij quit	10-15-0
15 Maj.	Rekening P. Gastet fransche Cramer bij quit.met	81-18-0
28 Jun.	In een Rekening van Cramer Niswiller bij qt.	53-14-0

uit. Jun

Rekening van J. van Steenwijck van een 60- 0-0
Japonschen Rock bedrage

2995-18

1084-18-8

4080-16-8

Onmiddellijk springt in dit rijtje getallen het grote bedrag in het oog dat Constantijn Huygens voor de ring heeft betaald. De diamant waarvan sprake is, werd waarschijnlijk door Pieter Verdijn⁸ gemonteerd. Deze ontving daarvoor 389 gulden. De ring die de bruid ten geschenke kreeg, kostte dus de helft van wat voor de hele bruiloft door Huygens moest worden betaald.

Uit deze staat valt ook de Franse invloed waar te nemen - Rietbergen maakt er bij het huwelijk van Susanna Huygens melding van - die zich voortzet in de kleding en in de eet- en drinkgewoonten. Constantijn Jr. besteedt veel geld aan zijn pruik. Zelfs de bode die het haar komt brengen, wordt beloond. Voor de stof 'point de Venise' moest blijkbaar onderhandeld worden over de prijs. J. de la Cour krijgt ruim 290 gulden voor '2 Touren', terwijl de zijdelakenkooper Van der Straten met een rekening kwam van 726 gulden. De naaister van de 'point de Venise' verdient er ruim 6 gulden mee. Daarnaast zijn er de Japanse rok, de brede platte kanten kraag ('Rabat') met afhangende kwastjes ('aeckers') en de manchetten met kristallen knopen.

Voor het tegendiner ('de Weerbruijloft') wordt aan de Franse kok Du Bois ruim 325 gulden betaald. De wijnkoper J. Turnhout ontvangt voor 'Vin de Baune' ruim 10 gulden en voor andere geleverde wijnen nog eens 229 gulden. Er is blijkbaar behoorlijk wat afgedronken, want ook zijn collega P. de Bos dient nog een wijnrekening van meer dan 260 gulden in. De 'fransche Cramer P. Gastet' leverde vermoedelijk allerlei waren die van de bruiloft een passend feest maakten, een Franse bruiloft dus. Natuurlijk was er muziek bij het feest. De 'Violons' kosten 127 gulden en tien stuivers. Waar het feest werd gehouden, is niet duidelijk. Misschien wel in het etablissement

't gouden hoofd', want de 'hippocras' (bruidswijn) werd daar in rekening gebracht.⁹

De gebeurtenis werd, zoals dat hoorde, ook opgeluisterd met een bruiloftsdicht. Een half jaar na de trouwdag presenteert de Haagse drukker Christoffel Doll er de rekening van: 16 gulden en 10 stuivers. Van het gedicht is een exemplaar bewaard gebleven in de collectie van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde (signatuur 1197 B 34:2, zie de illustratie). Het drukwerkje is een kwarto-katern groot, het gedicht beslaat vijf pagina's want de laatste bladzijde en de achterkant van de titelpagina zijn leeg gebleven. Op bladzijde zeven staat: 'Hagae in Batavis XXVIII Augusti 1668. Leeuwen'.

De bruiloftsdichter moet een bekende van de familie geweest zijn. Als auteur zou in aanmerking kunnen komen Diederik van Leyden van Leeuwen, extraordinaris ambassadeur, toen veertigraad en schepen van Leiden, met wie de familie Huygens vriendschappelijke contacten onderhield.¹⁰ Als hij inderdaad de auteur is, dan zou het puntdichtje dat vader Constantijn op 10 augustus 1668 aan het papier toevertrouwde misschien wel door dit maakwerk van Dirk van Leeuwen zijn ingegeven:

Dircks dichten

Dirck heeft sijn werck aen een gelijmt
Met lamme, tamme, klamme woorden;
'T is 'tsotse Boeck dat ick oijt hoorden,
En evenwel niet ongerijmt.¹¹

Eindnoten:

- 1 Geciteerd naar Elisabeth Keesing, *Constantijn en Christiaan*. Amsterdam 1983, p. 71. Zie over Constantijn Huygens ook: *Met Huygens op reis*. Eindred.: F. Heybroek. Zwolle 1982. [Catalogus bij de tentoonstelling in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam.] Onder de titel *Het huwelijk van Constantijn Huygens, den zoon van Constanter* verscheen in *Eigen Haard* (1896, pp. 138-141 en 152-155) een niet ondertekende bijdrage over Huygens' weifelende gang naar het huwelijk.
- 2 Keesing, a.w., p. 72.
- 3 Zie over deze veiling A.G. van der Steur in *De Boekenwereld* 9, no. 4, april 1994, pp. 207-208. De stukken worden ter KB bewaard onder signatuur 79 E 10:1 (Constantijn) en 79 E 10:2 (Lodewijk).
- 4 Zie P.J.A.N. Rietbergen, 'Den Haag, 20 april 1660: de bruiloft van Susanna Huygens'. In: *De zeventiende eeuw* 3 (1987), pp. 181-189.
- 5 Constantijn Huygens, *Dagboek*, voor de eerste maal naar het afschrift van diens kleinzoon uitgegeven door J.H.W. Unger. Amsterdam 1885 (Bijlage bij *Oud Holland* 3).
- 6 Keesing, a.w., p. 74; *Oeuvres complètes de Christiaan Huygens*. Tome VI, nr. 1658, origineel in de UB Leiden (sign. HUG 45, no. 122).
- 7 Zie *Eigen Haard* 1896, p. 138. Het paar werd getrouwd door D. Trigland.
- 8 Zie over hem H.E. van Gelder, 'Haagsche Goud- en zilversmeden uit de XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuw'. In: Elias Voet Jr., *Merken van Haagsche goud- en zilversmeden*. 's-Gravenhage 1941, pp. 119-120.
- 9 Zie over deze in 1660 door Pieter Post herbouwde herberg A. van Oirschot, *T Goude Hoofd. 1423/1660/1960*. 's-Gravenhage 1960.
- 10 Zie over hem O. Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810*. 's-Gravenhage 1976, p. 107. Hij komt zowel voor in de *Correspondance* van Christiaan Huygens als in de *Briefwisseling* van Constantijn Huygens Sr. Constantijn Huygens Sr. dichtte in 1682 een vers 'Op het overlijden van den heere D. de Leida van Leeuwen' (Worp VIII, p. 302).
- 11 J.A. Worp, *De gedichten van Constantijn Huygens*. Dl. VII. Groningen 1897, p. 161.

Gesprek met de wandelaar

Wat ik wil, zegt hij, misschien
heb ik een vogel willen zijn, een zwaluw
die ik zag, daar, hoog in de bergen,
en zelf willen achterblijven

in de schaduw van het huis aan de rivier,
waarin hij nestelde, waaruit hij opvloog.

Ik herinner mij de terugkeer,
de warme schemer op het terras,
hoe ik daar zat, de windingen volgde
van de rivier de velden in, de wazige lijnen
van de bergen in de verte omhoog,
een zwaluw, tot hij verdween.

Ik was moe en in gedachten
ging ik de bergen weer in, hoger en hoger,
naar die eenzame heldere wereld van steen,
zat daar weer in de wind en keek
in de diepte.

Misschien, zegt hij, wil ik iets
om voorgoed naar te kijken, dat huis
daar beneden, het nest dat ik zelf
heb verlaten,

en de windingen van de rivier, de lijnen
van de bergen, eindelijk stilgelegd,

zoals het daar was, het moment dat ik
uit het zicht verdween, iets

dat er is buiten mij.

Rutger Kopland

Conversation with the Wanderer

What I want, he says, perhaps
I wanted to be a bird, a swallow
I saw, there, high in the mountains,
and wanted to stay there myself

in the shadow of the house by the river
where he nested, from where he flew up.

I remember the return,
the warm twilight on the terrace,
how I sat there, following the meanders
of the river into the fields, the hazy lines
of the mountains up into the distance,
the flight of a swallow -
until he disappeared.

I was tired and went up again in thought
into the mountains, higher and higher,
to that lonely, lucid world of rock,
sat there again in the wind and gazed
into the depths.

Perhaps, he says, I want something
I can look at for ever, that house
down there, the nest I have myself
deserted,

and the meanders of the river, the lines
of the mountains, laid still at last,

as it was there, the moment I
disappeared from view, something

that exists beyond myself.

James Brockway

Het gedicht van Rutger Kopland is ontleend aan de bundel *Voor het verdwijnt en daarna*. Amsterdam 1985. De vertaling van James Brockway aan: Rutger Kopland. *A world beyond myself. Selected poems translated from the Dutch by James Brockway*. London 1991.

Gemengde gevoelens

Na de jaarvergadering breken er voor het secretariaat altijd drukke tijden aan. Alle nieuwverkozen leden moeten gepolst worden of zij het lidmaatschap aanvaardden. Dit jaar leidde dat tot twee publieke beschouwingen. Die van H. Brandt Corstius verscheen in *De Volkskrant* van 3 juni 1994, die van Robert Anker in het *NRC Handelsblad* van 30 juni 1994. Het verheugt de redactie dat de heren toestemming gaven om hun bespiegeling in het *Magazijn* op te nemen, zodat ook de niet-abonnees van de twee dagbladen van hun zeer uiteenlopende reacties kennis kunnen nemen.

Hoe men niet een boek moet lezen

Het afsluiten van een begrafenisverzekering is absurd. Wat kan het je schelen of na je dood de maatschappij opdraait voor de kosten van de grafgraver? Zij willen je lijk uit de weg hebben - laten zij het dan ook betalen. Maar vooral: Hoe kun je er zeker van zijn dat de verzekeringsmaatschappij zich aan zijn plichten houdt? Zij weten dat je er niet meer bent om te klagen - dus zullen ze niet uitbetalen.

Er is - voor mensen die de Nederlandse letterkunde - al is het dan maar in ver verwijderd verband - ter harte gaat - een andere begrafenisverzekering, een andere maatschappij, die wèl zin heeft. Ik heb het over de *Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden*.

De contributie bedraagt vijftig gulden. De beloning komt na je dood. Dan verschijnt er namelijk in het 'jaarboek' van *De Maatschappij* een 'levensbericht' over je: een korte biografie, vooral over je letterkundige arbeid maar toch ook met saillante details uit je leven, opgeschreven door een liefhebbende achterblijver, die er op zijn beurt ook weer op rekent na zijn heengaan stijlvol herdacht te worden.

Ik was dertig jaar toen de Maatschappij me lid wilde maken. Daar trapte ik niet in. Nu ben ik zestig, en ik betaal graag een paar jaar de premie.

Om alvast van mijn *In-memoriam* te genieten, lees ik altijd de jaarboeken. Juist omdat ze vaak gaan over mensen van wie je ternauwernood de naam weet, zijn ze spannend. Neem Cornets de Groot. Ik wist niets van die man. Ik heb al zijn essays gelezen en uit dat feit kunt u afleiden dat ik ze graag las. Deze maand nog moest ik aan hem denken toen bij de Lucebert-stukken stond dat een Vrije-Universiteitse de gnostische achtergronden van zijn poëzie had aangetoond. Was dat niet al Cornets' vondst uit de jaren zeventig?

Eenmaal heb ik Cornets de Groot ontmoet - hij was toen zo licht dat mijn handdruk hem optilde. Nooit heb ik geweten dat hij van Hugo de Groot afstamde, maar nu loop ik vooruit.

Hoe lees je een verzamelbundel? Niet zoals ik. Ik blader er eerst in en lees het stuk over de persoon die ik aardig vond (Sonja Witstein) en die ik onaardig vond (Kruyskamp). Dan begin ik het boek van voor tot achter te lezen. Steeds word ik afgeleid door toevallige samenhangen. Ik weet dat er geen samenhangen zijn. Maar ik kan het niet laten er op te letten.

Het begint al op pagina 4, waar het woord *standaardv editie* valt. U leest het goed: daar staat een *v* met een rondje erboven op de plaats van het verbindingsstreepje tussen *standaard* en *editie*. Dit is geen drukfout meer, dit is de geboorte van een

monsterletter. Ik kan geen Nederlands meer lezen. Ik móet opletten of er nòg een v met een rondje erboven (wij kennen dat in Nederland alleen van Ångström, de geleerde angstdroom van het hele kleine) komt. Op pagina 13 is het raak. Daar lezen we dat Boutens schreef in *gewonev mensentaal*. Aha! Dat streepje tussen *gewone* en *mensen* is geen gewoon streepje. Het staat daar om de verwarring met *mensentaal* die *gewoon* is te vermijden.

Misschien had de tikker van deze stukken de beschikking over een extraserieus koppelstreepje dat nooit aan het eind van een regel mocht komen, en dat door een computergril in een v met een rondje erop werd weergegeven. Ik neem me voor er niet meer op te letten.

Maar nu komt Jan de Groot. Ik wist dat de vader van Hugo de Groot Jan de Groot heette, om de eenvoudige reden dat ik Hugo heet en mijn vader Jan. Nooit heb ik gedacht dat Jan mij Hugo noemde vanwege Grotius. Maar nu lees ik dat Hugo de Groot op 29 augustus werd gearresteerd. Dat is mijn geboortedag. Misschien moet ik mijn begrafenisverzekeraar vragen om voor mij een boekenkist te bestellen.

Cornets de Groot blijkt een afstammeling van Hugo de Groot. Na hem lezen we het in-memoriam van Jan de Groot. Daarop volgt Jan van Hoboken, Jan Knol en Jan Kooistra. Al die Jannen waren van stevige protestantse afkomst. Dat zijn trouwens de meeste dode maatschappijleden. Alleen de twee taalkundigen, Kruyskamp en Van der Lubbe, waren rooms, en dan ook oer-rooms: KVP'ers die vast geen lid van het CDA werden.

In het artikel over Boutens, waar de tweede v opdook, speelt Plato de hoofdrol. Plato als homoseksueel. In het stuk over de gereformeerde classicus G.J. de Vries duikt Plato op als de figuur 'in wie de Griekse cultuur zichzelf transcendeert'. De biograaf zegt dat De Vries heftig reageert op 'wat hij zag als aanvallen op Plato'. Maar wie Poppers aanval op Plato kent, weet dat van een minstens zo heftige aanval sprake is. Plato is gereformeerd, terwijl Socrates katholiek is. Hugo de Groot probeerde die twee te verzoenen, net als Cornets en Jan de Groot.

Over de jaarboeken van *De Maatschappij* lees je nooit een recensie. Ik gebruikte deze tweehonderdvierendertigste editie om te laten zien hoe je een boek *niet* moet lezen. Ik speur naar onderlinge samenhangen en die zijn er niet. Er is maar één samenhang: deze mensen hadden belangstelling voor de Nederlandse taal of literatuur en zij gingen zo'n drie jaar geleden dood.

Sommige *in-memoriams* naderen in hun naïeve stijl de Weekdagboeken die *NRC Handelsblad* elke zaterdag publiceert van bekende Nederlanders. Maar ze zijn qua betekenis natuurlijk diametraal tegengesteld aan de ijdele dagboekjes: in een paar bladzijden moet iemands

leven geschetst plus het belang van zijn werk voor het nageslacht. Daarom betaal ik graag mijn contributie voor de *Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden*. Zo gauw ik in de hemel ben zal ik mijn *inv memoriam* gaan lezen.

Battus

U bent lid!

Wie weet hoeveel moeite allerlei instellingen - omroepen, boekenclubs, natuurbeschermers, Derde-wereld-adopteurs - zich getroosten om leden te werven begrijpt onmiddellijk dat de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde haar steen der wijzen heeft gevonden, getuige de eerste alinea van een aan mij gerichte brief, d.d. 1 juni jl.: 'Op 28 mei jongstleden heeft de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde haar jaarvergadering gehouden. Tijdens die vergadering is de uitslag bekendgemaakt van eerder gehouden schriftelijke verkiezingen, waaruit gebleken is dat U gekozen bent tot lid van de Maatschappij.' Ik kreeg vroeger wel eens een envelop van, naar ik meen, Reader's Digest, waarop stond: 'Direct openmaken! U hebt een prijs gewonnen!' Dat bleek nooit waar te zijn, reden waarom dat nu verboden is. Echter, Quod non licet bovi, licet Jovi, zal ik maar zeggen, wat niet verwonderlijk is voor een instelling wier statuten, met een vleugje Kafka, 'de Wet' heten. Toch was ik minder verbaasd dan U, Lezer, nu misschien bent. Het was mij namelijk al eens eerder overkomen. Een werkend lid van de Maatschappij dat ik destijds wel eens sprak, voegde mij in het voorbijgaan een keer toe dat ik tot lid was gekozen. Ik lachte maar wat. Binnenkort zou ik wel een kwitantie en nog het een en ander krijgen. En zo geschiedde. 'Een en ander' bestond uit het Jaarboek, dat voornamelijk was gevuld met de lijst nieuwe leden die op de jaarvergadering waren gekozen, en met het Levensbericht van hen die ons ontvallen waren, zodoende de indruk wekkend dat de Maatschappij voornamelijk bezig was met haar ledenbestand, wat haar wederom een bijkans kafkaeske glans verleende.

'Bestaan jullie eigenlijk wel?', riep ik op een keer het werkend lid toe dat ik wel eens sprak. 'Of is het Jaarboek een soort Wereldtijdschrift?' Het lid glimlachte geheimzinnig en snelde verder met een stapel dossiers onder zijn arm, op weg naar de griffies.

Ach, de Maatschappij bleek bij nader inzien, althans volgens het Jaarboek, allerlei nuttig werk te verrichten - het aanbrenge van plaquettes op geboortehuizen van schrijvers, de uitbreiding van haar bibliotheek, het uitreiken van literaire prijzen - maar ik wist ook meteen dat ik me met deze literaire loge, negentiende-eeuwse salon, Leidse herensociëteit, of hoe dat hyper-nerveuze grotestadsbewustzijn van mij het in het najaar van deze eeuw ook precies aanvoelde, dat ik me daarmee nauwelijks kon identificeren.

Ik besloot het mij in de schoot geworpen lidmaatschap onmiddellijk te beëindigen maar het duurde nog vele jaren voor ik dat besluit effectueerde. Ik doe er niet alleen jaren over om ergens lid van te worden (voor Amnesty heb ik zeven jaar nodig gehad, één keer per maand denken: morgen eens even bellen), maar minstens zo lang, zo niet langer (want waarom ook al weer precies?) om me ergens uit te laten schrijven. Een jaar of twee geleden was het zover. Ik was links en rechts schoon schip aan het

maken en zo kon het gebeuren dat ik ook de Maatschappij van het dek veegde, in een brief aan haar secretaris, de heer of mevrouw L.L. van Maris.

U begrijpt nu dat mijn verbazing niet zozeer de eigenaardige ledenwerf-actie van de Maatschappij geldt, maar vooral het gegeven dat zij mij, ondanks onze gezamenlijke geschiedenis, wederom tot lid heeft gekozen, bij monde van dezelfde heer of mevrouw Van Maris. Gelukkig staat 'de Wet' mij toe mijn benoeming te weigeren. 'Dom, hoor!', riep een papieren lid mij toe, nadat ik hem het bovenstaande had verteld. 'Nu krijg je straks je Levensbericht niet.' 'Domoor', riposteerde ik, 'dat levensbericht is je doodsbericht en ik wil helemaal niet dood.'

Robert Anker

Huldebundel Theo Janssen

De in publicitair opzicht zo actieve Stichting Neerlandistiek van Vrije Universiteit te Amsterdam heeft ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van Maatschappijlid en hoogleraar Nederlandse Taalkunde en Taalbeheersing Theo A.J.M. Janssen een huldebundel onder de titel *Nauwe betrekkingen* op de markt gebracht. Aan dit kloeke boekwerk, waarvan de redactie in handen was van Ronny Boogaart en Jan Noordegraaf, hebben zesendertig personen met wie Janssen in enigerlei academisch verband relaties onderhoudt dan wel onderhouden heeft, een bijdrage geleverd. Hoewel - gezien de aard van het beestje - het gros van de artikelen zich beweegt op allerlei aspecten van de taalkunde, bevat het boek ook voor de meer op de letterkunde gefixeerde lezer boeiende beschouwingen. Men kan de uitgave (ISBN 90-72365-35-6) bestellen bij Ronny Boogaart, Vakgroep Taalkunde, Faculteit der Letteren, Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam. De prijs bedraagt f 35,00 excl. verzendkosten.

Onder historici

Op dinsdag 31 januari 1995 zal het eerste exemplaar van de bundel *Onder historici. Opstellen over geschiedenis en geschiedschrijving* van dr. H.L. Wesseling, oud-voorzitter van de Maatschappij, worden aangeboden aan de huidige voorzitter, mw. dr. F. Balk-Smit Duyzentkunst. Ter gelegenheid hiervan wordt een mini-symposium gehouden over het thema 'De historicus en zijn publiek'.

Tijd: 17.00 uur. Plaats: zaal VIII van het Academiegebouw, Rapenburg 73 te Leiden.

Vergeten leden J. van Harderwijk Rzn.

Jan van Harderwijk Rzn (1790-1858) overtreft A.J. ten Brink, zijn voorganger in deze serie. Niet alleen zijn broer Isaäk (1784-1847) was lid van de Maatschappij maar ook aan zijn zoon Karel Johan Reinier (1822-1860) was deze eer te beurt gevallen. Hoewel alle Van Harderwijken inmiddels tot de categorie vergeten leden behoren beperkt deze bijdrage zich tot Jan.¹

Al op jeugdige leeftijd verlieten de broers Isaäk en Jan hun ouderlijk huis te Huizum om verder opgevoed te worden door hun oom Jan in Rotterdam. Isaäk werd in de gelegenheid gesteld een predikantenopleiding te volgen, maar de kunstzinnig ingestelde Jan werd voor de koffie- en theehandel bestemd. Nauwelijks tien jaar oud begon hij zijn handelsloopbaan waarbij zijn oom hem een lucratief contract bezorgde dat hem op latere leeftijd een goed inkomen zou garanderen.

Hoewel zijn werkzaamheden in de koffie- en theehandel hem zeker de nodige tijd gekost zullen hebben, hield Van Harderwijk voldoende tijd over voor allerlei nevenactiviteiten. Hij was maatschappelijk en cultureel actief en 'las' geregeld in de vergaderingen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en van letterkundige genootschappen. Hij publiceerde in de toen nog prestigieuze *Nederlandsche Muzen Almanak* en zelfs ver buiten Rotterdam bleven zijn letterkundige talenten niet onopgemerkt. In een tijdsbestek van twee jaar bekroonde de Koninklijke Maatschappij van Taal- en Letterkunde te Brugge hem één maal met zilver en twee maal met goud.

Niet alleen de letterkunde maar ook de beeldende kunsten hadden Van Harderwijks grote belangstelling. Als leerling begonnen bij het Rotterdamse tekengenootschap 'Hierdoor tot Hooger' bracht hij het daar al snel tot secretaris. Na de fusie met Arti Sacrum werd hij van dit nieuwe genootschap de eerste voorzitter en in 1837 volgde zijn benoeming tot lid van verdienste. Het lidmaatschap van de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam volgde in 1840 en later benoemde de in Rotterdam gevestigde Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen hem eveneens tot lid van verdienste. Een oordeel over de kwaliteit van Van Harderwijks teken- en schilderwerk kan nu niet meer gevormd worden: er is niets van bewaard gebleven. Als dichter moet Van Harderwijk geplaatst worden onder het grote leger Tollens-navolgers. Huiselijke en aan de Bijbel ontleende onderwerpen, wat natuurpoëzie en een groot aantal gelegenheidsgedichten zijn van hem bewaard gebleven. Zijn eerste verzen publiceerde hij in de *Nederlandsche Muzen Almanak* en andere almanakken. Daarnaast zagen tal van losse uitgaven het licht - vooral ten tijde van de Belgische Opstand - en in 1836 verscheen zijn eerste bundel *Gedichten*.

In het jaar waarin deze eerste bundel verscheen werd Van Harderwijk ook voorgedragen voor benoeming tot lid van de Maatschappij. Kennelijk waren deze voordrachten niet erg vertrouwelijk want hij schreef hierover aan Johannes Immerzeel Jr.:²

'Ik ontvang daar zoo, van een mijner vrienden, het berigt, dat men mij weer de eere heeft aangedaan, van mij, met Mr. Boogaers en Do[minee] V. Eijk op de lijst der candidaten voor de Maatsch[appij] van Ned[erlandsche] Lett[erkunde] te Leyden te plaatsen.'

De benoeming volgde op 23 juni en tevreden schreef Van Harderwijk aan Immerzeel:

‘[...] het zal UEd dan, buiten twijfel, gelijk mij, genoeg doen [dat] de benoeming gevolgd is.’

Deze wat zelfingenomen constatering is kenmerkend voor het beeld dat Van Harderwijk oproept in de van hem bewaard gebleven brieven. Hij komt over als een wat ijdele man die te vaak klaagt over ongunstige recensies van zijn werk. Jarenlang zeurde hij bij Immerzeel, de redacteur en uitgever van de *Nederlandsche Muzen Almanak*, over de opname van zijn portret in de beroemde reeks portretten voor in de almanak. Hij was, als langdurig medewerker, ook eigenlijk wel aan de beurt:

‘[...] wanneer langdurige medewerking, eenige meerdere en uitgebreidere bekendheid; betrekkingen in vele letterkundige en andere kringen, iets beteekenen, dan geloof ik, zonder grootspraak, niet de achterste in de rij te zijn [...].’

Het lukte hem uiteindelijk in het laatste jaar dat Immerzeel redacteur was, maar met het eindprodukt was hij bijzonder ongelukkig:

‘[...] Het is een persiflage! Oud met groeven in het gelaat, niets van mijne opgeruimdheid, zoo zeggen mijne betrekkingen en kennissen, is er in. Een zuurmuil, zonder geest en leven. Ik bid u, laat het er zóó niet in komen [...].’ Van Harderwijk wilde het graag laten veranderen maar het portret werd onveranderd opgenomen.

Inmiddels had Van Harderwijk zijn zaken al overgedaan

aan een neef en wijdde hij zich uitsluitend aan de beeldende kunsten en de letterkunde. Hij werd, samen met zijn Rotterdamse vriend G. van Reyn, redacteur van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, het tijdschrift van de oude garde. Van Harderwijk was zo'n letterkundige van de oude stempel, zoals onder meer blijkt uit een passage in een brief aan Jeronimo de Vries uit 1841³ waarin hij probeerde deze over te halen tot het leveren van een bijdrage:

‘Zonder vleierij of pligtpleging: medewerkers gelijk UEd en anderen zijn voor en in onze Letterkunde baken op de weg, mijn Vriend! het zijn nog lichten, die niet op eens eenen verblindenden glans van zich werpen, om door allerlei kleur van nevel spoedig te verdwijnen, neen! Schriften uit zulke hoofden en pennen gevloeid, dragen nog den stempel van die waarheid, oorspronkelijkheid, degelijkheid en dat echte karakter onzer Letterkunde en van onzen schrijftrant dat niet vermengd is met het klatergoud dat ons te zeer van Franschen en Duitschen bodem voor gangbaren munt wordt aangeboden. Wat zal er zoo doende van onze Literatuur worden? Klinkklank en bombast, fratsen en kunstjes met taal en rijmklanken, zoo als wij, dat hier en daar, door zekere toongevers ons zien voorgedisch! [...]

Hij huiverde voor de ‘ijsselijkste gruwelen en afzigtelijkste ijsselijkheden’ die ‘uit het rijk van wansmaak en ongeregelde verbeelding’ zijn geboren en vervolgde:

‘[...] het is des te meer van belang dat beproefde mannen de handen aan het roer blijven houden, om niet te eenenmale op de klippen, die uit de onstuimige, fantastische en Romantische zee onzer Letterkunde het hoofd opsteken, reddeloos te stranden.’

Een dergelijke stellingname, waarbij hij zichzelf ongetwijfeld ook zag als een beproefde roerganger, maakte het leven voor de wat ijdele en zelfingenomen Van Harderwijk niet gemakkelijker. Het eerste nummer van *Braga* (1 december 1842) zal hij met gemengde gevoelens bekeken hebben. Er komt een weinig vleiende karakteristiek in voor van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* - o.m. ‘Een knorrig arrogant, wiens gunst ge alleen kunt koopen Door oppervlakkigheid en domme vleierij.’ - en ook Van Harderwijk wordt genoemd:

‘De Hoogepriester⁴ werd een dorpelwachter
En hing zijn stoel om JAN VAN HARDERWIJK
Gij kent dien. De eedle prulpoëetenslachter
Staat in den Muzen Almanak te prijck [...]

Kort na het beëindigen van zijn redacteurschap van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* in 1848 heeft zich in Van Harderwijks leven een nog onduidelijke catastrofe voltrokken die hem aan de rand van de financiële afgrond bracht. Waarschijnlijk heeft een inzamelingsactie in 1850 hem voor de volledige ondergang behoed maar de jaren vijftig zijn voor Van Harderwijk zeer zwaar geweest. Een aanstelling in een nederige betrekking bij de gemeente Rotterdam zorgde nog voor enige inkomsten maar uit de bewaard gebleven brieven is duidelijk dat Van Harderwijk zijn laatste jaren in grote armoede heeft geleefd.⁵ Een duidelijke weerslag op zijn letterkundige activiteiten hebben deze kommervolle omstandigheden evenwel niet gehad: hij bleef publiceren. Zijn uitgever Sijthoff liet hem de uitgave van de verzamelde gedichten van zijn voormalige stadgenoot Adriaan van der Hoop Jr. verzorgen en stelde hem eveneens in staat in zijn laatste levensjaar nog een bundel *Dichtbloemen* uit te geven.

Een actief lid van de Maatschappij is Jan van Harderwijk Rzn niet geweest. Hij schonk weliswaar enige malen eigen werk aan de bibliotheek maar slechts twee maal bezocht hij de jaarvergadering. Aan Jeronimo de Vries verklaarde hij zijn veelvuldige afwezigheid uit zowel de reisafstand als uit de onmogelijkheid om ‘partij’ te maken: zijn Rotterdamse medeleden maakten eveneens zelden de reis naar Lisse of Leiden.

Hoewel de naam van Jan van Harderwijk in de ledenlijst van 1856⁶ niet meer voorkomt, moet aangenomen worden dat hij ondanks zijn desastreuze financiële omstandigheden tot zijn dood toe lid is gebleven van de Maatschappij. De voorzitter betreurde het heengaan van de ‘volksdichter’ Van Harderwijk in de jaarvergadering van 1859 in enige korte zinnen:

‘[...] J. van Harderwijk Rz, voor wien de beoefening der beeldende kunsten aan die der fraaije letteren zusterlijk gepaard ging; die zoo menige “dichtbloem” strooide, zoo menigen toon deed weêrklinken aan Nederland en Oranje gewijd, en nog in de kommer van latere jaren in zijne geliefkoosde studiën steun en opbeuring vond; [...]’ Na de dood van zijn vader schonk K.J.R. van Harderwijk drie delen handschriften aan de bibliotheek van de Maatschappij.⁷ Zijn levensbericht door G. van Reyn, verschenen in 1859 in de *Bijlagen bij de Handelingen van de Jaarlijksche Vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, rondde tenslotte het Maatschappelijk leven van Jan van Harderwijk Rzn af.

Henk Eijssens

Eindnoten:

- 1 Ik ontleende verschillende gegevens voor deze schets aan mijn wat uitgebreider artikel ‘Jan van Harderwijk Rzn, een Rotterdams dichter uit de negentiende eeuw’. In: *Rotterdams Jaarboekje*, 1993, pp. 297-313.
- 2 De citaten uit de brieven aan Johannes Immerzeel Jr zijn afkomstig uit de collectie Immerzeel/Jan van Harderwijk, Koninklijke Bibliotheek, sign. 133 C 11.
- 3 De citaten en parafraseringen uit de brieven van Jan van Harderwijk Rzn aan Jeronimo de Vries zijn afkomstig uit brieven bewaard in de Koninklijke Bibliotheek, sign. 121 B 5.
- 4 Voormalig Letteroefeningenredacteur J.W. Yntema.
- 5 Met name de brieven aan Sijthoff, bewaard in het Archief Sijthoff in de Universiteitsbibliotheek van Leiden, zijn onthullend.
- 6 Opgenomen in de *Handelingen der Jaarlijksche Algemeene Vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden*, 1856, pp. 97-118.
- 7 Bewaard in de Universiteitsbibliotheek van Leiden, sign. Ltk 411.

Camera Obscura annotata V

Op 19 juni 1980 berichtte het *Haarlems Dagblad*: ‘Het groene koepelhuisje op het voormalig terrein van Tubergen aan de Leidsevaart werd volledig door de jeugd vernield. Het monument werd al beschreven door Hildebrand in de *Camera Obscura* en is door het bollenbedrijf dat eind 1978 naar Lisse en Hillegom verhuisde 110 jaar in redelijke staat onderhouden.’ Twee jaar eerder, op 6 september 1978, had verslaggever Cor Boos zich in een stuk naar aanleiding van het vertrek van het bedrijf nog zo optimistisch betoond: ‘Van Tubergen laat [...] een stukje historische grond in Haarlem achter met een paar monumenten die voor het nageslacht bewaard blijven. Zoals het groene koepelhuisje, nu nog als koelcel ingericht, waar Hildebrand in de *Camera Obscura* mr. Buis [sic!] een bezoek liet brengen. Ook wij zijn er binnengelopen en alles was er nog zoals Hildebrand het beschreef.’

Is dat theehuisje (‘zeegroene koepel’ staat er in de *Camera Obscura*, Een-en-Twintigste, met zorg herziene druk, 1901, blz. 161) op het terrein van Van Tubergen echter wel hetzelfde als Hildebrand beschrijft in ‘Een oude kennis’? In het verhaal is sprake van een ‘zekere Hollandsche stad’ (blz. 150) waarvan de auteur halstarrig de naam weigert te noemen. Er zijn wel enkele vage aanwijzingen: er is een poort die men eerst dan kan passeren na ‘twee aanmerkelijk hoge bruggen’ (blz. 156) beklommen en weer afgedaald te hebben, er is een singel en het Buiten, Veldzicht geheten, is gelegen aan de Meester-Jorisslaan: Een laan met die naam bestond echter niet in Haarlem; wel was er een Meesterjoostenlaan, buiten de Kleine Houtpoort¹ en een Meesterlottelaan, buiten de Grote Houtpoort, op de grens tussen Heemstede en Haarlem.² De eerste naam lijkt nog het meest op die van de kennelijk fictieve laan uit het verhaal, maar ze kan het, gezien de verdere topografische informatie, niet zijn.

Omdat er sprake van is dat Veldzicht is gelegen aan een vaart waardoor de trekschuit passeert, is het geen al te stoutmoedige veronderstelling hierin de Leidse Trekvaart te zien. In de daaraan grenzende buurt, gelegen ten westen van de Wagenweg, waren veel tuinen. In het deel van de Volkstelling 1829 waarin deze wijk werd beschreven, tekende dienstdoend ambtenaar vdElst aan: ‘De uitvallende Nummers zijn tuinen of Buiten plaatzen die thans onbewoond zijn en alleen des zoomers door Stadgenoten of van Elders komende Huisgezinnen worden betrokken’. Bij de Volkstelling 1839 werd blijkbaar (gelukkig voor ons) geen genoegen meer genomen met een dergelijke globale beschrijving: van nummer voor nummer binnen de wijk werd precies vermeld of er sprake was van permanente bewoning of niet. Het begon al met nummer 2, een tuin aan de Wagenweg; ook de nummers 5 en 6 (Wagenweg en Steener Laantje), 8 t/m 10 (Steener Laantje en Wagenweg), 14 t/m 21 (Wagenweg, Dievelaantje en Olijslagerslaan), 23 t/m 26 (Olijslagerslaan), 32 t/m 34 en 36 t/m 38 (Zijbalslaan³) waren tuinen. En wat lezen we in de *Camera* op blz. 160? ‘De

Mr. Bruis vraagt de weg in de Meester-Jorisslaan. Illustratie door F. Carl Sierig.

heer BRUIS klopte aan Q 4 N° 33.’ De letter Q duidde destijds aan dat het om een wijk buiten de poorten ging, het cijfer 4 het wijknummer en 33 het volgnummer

binnen de wijk. Nummer 33 in deze buitenwijk is inderdaad een tuin! En wat nog aardiger is: volgens het Haarlemse Bevolkingsregister 1860-1900 vestigde Cornelis Gerrit van Tubergen (1809-1887) zich op 19 oktober 1868 op de Olyslagerslaan la, een adres dat in het *Algemeen adresboek der stad Haarlem en hare buitenwijken, voor 1869-1870* wordt aangeduid als Olyslagerslaan op Zwanenburg, Q.3 - 22. Dit is echter meteen een domper op de feestvreugde: weliswaar begon Van Tubergen zijn onderneming dus in de directe nabijheid van de voormelde tuin aan de Zijbalslaan, maar op de poort van die tuin moet Q 3 N° 33 hebben gestaan. Heeft Hildebrand met wijknummers gemanipuleerd om zijn stadgenoten op een dwaalspoor te zetten?

Dick Welsink

Eindnoten:

- 1 Gerda H. Kurtz, *De straat waarin wij in Haarlem wonen*. Haarlem, 1965, p. 126.
- 2 Zie Dick Welsink, 'Camera Obscura annotata III', in: *Nieuw Letterkundig Magazijn*, 10 (1992) 1 (juni), p. 21.
- 3 Deze naam is zeer moeilijk leesbaar; wellicht is hij gelijk te stellen aan de Zijdbaanslaan (Kurtz, op. cit., p. 114, i.v. Langelaan).

Twee brieven van Hans Lodeizen

In de voorgaande twee afleveringen van het *Magazijn* verschenen van mijn hand twee bijdragen over de uitgave van Hans Lodeizens *Het innerlijk behang en andere gedichten*. In beide artikelen figureert wijlen mr. H.J. Bouman (Groningen 1896 - Zwolle 1983), advocaat te Zwolle en bevriend met onder meer J.C. Bloem, Victor E. van Vriesland en N.E.M. Pareau. Een van zijn zonen, mr. H.A. Bouman te Santpoort-Zuid, firmant van het vooraanstaande Amsterdamse advocatenkantoor Trenité & Van Doorne en raadsheer-plaatsvervanger in het hoofdstedelijk Gerechtshof, gaf mij inzage in de correspondentie tussen zijn vader en leden der familie Lodeizen. Hans Lodeizen blijkt kort voor zijn dood in Lausanne op 26 juli 1950 ten gevolge van leukemie de Zwolse praktizijn twee opmerkelijke brieven te hebben geschreven. Zij worden hier, daar zij zich in particulier bezit bevinden, *in extenso* gepubliceerd.

Het eerste epistel is ongedateerd. De geadresseerde noteerde na ontvangst in de linkerbovenhoek 'ontv. 16.6.50'. Het schrijven heeft als briefhoofd 'Hotel Victoria. Glion.S.Montreux'. De inhoud luidt als volgt:

Beste Heer Bouman,

We zitten hier nu al vijf dagen. Er is een prachtig uitzicht op Montreux vanuit onze kamers en over het meer van Genève. De dag na dat wij aankwamen onweerde het tegen de avond: ik stond een beetje triest voor het hotel naar de regen te kijken, toen Michel, de barman (een jongen van 23) bij mij kwam staan en mij uitnodigde voor een drink. Dat was het begin van mijn eerste avontuur. Ik ben nog geen enkele avond voor 2 uur 's nachts naar bed kunnen gaan. Op een gegeven moment wilden vader en moeder dat ik mijn temperatuur opnam, en ik had koorts. Ze haalden een dokter uit Montreux en die schreef mij rust voor. Men begreep het niet: in zo'n kalme omgeving.

Ik voel me nog wel zwak, maar de afleiding zal me wel beter maken. Om te beginnen is het voornaamste dat ik van Holland weg ben, want ik haat het land. Ik ben er nooit anders dan ongelukkig geweest.

Wat U zei over de telefoon van Genet verbaasde me zeer: geen twee mensen zijn méér verschillend dan Sartre en Genet. Het enigste dat ze gemeen hebben is hun uitgesproken morele levenshouding, maar Sartre is een filosoof, en Genet een dichter; 'un vrai Dieu', zoals Rimbaud zou zeggen. In het obscene heeft hij een middel gevonden om het goddelijke uit te drukken. Obsceniteit is alleen goed als ze ergens toe dient, zoals bij de Sade, waar zij een heele moraal vertegenwoordigt, of zoals bij Petronius, waar zij door een vrolijke wervelwind van woorden wordt weggeblazen en aan het hollen gebracht. Hoe gaat het bij U thuis? Heeft U nog steeds zoveel werk? Wat een pest is dat. Ik schrijf U nog wel een lange brief over een paar dagen. Maar vandaag ben ik in een slecht humeur en het regent en daarom dacht ik: laat ik toch maar eens schrijven. Volgende keer beter! Deze brief gaat weg.

Hartelijke groeten van Hans.

Op 6 juli 1950, exact twintig dagen voor zijn sterven, schreef Lodeizen vanuit Lausanne de tweede en laatste brief:

Beste Heer Bouman,

Ik was erg blij met Uw brief. Ik heb U tot nu toe niet kunnen schrijven omdat ik door een onvergefelijke onvoorzichtigheid plotseling verschrikkelijk ziek ben geworden met pijnen zoals ik die mijn leven lang niet gekend heb, en ook niet meer hoop te kennen. Ik lig nu al sinds 10 dagen in de 'Clinique Cécil', waar ik vanuit Glion in een oud ziekenautotje heen ben gereden. Ik heb al 3 bloedtransfusies gehad en ontelbare injecties van allerlei soort. Ik sta hier onder behandeling van de beste bloedspecialist, prof. Vannott. Iedere ochtend krijg ik 2 verdovingsinjecties waarmee ik in 3 minuten onder zeil ben voor ongeveer 4 uren. In den beginne was ik de hele tijd vol met verdovingsmiddelen, maar nu alleen nog maar 's nachts. Het zal nog wel even duren voor ik weer iets kan doen (al weken lang heb ik koorts ondanks alles). Het ongeluk achtervolgt me wel, en er is geen plezier of ik betaal er eerlijk voor. Hartelijke groeten ook aan Uw vrouw van

Hans.

E.W.A. Henssen

lay-out/zetwerk/verzorging: grafaria - leiden